

Олександр ГОРОБЕЦЬ, *автор тексту*
Ігор НЕЧПАНЬО, *керівник проекту*

РОДИННА КОЛИСКА – ДЖУРИН

Світові параметри (Ukraine, Dzhuryn):
Широта: 48.683333°
Довгота: 28.3°

Видавництво «АТОС»
Харків
2008

УДК 821.161.2-32
ББК 84(4УКР=УКР)6-4
Г70

Г70 **Горобець Олександр, Ігор Нечіпайло.** Родина колиска —
Джурин. — Харків: Видавництво «АТОС», 2008. — 176 с.;
24 с. іл.
ISBN 978-966-2181-17-3

«Родина колиска – Джурин» – третя книжка-есе Олександра Горобця. Цього разу про рідне село Джурин на Вінниччині, що в Шаргородському районі. Але це не опис подій у хронології. Це, щира, прониклива письменницька розвідка у глибин віків за коренями назви населеного пункту, осмислення подій із точки зору вічності і нинішнього часу. Це знайомство з людьми, які звеличили і прославляють нині древнє подільське село.

Утім, ви маєте змогу самотужки переконатися в цьому. Просимо до читива...

УДК 821.161.2-32
ББК 84(4УКР=УКР)6-4

ISBN 978-966-2181-17-3

© Горобець Олександр, текст, 2008.
© Нечіпайло Ігор, керівник проекту, 2008.

З М І С Т

І в морі пам'ятай своє джерело...	6
Це магічне слово «Джура»	11
Там, де було містечко Чурилів...	19
Як човен назвеш, так він і попливе	23
Як я замало не продав Файфурин	27
Кому належала наша земля	34
Час пролітає над нами	41
Чорна хмара голодомору	51
Із Сталіним у серці	58
Румун не німець, але все ж таки окупант	67
В'язні джуринського гетто	72
Чикагська людина-триптих із Джурина	77
Неперевершений Зиновій Гердт у Джурині	82
Із повідомлення Радянського Інформбюро	87
Обірвана пісня	88
Сільський кумир — Михайло Гончарук	95
Орли з джуринського гнізда	102
Гордість Джурина — знаний державник Росії	108
Наша довідка: Джуринський машинобудівний завод	115
Закинуті штольні — підземний Джурин	117
Ракушникові філяри Лисої гори	120

Джуринські штольні очима київських спелеологів	125
Зустріч на нічній дорозі	132
Високе партійне самодурство	135
Бездушні адепти знаних інквізиторів	141
Від джуринського хреста до Іософатової долини	149
Хитрий, як Варварчина коза	157
Ракова пухлина Джурина. А може, й всієї планети?	162
Джурин — зона екологічного лиха	167
Замість епілогу	172
А на останок я вам скажу, що	175

Дорогі мої односельці!

Так сталося, що з автором цієї книги Олександром Горобцем, хоча ми із роду-прадіду односельці, зблизька познайомилися лише у листопаді 2004-го, коли він приїхав у службове відрядження до Одеси. До того, зрозуміло, чував я про знаменитого земляка — столичного журналіста і письменника. Навіть прочитав його книжку «Босоніж по битому шклу». Але у нас дещо не співпадали роки навчання у

Ігор Нечіпайло

школі, а потім у п'ятнадцять хлопчачих літ я покинув Джурин і подався в світи. Словом, Бог нас звів лише згодом, в Одесі, на вулиці Розумовського, 14, в офісі моєї фірми «ГАЛІАН». І все, про що ми тоді говорили-балакали замало не до самісінького світанку — здебільшого про незабутній Джурин, про рідних, близьких і знайомих, про наших безцінних односельців.

А ще Сан Санич розповів мені про те, як йому із друзями вдалося організувати в Києві земляцтво вінничан. Власне, цим самим він підштовхнув мене до ідеї заснувати таке в Одесі. І нині ми з друзями працюємо над втіленням цієї ідеї в життя. Що ж стосується джуринян, то нас об'єднує спільне родинне коріння. Ми доволі часто зустрічаємось. До тісного взаємозв'язку, товаришування, дружби нас повсякчас підштовхує глибоке почуття єдності подільської родинної колиски, щирими вихідцями з якої ми є.

Під час спілкування з Олександром Олександровичем у нас вималювалася прегарна ідея створити публічну, втілену в художню канву книжки, незабутню розповідь про рідне село. Таку, яка б причарувала всіх нині, і котра б щодалі в час, у вічність, зростала в своїй історичній, художній ціні. Допоки живі ще свідки багатьох незгладимих okazій бурхливого минулого двадцятого століття. Поки вони можуть переповісти про те, як складний, вулканічний, карколомний час пролітав над нашою сільською колисанкою. Як склалися долі багатьох наших славних людей. Зрозуміло, що Сан Саніч узявся за літературну частину нашого часопису, а ж із вдячністю за, так би сказати, технічну складову.

Ласкаві наші читачі! Створюючи цю книжку, ми повсякчас вважали, що для нас немає нічого святішого, ніж любов до рідного порога, до святинь наших родин. До тієї водиці, якою із пелюшок нас напували батьки, до церкви в якій хрестили, до тих кладовищ, де лежать у вічному спокої, земля їм пухом, наші вікопомні предки.

Ознайомившись із цим твором, ви помітите, яку велетенську роботу провів Олександр Горобець, розвідуючи в архівах і літописах усе про джуринські старожитності, про наші рідні краї. А маститим пером письменника із великим умінням змалював картини життя наших родин вповдовж багатьох-багатьох років. І якщо про когось там не згадується конкретно, то майте на увазі, що окрім сімей Горобців, Нечіпайлів, ми завжди пам'ятали і орієнтувалися на родини Гончаруків, Марцінків, Чирків, Почвірних, Нікофорчуків, Наумчаків, Поперечних, Кучміїв, Ковалів, Волкових, Дзюбенків, Гонтаруків, Добровольських, Яковичиних, Паянків, Захарчуків, Фінгерів, Фурманів, Клапоухів, Котлярів, Грибиньчуків, Вайсманів, Шнайдерів, Вешлерів, Блаватніків, Смалюхів, Боднарчуків, Салюків, Кутаф'євих, Хашків, Майкос, Каганських, Шустерманів, Буняків, Сіньковських, Стусяків, Поліщуків, Дзюбенків, Ткачів, Гриньових, Мазурів, Білих, Ткачуків, Роїв, Сайчуків, Герасимчуків, Гоцуляків і багатьох-багатьох інших, які жили в Джурині у різні часи і нині тут мешкають, примножуючи чарівну, неповторну його родословну.

Видаючи цей часопис Джурини, ми сподіваємось, що натхненне слово письменника кожного із нас іще раз наведе на шлях пошани, поваги, любові до нашої родинної коліски — рідного села. З історії відомо, що, траплялося, занепадали імперії, міста, але потім їх знову відроджували люди, які жили з вірою в майбутнє. Тому, друзі, я бажаю всім нам Віри в майбутнє рідного Джурини. Бог дає людині те місце, де вона народжується, а божий промисел допомагає мандрувати кому де дано, аж по всій земній кулі, і творити добро на благо собі і людям.

Вірю в те, що Джурин іще відродиться і буде й далі родинною коліскою для тисяч і тисяч нових щасливих, багатих людей.

*Зі щирою повагою,
Ігор Нечіпайло
8 листопада 2008 року*

Через двадцять років, на межі весни і літа 1986-го зустрілися такі ще всі молоді і гарні випускники колишнього 10-«Б» класу Джуринської середньої школи і їхні вчителі...

Раннє літо 2006-го. В селі пройшли торжества з нагоди сорокаріччя найпотужнішого випуску середньої школи. В Джурин з'їхалися люди звідусіль. Це був знімок на пам'ять...

Ох і голосисті ж
наші джуринські
молодиці...

У кінці вересня 2007 року в Джурині відбулися врочистості з нагоди відзначення історичної дати заснування нашого населеного пункту. Яку саме дату від часу першої писемної згадки про село святкували того дня називати не будемо, оскільки вважаємо, що вона не зовсім відповідає істині. Для того, щоб зрозуміти яку історичну долю нашої родинної колиски відстоюємо ми — потрібно уважно прочитати нашу книжку... Але знімок славних джуринян із тих подій залишився на згадку...

Зустріч у сільській бібліотеці. Цього дня Олександр Горобець передав до книжкового фонду декілька десятків примірників свого твору «Босоніж по битому шклу».

У центрі Джурини.

Біля Будинку
культури
у вихідний...

Вид на Вербівку...

Криниця моєї матері. Вісімнадцять днів із ранку до вечора копали її двоє кряжистих джуринських чоловіків. Уже на другому метрі вони зіткнулися з суцільною скалою. В окремі дні майстри від сили нарубували виварку міцного як кремій каміння. Але коли одного дня із скали пружно вдарило джерело — не було більшої радості як ця в материнській оселі, у мене в Києві. А вода ж із каменя ви, сподіваюся, знаєте яка — чистачистюсінька, аж зуби від холоду зводить.

Із травня 2004-го з материнської криниці ніхто не черпає воду. Тільки мама на онука,

нині вже столична студентка Тетяна іноді каже мені: «Тату, давай з'їздимо в Джурин, так хочеться скуштувати бабусиної джерельці...».

(Травень 2004).

Завжди затишно у дворі і господі славних джуринян Дмитра і Соні Ніколаєвих...

Про автора і його книжку

Олександр Горобець — професійний журналіст. Працював у районній і обласній пресі Вінниччини. Завідував відділом сільського господарства у газеті «Сільські вісті», за тим трудився в газеті «Правда України», із серпня 1991 року, часу української Незалежності — головний редактор цього видання.

Із «Правди України», авангардного бойового листка ЦК КПУ, Олександр Горобець випестував високотиражне (наклад складав понад 632 тисячі примірників!) демократичне центральне видання, яке 1997–1998 років стало першим опозиційним в Україні до кривавого режиму Л. Кучми. За вільнодумство, непримиренну боротьбу за свободу слова влада газету закрила, редакцію практично розгромила, намагалася ув'язнити головного редактора, жорстко переслідувала його як журналіста за громадянську позицію, переконання.

Усі непрості, подеколи драматичні перипетії цього складного часу становлення демократії і свободи слова в Україні лягли в основу публіцистичної книжки Олександра Горобця «Босоніж по битому шклу», яка завоювала широку популярність серед українських читачів.

«Родинна колиска — Джурин» — третя книжка-есе Олександра Горобця. Цього разу про рідне село Джурин на Вінниччині, що в Шаргородському районі. Але це не опис подій у хронології. Це щира, прониклива письменницька розвідка у глибину віків за коренями назви населеного пункту, осмислення подій із точки зору вічності і нинішнього часу. Це знайомство з людьми, які звеличили і прославляють сьогодні древнє подільське село.

Утім, ви маєте змогу самотужки переконатися в цьому. Просимо до читива...

І В МОРІ ПАМ'ЯТАЙ СВОЄ ДЖЕРЕЛО...

Справді, нашого джуринського цвіту багато по всьому білому світу. Я переконався у цьому особисто, оскільки мені пощастило побувати в сорока трьох країнах різних континентів. Відвідав Японію, Індонезію, Туніс, Аргентину, Чилі. Ходив вулицями В'єтнаму, Канади, США, Італії, Греції, Бельгії, Турції. Милувався красотою Монако, Мальти, Франції, Німеччини, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії. Знайомився з такими екзотичними країнами, як Іран, Лівія...

Якось увечері в моєму готельному номері в африканському Тріполі (Тарабулус-ель-Гарб) обізвався телефон. Піднімаю трубку і чую милою, чарівливою українською:

— Здрастуй, як ти долетів?

Мене розшукала односельчанка із Джурина, синьоока і мила, щиро-сердна, кандидат медичних наук Наталя Смалюх, яка вже багато років жила і трудилася тут, у Лівії, серед бедуїнів полковника Каддафі, разом із своїм чоловіком, професором одеського інституту імені Філатова. Українські медики лікували особисто лідера лівійської революції і гордих його сподвижників.

Ви навіть уявити собі не можете, яке ж то було велике щастя, скільки ж то радощів в одну мить заповнили моє серце, коли серед цих відлюдних, пустельних пісків знайшлася близька, рідна, сердечна душа, та ще й джуринська!

Наталя Віталіївна прибула із високим і кріпкою статури чоловіком — Анатолієм Калістратовичем, веселим, бучним, гомінливим одеситом. Уже незабаром ми мчали в їх старенькому, потертому авто (новим тут їздити не зовсім безпечно — через недосконалість правил вуличного руху та високу емоційність водіїв) на окраїну столиці, де жили лікарі. Згодом туди ж примчався і Юра Смалюх — Наталчин брат. Він жив і працював тут же, в Тріполі. Юра, як і знаменитий, рідний для багатьох джуринян його славний батько — Віталій Йосипович Смалюх — став хірургом. Юрко закінчив медичний інститут і немало літ трудився в Київському науко-

во-дослідному інституті травматології. Провів сотні непростих операцій. У столиці України захистив кандидатську дисертацію. А коли Наталка з Калістратовичем переїхали в Лівію на запрошення одного із близьких людей Каддафі, якого в Одесі лікував професор-окуліст, Юра з дружиною Вірою (теж, до речі, лікарем) і малолітнім сином перебралися в Африку. Смалюх працював провідним хірургом в центральному Тріпольському шпиталі. Забігаючи дещо наперед, скажу, що в один із днів мого перебування на африканському континенті він запросив мене до себе на роботу — поглянути, яким є рівень медичного обслуговування лівійців, і я, без перебільшення, зжахнувся від побаченого.

Ми йшли довгим і давно не митим коридором лікарняного комплексу, всі зустрічні з великим пошануванням віталися з Юрієм Віталійовичем. Схоже, користувався він тут неабияким авторитетом, престижем. Високий, показний, статурний, веселоокий, з міцними і красивими, а головне, «золотими» руками хірурга-професіонала. По обидва боки коридору були відкриті двері палат, оскільки всюди стояла осатаніла, немилосердна спека, і мені було видно мешканців цих приміщень. Смагляві пустельні бедуїни і містечкові люди, які відрізнялися від перших дещо більшою світлістю облич, одягненими лежали на брудних матрацах (чи то навіть сінниках) і аж чорних, без наволочок-пошиванок, засмальцьованих, замурзаних подушках.

— Юра, — кажу, мабуть, дещо здивовано й вражено, — а що, постільної білизни, шмаття тут не практикують?

— Вони не гидливі, — усміхаючись відповідає хірург-джуринянин. — Простирадла і все інше, по ідеї, хворі повинні приносити у шпиталь із собою. Але на це тратяться буквально одиниці, здебільшого — інтелігентні, виховані особи...

Це був незабутній вечір під високими зоряницями арабського Сходу. Ми, здається, всю ніч говорили про Джурина — колиску наших найдоржчих спогадань-пригадок і щемких почувань, любовей дитинства і юності. Про Джурина шістдесятих років минулого століття. Оскільки саме цієї пори ми зростали і бігали до школи, в це десятиліття закінчували її, і це була особлива, виняткова, раритетна пора нашого життя, коли все запам'ятовується, вкарбовується назавжди.

Наталка розповідала про людину особливої душі, Ельвіру Антонівну Новицьку, дитячого лікаря, яка виходила, вилікувала, поставила на ноги сотні маленьких джуринян. Задушевними словами згадувала гінеколога Бориса Абрамовича Фінгерова та дивака-медика, мабуть, першого джуринського нетрадиціонала Гришу Койхмана, який десь загубився в ізраїльських краях. Говорила про сім'ї їхніх сусідів — Мефодія Пилиповича Боднара, колишнього директора заводу стінових матеріалів, про родину Шмагайла — директора машинобудівного заводу, про Блавитників — На-

ума Борисовича і Валентину Леонтьївну... Юра згадував про те, як батько споруджував став побіля лікарні і стадіону, як його зариблював. Упереміжку Смалюхи, так би сказати, «в два голоси», жваво переповідали, як у середині шістдесятих, після закінчення Одеського університету, в селі з'явився новий вчитель української мови і літератури, Михайло Іванович Гончарук, і причарував, привабив до себе всю сільську молодь, як створив у школі хор і ансамблі художньої самодіяльності, як ці події здійснили справжній переворот у душах молодих людей Джурина...

Мені ж чомусь на пам'ять прийшло те, як колишній фронтовик і дуже людяний, привітний чоловік, голова сільської ради Євстафій Трифонович Гончарук на сільський стадіон, де відбувався черговий футбольний матч, приводив духовий оркестр. І коли наші спортсмени забивали гол, над долиною, сільським парком, над тим місцем, де в густих заростях ожини і бузини зливаються дві річечки Вовчок і Деречинка в одну — Джурку, врочисто і гордо лунав, аж рокотав над левадами, гімн Радянського Союзу. Євстафій Трифонович з крупною чубатою головою пишно виструнчу-

Джурин: знімок із космосу...

вався сам на стадіонній трибуні, звідки спостерігав за матчем, і вимагав цього від усіх присутніх. Оркестр, зрозуміло, безславно мовчав, коли гості забивали гол у наші ворота...

Коли вже над Тріполі займалася гаряча, спекотна африканська зоря, Наталка сказала:

— Годі, хлопці, згадувати минулість, пора й поспати. Чуєте, як одесити всмак апетитно хроплять?.. А взагалі це дуже добре, що ми не цураємось своєї родинної колиски — Джурина. Думаю, що це святе — будучи дрібнісінькою краплинкою у морі людей, пам'ятати своє рідне, кривне, рідиме джерело...

Засипав я на арабському Сході під «джуринський» сон. Начебто пасемо ми з хлопцями корів на Криничках, побіля Щовбу, від якого, власне, починається Голинченський ліс. Граємо ножика: кидаємо гострим лезом у землю з руки, з ліктя, із вуха, з носа... А худоба наша зайшла в шкоду і випасається в колгоспній люцерні. На високому і худорлявому коні приїжджає завжди злостивий і страхотливий для нас, босоногих пастушків, головний колгоспний охоронець Мазур: у звичних своїх синіх із червоними лампасами галіфе, у лисніючих глянцем хромових, комсоставських чоботях, у міліцейському чи то навіть кагебістському кашкеті... І — о, диво — мабуть, уперше в житті він нам усміхається! Мовляв, грайте, хлопці, грайте, нехай ваші корівоньки попасуться. Я нині добрий. А ще, коли бажаєте, сходіть поласуйте молодим і смаковитим горохом...

А це вже сталося на початку 2006 року. У складі офіційної делегації одного із міністерств України обходжу святі місця Єрусалима в Ізраїлі. Неподальк усім відомої Стіни Плачу мене дивним запитанням «Альо, ви не із Джугіна?» окликає старий сивоголовий єврей.

Оглядаюся. Переді мною стоїть Фіма. Ну, звичайно ж, це Фіма! Фіма із Шаргорода. Прізвище його пригадати не можу, але добре знаю, що колись ми були близькими знайомими. Він працював у одному із райцентрівських кафе, а я починав свою трудову діяльність в редакції районної газети. Фіма був доволі колоритною, незабутньою фігурою за прилавком — гомінкий балакун і весельчак. Він, приміром, міг вийти на ганок цього пивного кублиця, завжди переповненого відвідувачами, запалити сигарету і, забачивши мене далеко на вулиці, своїм могутнім басом загорланити так, щоб усі навкруги зупинилися і оглянулися:

— Ей, Сашко! А що це за кабан пгійжджав учога до вас?..

У нього були проблеми із вимовою букви «р», але це його ніскільки не обходило. Він на те просто не звертав уваги.

Я йому махаю у відповідь руками, мовляв, помовч, я йду до тебе, зараз переговоримо... І, наблизившись на десяток кроків, кажу єврейською, якої він мене навчив: «Голден писки!», що, мабуть, мало б означати «Помовч, прикрий рота!».

Але він не вгаває:

— Так що це за кабан був у вас?

— Та ніякий не кабан, а завідуючий відділом пропаганди і агітації обкому партії товариш Бовкун...

— А чому ж не заходили пегекусити, випити по ендег фифцик?

— Так ми ж не перекушували. Такі люди п'ють не по ендер фифцику та ще й не в такому гадючнику, як у тебе...

— Були в «Леваді» чи їздили в «Бегозку»?

— А, — кажу недбало, — це вже службова інформація. А раптом ти таємний американський шпигун...

— Ізгаїльський, — зубоскалить він і примирливо запрошує пригоститися свіжим пивом із бочки.

Так ось той Фіма, тепер уже ветхий, перестаркуватий дідуган, позаяк після того всього поминуло літ та й літ, стояв переді мною у центрі землі обітованої. В його очах блищали сльози, і, збуджено обнімаючи мене, сивий пухтій казав: «Ти не уявляєш, як часто я хочу в Шавгогод, у твій та мій гідний Джугин...».

— Ти буваєш у Джугині? — запитує враз земляк Фіма, і я бачу, як його очі ще активніше сповнюються сльозми. Він ловить мою руку і міцно притискає її до себе. — Моя мати нагодилася і вигосла у вашому містечку. Англійською це, здається, зветься екс-штетл (єврейське містечко). І я там у баби з дідом гіс. А каг'єги, скажи, — враз похоплюється він, — там іще є? А цех безалкогольної води? Чуєш, я такої смачної і добгої води більше ніде не пив. Солодка як мед. Це істинна пгавда. Ти ж пам'ятаєш, що цех той на ноги поставив мій дуг Міша Винокут?! Він тепег живе в Австгалії. Учога дзвонив мені...

Ми стоїмо, взявшись за руки, неподалік Стіни Плачу, трохи нижче відомого святого місця — Гробу Господнього. Фіма у білій сорочці (в Шаргороді, між іншим, я ніколи не бачив його у білому), на голові чорна єврейська ярмулка. Довкруги сотні людей. Я відчуваю, як сполоханим птахом під сорочкою колотиться серце у Фіми при кожній нашій згадці про Шаргород, про Джурин.

Світ справді достобіса величезний, можна навіть сказати, неосяжний, але все-таки надзвичайно тісний. А в центрі його, як мені здається, без сумніву знаходиться наш невеличкий, але завжди рідний, незабутній, достопам'ятний Джурин.

ЦЕ МАГІЧНЕ СЛОВО «ДЖУРА»

Деякі версії того, звідкіля походить назва нашого населеного пункту. Ще зі шкільної парти мені було відомо, що мовбито вона пов'язана з етимологією слова «джура». Справді, ще якихось із півтисячі літ тому це тюркського походження слово, яке своїм глибоким корінням увіходить у сиву архаїку, давність, старожитність, буквально означало «зброєносець, ординарець, помічник, тілоохоронник, страж». Джурою звався і порученець у козацького старшини XVI–XVIII століть. Так, приміром, і в Богдана Хмельницького були джури — ординарці і зброєносці. Крім того, в іранській групі мов воно взагалі означає «друг».

Існувала давня версія, що землі, які розкинулися побіля нашого села, свого часу якимсь войовничим графом чи князем, багатим військовим проводирем або генералом були віддані в нагороду за вірну, незрадливу службу своєму джурі, тобто помічнику. Той поселився саме тут, на міжріччі двох невеличких ручаїв, які несли свої води до Чорного моря між долиновими подільськими пагорбами і зливалися в одну водну артерію; джерельна свіжість подільських балок і видолинок вливалася у Муругу та в Дністер, а він уже свої води доставляв аж до самого Світового Океану. Отож, наші давні предки мандрували через ці подільські крутосхили, вибалки та улоговини і запитували зустрічних: «Чиї це володіння?» «Джурині», — чули у відповідь.

Із часом саме допотопне і старожитне слово «джура» вмирало, стиралося, зникало з мовної практичної лексики, а означення певної території під цим значенням трансформувалося, обернулося на знайоме нам нині Джурин. Тобто, люди у людей запитували, справлялися: чий хутір? Джурин. Із притиском на передню голосну «у». Час вносив свої корективи й поправки, і коли вже говорили про наше поселення пізнішого часу, то казали, що на тому місці, де сходяться декілька пагорків і переярків-улоговин — теперішні Русавський, Голинченський яри, Кривда від Деречинки,

де зливаються у Перенчуків під городом Вовчок та Деревчинка і починається нова водна артерія Джурка, є поселення Джури. Із наголосом, зрозуміло, на останньому голосному — «и».

Займаючись практичною журналістикою, фактично працюючи зі словом, я почав вивчати, що таке ДЖУРА і чи багато воно має відомих назв, понять у практичному житті людей. Вияснилася, що із цим пов'язане майже ціле гноно розмаїтих екзотичних цікавинок, із якими, власне, хочу вас ознайомити, друзі мої джуриняни.

Перш за все маю сказати, що у Великій Британії є цілий острів, який так і зветься — острів Джура (Jura). Фактично це шотландська територія. Розташований він на західному узбережжі королівства. Скеляста суша підвищується із глибин Атлантичного океану. У перекладі з мови вікінгів Джура (Jura) — Острів Оленів. Тут з давніх часів і понині збереглася дика природа, оскільки острівна територія важкодоступна, а подекуди і зовсім неприступна з океану. На Джурі водяться єдині у світі червоні олені, їх тут сьогодні нараховується до п'яти тисяч особин.

Відлюдний острів Джура був улюбленим, фаворитним місцем відпочинку знаменитого письменника Джорджа Оруела. Саме тут він написав свій неперевершений роман-утопію «1984».

Шотландське дивовисько в океані ще називають Островом Віскі, оскільки острів Jura славиться своїм сімейним заводом із виробництва віскі, розташованим у містечку Кемпбелтаун. Відкрито це виробництво (віскікурню) було ще 1810 року. Бо що таке віскі? Це зерновий дистилат міцністю не менше 40 %, вироблений і витриманий у бочках понад три роки, а буває, і по сорок років. Ось цей напій у Шотландії називають віскі, «водою життя».

Із тих давніх пір і понині технологія виробництва міцного напою жодного разу не змінювалася, не удосконалювалася. Шотландський скотч (так величають цей напій) із острова Джура відомий в усьому світі.

Захід сонця над островом Jura.

Він виділений в окремий вид односолодових віскі Islay Malt Whisky — насамперед, завдяки своєму характерному, торф'яному з димком, присмаку. Кажуть, що саме даний напій часто використовують із метою лікування. Особливо ось цей — «Дуглас ойфл оф Джура» з витримкою майже сорок літ. Сімсотграмова пляшка такої ексклюзивної «води життя» коштує не менше 450 доларів США.

На острові є паб, бакалійна лавка і пересувний банк, який працює один день на тиждень. Довжина острова Джура 39 кілометрів, ширина — 13, а постійно мешкає тут лише 178 жителів. І, зрозуміло, сотні туристів за будь-якої пори року...

Однак найбільше острів Джура «прославився» у вересні 1974-го. За повідомленням британської газети «Observer», учасники англійського ансамблю «The KLF» на його берегах спалили ... мільйон фунтів стерлінгів (200 000 банкнот по 50 фунтів). Через деякий час поліція справді віднайшла надзвичайно багато обгорілих коп'юр, які викинуло на берег приливом. Згодом музиканти поширили відеозапис цієї очамірої акції, яку вони назвали «сатирою на тему матеріалізму». Лідер ексцентричного квінтету наліво і направо роздає дивні інтерв'ю, вважаючи це за велике геройство екстремістського пошибу.

Служити військову повинність, принуку мені довелося у Севастополі, і саме тут я на початку сімдесятих років минулого століття почув про загадковий гірський водоспад Джур-Джур. Про казковість тих місць і виняткову їх красу мої знайомі замало не складали легенди.

Знявши форму військового морячка, я десь через півроку після відпочинку від служби на флоті відправився у Кримські гори на пошуки для мене звабливого, приворотного того водограю під дивною назвою Джур-Джур. Не знаю, як усе те пояснити, але, зізнаюся, мене щиро, натхненно і окрилено заворожувала, причаровувала оця магічна сила, дивна музика етимологічного кореня ДЖУР. Навіть здавалося, що я там можу знайти якісь розгадки того, чому село наше зветься Джури.

Зрозуміло, що були це шалені, мрійливі, романтичні юнацькі мрії. Але хто ж у молоді роки не марив якимись неймовірними відкриттями, котрі мають сколихнути весь довколишній світ! Бажанням віднайти своє Золоте Вруно.

Омріяний водоспад Джур-Джур я знайшов неподалік села Генеральське, що поблизу Алушти — там, де знаходиться уשלвений Ангарський перевал, важкодоступне Хапхальське межигір'я. Ним виявився наймогутніший і надивовижу живописний водоспад у гірському Криму. Джур-Джур знаходиться на висоті 468 метрів над рівнем моря. Він не вичерпується навіть у найбільш посушливі роки. Щосекунди з нього вилітається в середньому 270 літрів води.

У похмурій ущелині річка Улу-узень збігає по трьохкаскадному порозі, падаючи загалом із стометрової висоти. З вапнякового (ви ж чуєте, вапнякового, як і в нас у Джурині!) уступу заввишки в п'ятнадцять метрів вода широким п'ятиметровим прямовисним потоком скидається в глибокий котлован, а звідти спрямовується в русло річки. Водограй цілком виправдовує свою назву (греки називали його Кремасто-неро, що для них означало «вісяча вода»): він не гуркотить, не шумить, а саме

дзюрчить — джур-джур. Його струмені води не падають стрімко, а немовби ковзають вниз, розбиваючись біля підніжжя уступу і утворюючи в крижаному пилі грайливу, неповторну, рідкісну за своїми веселковими барвами тятиву.

Зачаровує грандіозність і суворість навколишніх гір, піняві струмені Джур-Джура. Тут сонце розцвічується сотнями веселчастих променів. Усе це яскраво вимальовується на зеленуватому фоні скель, порослих мохом, які зусібіч обступили це нерукотворне, неперевершене диво. Далеко-далеко по ущелинах розноситься гуркітливий, розкотистий шум падаючої води...

Піднявшись вгору від водоспаду Джур-Джур проти течії річки майже на кілометр, можна помилуватися цілою серією мальовничих порогів-каскадів. Найкрасивіші з них верхні, висота котрих сягає близько 30–60 метрів. Тут же поруч печера з такою ж дивною назвою Джур-Джур. Завдовжки вона аж 750 метрів. А навколо розрісся старий високостовбурний ліс із буків та грабів із домішками дубів, лип, горобини, кизилу, ліщини. Сутінок, півтемрява букового лісу гармоніє з похмурими кручами навколишніх граційних гір.

Щоправда, не меншим відкриттям тієї захоплюючої юнацької мандрівки для мене було те, що там же, неподалік від водограю Джур-Джур, я розшукав ще один, не менш відомий у Криму гірський водограй, який, на моє щире здивування, теж носив подібну, тюркського походження, назву: Джура.

Зрозуміло, що ніякого зв'язку між назвою нашого родинного села на Вінниччині і гірськими водоспадами Джур-Джур та Джура я не знайшов, але так же ж не хотілося заспокоюватись на цьому... Іноді мені здавалося, що корені цих запашних, духмяних слів «Джура, Джура» мене овівають, обвітряють якоюсь загадковістю і примхливою химерністю. І я, зрозуміло, не заспокоювався, затівав нові пошуки.

На початку вісімдесятих років минулого століття, працюючи власкором газети «Сільські вісті» по групі західних областей України, я якось приїхав у відрадження до Чортківського району Тернопільської області. Першим секретарем райкому партії там працював цікавий, небуденний чоловік Іван Григорович Шевченко. Інтелігентний, грамотний, освічений. Дізнавшись, що я родом із Джурина з Вінниччини, він тут же посадив мене в своє авто і повіз показувати їхній Джура — із західного Поділля.

Ми їхали з ним по гарному й чепурному селу. Як неважко було зрозуміти із тих оглядин, люди жили там заможнo, як і повсюдно тієї радянської пори в західному регіоні України. Добротні, веселі, охайні оселі, по-хазяйськи вміло вибілені паркани, підметені дороги. Через село бігла невеличка епічна річечка Джурина. Точнісінько як і в нашому, вінницькому Джурині. Різниця лиш та, що нашу річечку звать Джуркою.

Мій провідник розповідав, що Джурина починається в сусідньому селі. Раніше немовби була вона повноводою, але запоганили її активні і нерозсудливі меліоративні роботи.

— А зараз, — казав Іван Григорович, — поїдемо на річку Джура, що є притокою Дністра, обгледимо наше казкове диво — Джуринський водоспад. Він є найбільшим в Україні рівнинним водограєм. Вода тут чотирма каскадами падає з висоти понад шістнадцять метрів. Побіля нього розташовані польська фортеця XVII століття та старовинний католицький костел.

Виявилося, що водоспад той рукотворний. У XV столітті ріка омивала замковий пагорб, виконуючи функцію оборонного рову. Поряд — напівзруйновані вежі фортеційних споруд. Ще звіддалеку чути було могутній гул водограю, що красномовно свідчив про вражаючу велич «гідрологічної пам'ятки». Вода тут спадає двома стрімкими потоками у кратероподібну долину. Через високий вміст у ґрунті оксидів заліза схили урочища мають червонуватий, подекуди аж вогнистий колір, звідси й друга назва місцини — Червоноград. До водограю можна потрапити, подолавши кілометровий спуск так званою «червоною» дорогою.

Ці мальовничі, живописні краї називають іще «Дністровською Швейцарією». І, напевне, справедливо. Місцевість лежить у природній улоговині мрійливої річки Джура, немов би Богом утвореної велетенської чаші. Веселиці бризок висять суцільною стіною над водоспадом, який іще називають Джуринським джакузі під відкритим небом. Порослий густими кучматими дібровами каньйон тягнеться із десятків кілометрів, аж до швидкоплинного Дністра. Влітку повітря тут напоєне ароматами квітчастих трав, від того здається аж густим. Плоди у цій долині досягають на два тижні раніше, ніж повсюди в окрузі...

— А ще ж у нас є і Джуринська печера, — всміхаючись казав мій гід І. Г. Шевченко. — Вона розташована майже над плесом води у скелі. Саме від річки Джура пішла назва печери-келії монаха-відлюдника. Вхід до неї представляє собою низький лаз із рідкою глиною на дні. А ось усередині все вражає красою та різноманітністю кристалічних форм. Довжина гіпсових кристалів сягає тут шістдесяті сантиметрів. Неповторне підземне диво. Навряд чи знайдете щось подібне будь-де...

Мимоволі складаючи все побачене і почуте в єдину канву подій, я не раз задумувався над тим, що всі мною віднайдені назви речей і понять із дивним коренем ДЖУР — водограї Джур-Джур та Джура, річка Джура і водоспад Джуринський — та навіть і шотландське віскі під назвою Југа — якогось, я б сказав, «рідного» походження, ґенезу, типу. Тим паче, що вірменською мовою слово «вода» перекладається, як ЈUR, а в українському африкаті звук ДЖ є складовою такого красивого слова як «джерело».

Зверніть увагу й на те, що по великому рахунку і наш вінницький Джури́н розташований на злитті двох річок і утворенні нової водної артерії. А ще ж в Узбекистані і понині успішно плекають знаменитий сорт смачнющого соковитого винограду із ледь помітною засмагою на сонячній стороні під дивною назвою Джура узюм.

Можливу відгадку цього ребусу я знайшов у праці науковця Валентина Стецюка, озглавленій «Сліди прадавнього населення України в топоніміці». Так ось, він пише: «У Тернопільській та Вінницькій областях є кілька населених пунктів з основою **джури́н**, є і річка Джури́н, що слугує притокою Дністра, і це дає нам можливість припускати походження цих назв від курдського слова *joran* (джоран), що фактично означає «текти».

Пан Стецюк, схоже, не знає, що в Криму є неповторні і просто таки казкової краси водограї Джур-Джура і Джурла, не кажучи вже про неперевершений за своїми властивостями шотландський скотч «Джура». Якби це було йому відомо, він, напевне б, іще більше утвердився в цій своїй, так би мовити, «рідинній» думці щодо слова «джури́н».

Проводячи журналістське розслідування щодо значення відомого кореня слова, я наштотхнувся на нове, але цілком відоме і модне нині поняття в сучасній світовій медицині — *джури́не*. Йдеться про особливий препарат: біостимулятор Джурина (наголос на перший склад).

Його названо на честь відомого колись світила в медицині Джеймса Джурина (James Jurin), медика і фізика, члена Англійського Королівського співтовариства, а у 1721–1727 роках — його секретаря. Сформульоване Джури́ним правило залежності піднесення рідини в трубці від діаметру трубки називається законом Джурина. У медичній галузі велике значення мали роботи Джурина, пов'язані з вакцинацією проти віспи.

Закінчуючи тему про етимологію, себто походження приворожливого, звабливо-духмяного і (принаймні для мене) просто-таки чудодійного слова «джура», скажу, що ще напередодні Другої світової війни, 1940 року, в одному з московських видавництв вийшов друком роман Г. Тукана під назвою «Джура». Це була захоплююча розповідь про життя-буття і активну громадську діяльність пальмірського мисливця-звіролога. За однойменним романом 1964 року режисер А. Бергункер зняв багатосерійний (одинадцять частин) фільм «Джура», який яскраво і переконливо показував драматизм подій при встановленні радянської влади в Киргизії.

А ще, кажуть знаючі люди, у слов'янській кухні є давній, практично старовинний, предківський рецепт приготування надзвичайно смачної, апетитної, спокусливої страви, яка зветься надзвичайно просто і зрозуміло — Джура.

Щиро зізнаюся, що не бачив, не смакував такої загадкової поживи, а тому нічого слушного про той дивний наїдок не можу сказати. Одначе, гадаю, було б надзвичайно цікаво, якби джури́нські приватники відна-

йшли ту давню рецептуру і на прохання достойних гурманів, себто гастрономів, завжди швиденько могли зготувати і подати до столу знадний, спокусливий кулешик чи якусь вельми достойну і апетитну запіканку з гучною та промовистою назвою — Джура. І аж ніяк за це не можуть слугувати, скажімо, вареники із... ківі.

Схематична карта Джурина.

Уявляєте, загадкове, модерне фірмове блюдо в Джурині — Джура! Це було б щось подібне до того, як, приміром, пан Брояк у своєму шарварку поміж Джурином та Хоменками частує всіх своїх відвідувачів соковитими та неперевершеними шашликами, і до нього з'їжджаються почастуватися цим дивовищем звідусіль. Або ж схожим на те, як добра, привітна господиня Ганна Аврамівна Нечіпайло у звабній таверні побіля Тепличини, чи, як іще кажуть на тому закутку, що чомусь зветь Причепилівкою — біля Хреста, пригощає людей наваристим, смачно затертим борщем із неповторною джури́нською квасолею — і обов'язково подає до столу тоненько нарізаного благоуханного місцевого сальця з часником. Справді, смакота!

Або чому б славному нашому джури́нцянину Ігорю Борисовичу Нечіпайлу, який володіє в Одесі (побіля Морської академії) чудовим рестораном, не частувати своїх відвідувачів смаковитим наїдком — Джурою?

Яким, гадаю, поласувати мав би за честь кожен одесит і гість міста над Чорним морем.

Дуже б хотілося, якби наші добрі кулінари могли завжди подавати нам запашисту і неповторну, рідкісну, феноменальну Джуру! Оскільки ми джуриняни, джуринці. Власне, хто як захоче, так себе і назве. А до свят і до буднів, переконаний, частуватися неодмінно маємо старовинною Джурою!

На цьому останньому наголошую тому, що слово джура деякою мірою реанімується. Нещодавно мені на очі трапилося «Положення про джур Міжнародної організації «Лицарський Орден Архистратига Михаїла». У ньому я вчитав, що «Джурою лицаря Ордену може бути особа чоловічої статі, яка досягла 12-річного віку і її вік не перевищує 18 років, котра є християнином православного, григорянського або католицького віросповідання, що визнає над собою авторитет Верховного Патрона Ордену, має щире переконання служити Богу, Батьківщині і Лицарству та погляди, сумісні з вимогами Статуту Ордену. При прийнятті в джури лицарів Ордену не мають значення національність, рівень освіти та рівень фізичної підготовки майбутнього джури...».

Що ж, як мовиться, з Богом! Лиш би ім'я нашого чарівного неповторного села, чарівливого Поділля, не затерлося в віках.

ТАМ, ДЕ БУЛО МІСТЕЧКО ЧУРИЛІВ...

Проникаючи все далі в пласт століть у пошуках згадок про перше спадкове попелище на місці стоянки наших пращурів, мігруючи на запах благоліпного слова «джура», я несподівано наштовхнувся на справжнісіньку стіну. Виявляється, назва нашого села й давнішого поселення вела родовід не з «джури», а дещо з іншого чарівливого слова! І було це дивне, не менш благоліпне слово — «Чурило», на слід якого виводять нас старовинні літописи.

Відомий науковець О. А. Бевзо ідентифікував та досконало опрацював Львівський літопис і той документ, який залишив по собі Острозький літописець. Ці дві найдавніші відомі історичній науці українські хроніки, що дійшли до нас у рукописних оригіналах, розповідають про внутрішнє життя, культуру і побут українського народу, його господарську діяльність, класову боротьбу в XVI–першій половині XVII ст., а також про політичне становище України напередодні визвольної війни 1648–1657 років.

Так ось у документі, який повністю називається «ІСПИСАНІЄ ЛІТОМ ОТ РОЖДЕСТВА ХРИСТОВА... РОКУ І ПО НИМ ІДУЩИХ...» (Львівський літопис), немовбито і зустрічається перша згадка про наше село.

Українські літописи — важливе джерело вивчення історії України. В процесі їх підготовки науковцями було прочитано місця, які досі залишалися незрозумілими, оскільки писалися вони різними людьми, з різними настроями. Приведу приклад того, як будувався цей таки хронометр за 1619 рік. Так ось, там щодо цієї історичної віхи буквально записано так: «Канцлера Жолковського у Волосіх забито і Корецького взято, бо без козаков войну точил, мовил так: «Не хочу я з Грисями воевати, нехай ідуть до ролі, альбо свині пасти». В той час тут тривога наступила. Татаров великое мнозство розсіялося було. Не було того чоловіка, щоби ся не трвожил, навіть сам король у Варшаві у великой трвозі бул. А тоє ся діяло о святой покрові 47.

В той же час в день суботній земля ся трясла о годині 20-туй, же із оken шиби випадали, шкляниці із столув іспадали, і люде в страху були великом...»

Львівський літопис починається згадкою про 1339 рік. До речі, запис про нього взагалі зроблено польською мовою. Частина подальших років не згадується взагалі, а ось за 1500 рік сказано одним реченням: «Татарє Ярослав спалили і турци Рогатин звоювали».

Наступна згадка стосується 1518 року: «Битва [у] Сокаля була». Третій запис Львівського літопису 1500-их років стосується якраз 1524 року. І сказано там таке: «Татарє були на Подолю і Чурилова замку доставали...».

Науковці в своїх розвідках, у тому числі і такий фаховий знавець давнини, як Михайло Грушевський, однозначно зійшлися у думці про те, що в рукописі йшлося про містечко Чурилів, яке якраз тієї пори нібито було розташоване на місці нинішнього села Джуриин Шаргородського району Вінницької області. Оце, начебто, і є те давнє, чого ми всі не знали — перша писемна згадка про спільну для всіх нас родинну коліску, про древній наш Джуриин.

Іншими словами, як стверджують учені, всі ми, джуриняни, є ніби й не селяни за своїм історичним походженням, як такими виглядають ті ж таки сапїжани, хоменьчани, дерєбчинці, а містечкові жителі із такого собі древнього містечка Чурилова. Містечка, яке мало іще й свій замок.

Цілком зрозуміло, що відтак виникає необхідність розпочинати новий пошук, нове дослідження: а хто ж він... чи, даруйте, що ж воно таке є — те Чурило?

З одного боку, Чурило — билинний російський герой, як, приміром, Ілля Муромець або Добриня Нікітич. У галицько-волинських переказах подібними героями були богатирі Олексій Попович та Дюк — щоправда, незважаючи на популярність останнього, його характеристика складається лише з опису його багатств.

За літописними переказами, у Києві Дюк іноді виступає конкурентом іншого богатиря того ж типу, Чурила: то вони мають перескочити конем через Дніпро, то протягом певного часу щоденно міняти вбрання... Цікаво те, що деякі подробиці вбрання Дюка і Чурила запозичені з латинського оригіналу повісті про Індійське царство, і це якоюсь мірою підтверджує думку науковців, що місцем походження епосу була усе ж таки Галичина, до якої від нас і ближче, ніж до Московії Іллі Муромця. До речі, вчені встановили, що перекази про Чурила існували і в Галичині, а його ім'я там збереглося навіть у піснях. І найбільше згадують про нього якраз у 16–17 століттях.

Із цих приповідок виходить, що Чурило був такий собі кавалер, як і той же Дюк, лише, здається, мав менш благородний характер, оскільки (як подекуди вказувалося) був він звичайнісіньким «баламутом».

Розплутуючи ребуси літописів, дослідники підкреслюють, що прізвище «Чурилів» («Джурилів») належало до прізвищ західно-українського боярства, саме від нього мовби і походить назва міста Чурилова (пізніше — Джурина) на Поділлі.

В осучаснених «старинах» про Чурила типу новел Чурило з'являється із своєю дружиною при дворі князя Володимира. Той робить його «чашником», але, задивившись на його красу, княгиня порізала собі руку. Любовна історія з жінкою боярина Бермяти обійшлася йому життям.

Однак сучасні старини про Чурила, здається, пізніше (в Москві) надзвичайно перероблені. Тому які саме теми знав про нього старий епос, сказати важко, певним є лише те, що це був тип давнішнього Дон Жуана. Наприклад, одна подільська пісня про Чурила називає його провідником «дівочого війська».

Науковець Б. О. Рибаків ідентифікував билинного Чурила з чернігівським князем Всеволодом Ольговичем (хресне ім'я — Кирило), що був великим князем Київським у 1139–1146 рр. Сюжет про молодість Чурила, на думку історика, нав'язаний появою цього князя в молоді роки в Києві. Головний аргумент на захист цього ототожнення — рядки з «Истории Российской» В. М. Татищева: «Много наложниц имел... И как умер, то едва кто по нем, кроме баб любимых, заплакал».

Образ Чурила можна почерпнути із цього поетичного переказу:

Шея Чурилы, будто белый снег,
А личико, будто маков цвет,
Очи, будто у ясна сокола,
Брови, будто у черна соболя.
Идет Чурило, сам тушится:
С коня да на конь перескакивает,
Из седла в седло перемахивает,
Через третье да на четвертое.
Вверх копые да подбрасывает,
Из ручки в ручку подхватывает...

Яке господарство мав Чурило можна зрозуміти із дальшої розповіді:

Двор у Чурилы на семи верстах,
Около двора все булатный тын,
На всякой дышинке по маковке,
А и есть по жемчужинке.
Двери были да все точеные,
Ворота были да все стекольчатые,
Подворотенка — дорог рыбий зуб.
На том на дворе на Чуриловом
Стояло теремов до семидесяти,

В которых теремах Чурила сам живет...
 У Чурилы первы сени решетчатые,
 У Чурилы други сени частоберчатые,
 У Чурилы третьи сени да стекольчатые...

А ось як обідав наш давній предок:
 Садился князь за дубовый стол.
 В те поры были повара догадливы:
 Носили яства сахарные
 И питьица медвяные,
 А питьица заморские.
 Будет пир во полупире,
 Будет стол во полустоле,
 Весела беседа, на радости день...

Древній Словник Іменослов дає таке поняття слова ЧУРИЛО: 1) ім'я, пов'язане з образом духа Чура — Прапредка, що символізує потужну силу Рода, оберігає від чужинських впливів; в обрядовому фольклорі ім'я Чур, Чурило видозмінилося в Джурила, Ярила, що також є символами чоловічої плідної сили; 2) згадується як ім'я багатиря в галицькому билинному циклі: стеля його замку — як склепіння неба, на якому світять Сонце, Місяць і Звізди; його волосся — золота дуга; шия, як білий сніг; очі, як у ясного сокола; брови, мов у чорного соболя. Перед ним несуть соняшника, а він їде на коні, тішачись: виробляє різні чуда лицарської доблесті (з коня на коня перескакує, з сідла у сідло перелітає). В нього закохуються не тільки красні дівичі, але й заміжні молодичі і навіть сама княгиня. Чурило — мабуть чи не перший в українській народній поезії образ облесливого коханця, спокусника жіноцтва, недаремно по-батькові він зветься Пленкович (від слов'янського «пленять» — «полонити красою, спокушати»; пор. ще «Перелесник»).

Щоправда, в російськомовному словнику В. І. Даля читаємо: «Чурило — закуренное рыло».

Є ще одне значення слова «чур» — «кордон», «рубіж», «межа», російське «граница». Хто знає, можливо, саме від розуміння того, що це була межова, кордонна, рубіжна фортеця, й пішла назва містечка й цитаделі на краю землі російської? Оскільки й мені якось важко уявити й повірити, що Чурило часто бував у Києві. Запитується: скільки ж то часу необхідно було затратити в ту древню, ветху епоху, щоб переміститися із Джурина в місто над Борисфеном, якщо поміж цими місцинами без малого чотирьох кілометрів, на подолання котрих я на сучасному стрімкому авто трачу майже п'ять годин?

ЯК ЧОВЕН НАЗВЕШ, ТАК ВІН І ПОПЛИВЕ

Мій добрий читач може сказати, що, мовляв, автор так багато топчеться довкруги імені нашого рідного поселення. Як уже воно склалося в віках, таке й маємо: всі ми — джуриняни, джуринці.

Не кажіть! Давно відомо, що в імені закладено таїнство, яке Бог дає людині чи то селу, місту. І з іменем Всевишнім, думається мені, присвоюється доля, закладається певний вектор руху поміж землею і космосом. Так-так! Оскільки в кожному імені — своя музика, свій незгладимий слід у житті. Своя цілеспрямованість і своя позаземна сила.

Уявіть, що, скажімо, в Росії (на собі, кажуть, показувати не можна) народився новий населений пункт. Як ви гадаєте, чи погодився б хтось, щоб його назвали, приміром, Юкосом? Немовбито й сучасне, модерне, теперішнє найменування. Начебто й тепле. Еге ж, будьте певні, нізащо так не назвуть! Бо давно відомо: як човен назвеш, так він і попливе. А в російського «Юкоса», як відомо, трагічна, фактично безнадійна, безпросвітня доля. Люди в такому поселенні жити не схочуть, оскільки будуть вважати, що невблаганна, невідворотна нещадність буде переслідувати і їх приватне життя. Вони тяжітимуть знайти для населеного пункту якість інше, більш тепле, рівне ім'я, як ось, скажімо, Добре, Багате, Привабливе, Грибне. А коли й забажається вже мати ім'я грайливе, незвичне, непересічне, тоді вже виберуть хоч би це — Віагра.

Що, смішно?.. Тоді дозвольте запитати: а хіба ж це не те саме, коли уявляєш, що живеш у Чурилові, який названий на честь масного і плотилюбного середньовічного Чурила, неперевершеного давнішнього Дон Жуана?

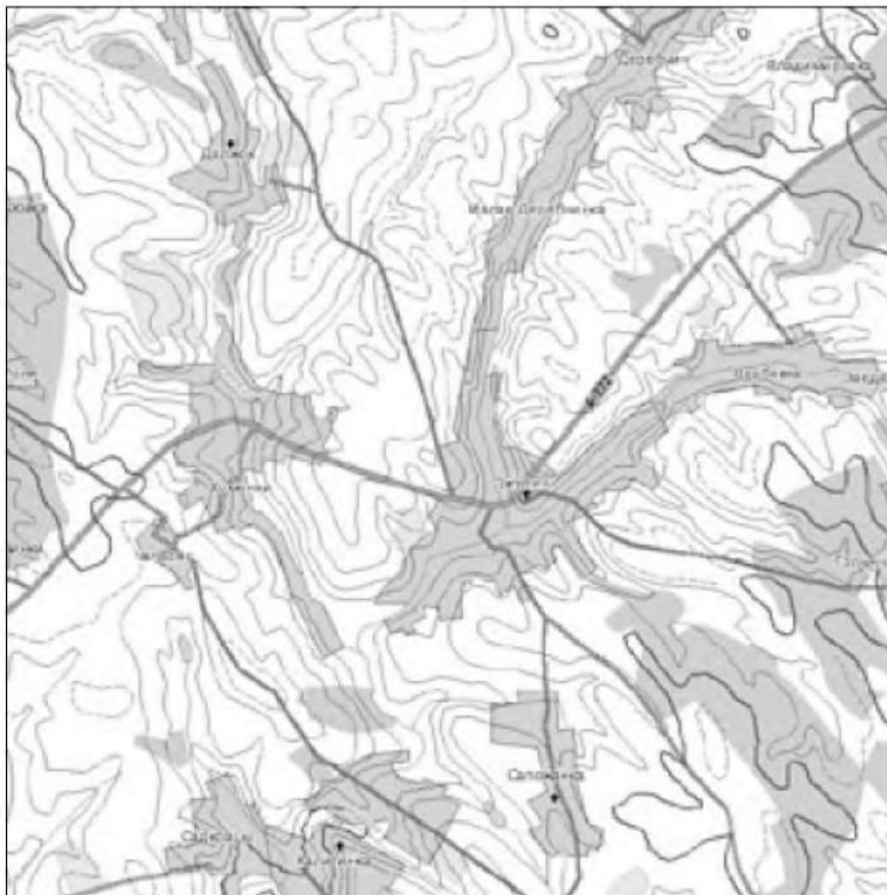
Щоправда, можна сказати ще й так: ім'я Чурила-Джурила — це образ чоловічої плідної сили (таке ж ми з вами вчитали в древньому Словнику Іменослові).

Колись у Вищій партійній школі при ЦК Компартії України я навчався із приємним молодим чоловіком — Віктором Смалем. По завершенні

активного, кипучого курсу партійно-просвітніх лекцій у столичному елітному вузі його одразу призначили першим секретарем Погребищенського райкому партії Вінницької області. Він не раз і не двічі передзвонював було мені, запрошуючи в гості, бажаючи, щоб я як журналіст ознайомився з роботою, написав про це статтю у столичній пресі.

І ось ідемо ми з Віктором через поля і населені пункти, відвідуємо колгоспи та радгоспи. Розмовляємо з людьми. На котромусь зеленому пригірку біля криниці мій приятель наказує водію зупинитись. Попили води, стали під високими березами передихнути.

— Оце бачиш, — казав мій гід, — унизу село розкинулося. Будемо проїжджати, зверни увагу, які тут вродливі, просто чарівні за своєю ста-

Карта Джурина і довколишніх сіл.

турою, фігурним складом жінки. Навіть немолоді і навіть бабусі. Обличчя наче пензлем художниками виписані. Щось у них є таке, що змушує кров чоловіків нуртувати бурхливіше і мимоволі прихорошуватися. Гарні, але всі як одна похітливі, сластолюбні і невірні, даруй на правдивому слові — зрадливі. Хто не жениться — біду має. Як пошесть якась...

— Та не може бути, — вирвалося в мене.

— Йй-право, правда, — забожився Віктор. — Не байка...

— Може вода така, — вирвалося у мене.

— Не вода, а радше порода така, — усміхається він.

Горджуся тим, що назва нашого села пішла начебто від імені прадавнього українського Казанови, Чурила, — а скільки ж то вийшло з того Чурилова-Джурина гарних і, головне, вірних, незрадливих, непідкупних жінок та славних молодців-чоловіків! І ця чудова, особлива в'язь джуринського роду успішно продовжується й понині. І не помре, знаю, в віках.

Уявляю, як прочитавши слова про те, що на місці нинішнього Джурина колись пишалось, гордувало витончене, знатне, великоможне місто, красувалася, цвілася горда, неприступна фортеця, чоловік десь на нинішній замученій бездоріжжям Когутівці чи Лапаївці, на зарослій бур'янами Корей чи Кривді, швидше за все, іронічно й глузливо скривиться. Мовляв, дитяча казка все це! Годі вигадувати, фантазувати! Який іще Чурилов?..

Ні, ні, все чистісінька правда. Це не казки про Атлантиду, висмоктані з пальця Платона, чи фантазії про Геркулесові стовпи та Золоте Руно. Звернімося до однієї з найвідоміших енциклопедій — Брокгауза і Ефрона. За насиченістю довідкового матеріалу це найповніше довідкове видання, оскільки ґрунтується на знаннях, які акумулювалися протягом більш як двох віків.

Там і знаходимо: «Джурин — местечко Подольской губернии, Ямпольского уезда; жителей 3000; церковь, синагога, еврейский молитвенный дом, школа, сахароварный завод, 3 водяные мельницы, базары через неделю, аптека. Местечко в просторечии носит древнее свое название Чурилов; здесь в XIV в. был город этого ж имени...».

У «Покажчику географічних і топографічних назв» (інтернетівська адреса — <http://litopys.org.ua/ostrog/ostrog10.htm>), який є частиною уже відомого нам Львівського літопису, читаємо: «Джурин (Чурилов замок) — село на річці Волчиці — лівій притоці ріки Мурафи, що впадає в Дністер...».

Щоправда, тут звертаю увагу всіх моїх земляків: зноска стосується 1511 року. По великому рахунку, саме її, а не 1524 рік, можна вважати за першу письмову згадку про Джурин-Чурилов. Правда, особливого значення це не має, оскільки головне вже встановлено — без малого п'ять віків тому на місці, де нині розміщається село Джурин, уже існували містечко і справжня фортеця. Вони, зрозуміло, не в один день упали

з неба, а споруджувалися десятиліттями, а, ймовірно, і століттями. Так що Джурину вже літ та й літ. Хто знає (припустимо...), він може навіть бути не молодшим від самого Києва...

В історії міст і фортець таке приключалося, коли якогось часу відомі сучасникам поселення занепадали, регресували, вироджувалися, хиріли. Не забуваймо, що подібне спостерігалось і в історії розвою самого князівського града Києва. Схоже, ця участь випала свого часу і на долю містечка й цитаделі Чурилова, який вийти із забуття вже не зумів, тому на його місці зосталося лише архаїчне село Джурин. Київ воскрес, відродився, піднісся духом і силою, а ось Чурилів-Джуринов'янув, зачах, дихає на ладан. Проте не менш рідний, милий, любий, заповітний.

Стосовно середньовіччя, то мені вдалося знайти ще одну згадку з іменем Джурин: в історії Бухари у перекладі Мохамеда Наршахі, начебто здійсненому 1897 року. Так ось, там сказано: «Вельможи и дикканы (у середньовічному Ірані — землевласники, як великі, так і дрібні — прим. О. Горобця) обратились за помощью к правителю турков по имени Кара-Джуринов-Турк, которого за его величие народ прозвал Биягу».

Про Кара-Джурина згадує в своїй творчості російський географ та історик Лев Гумільов (син Анни Ахматової і знаменитого філософа й поета Ніколая Гумільова). В одному із своїх досліджень, які стосуються історії Бухари (події відбуваються приблизно в 1178–1179 роках) пише: «анонимный автор письма Дяньчу-Дату-хан — по-китайски; по-тюркски — Кара-Чурин, по-персидски — Кара-Джуринов, что переводится как «черная напасть»».

Важко сказати, чи це хоч якось стосується досліджуваної нами теми. Утім не слід виключати й такого.

ЯК Я ЗАМАЛО НЕ ПРОДАВ ФАЙФУРИН

Бурхливі століття пронеслися над нашим краєм, над нашою родинною коліскою. Тисячі і тисячі долів кістками злягли у землю на подільських пагорбах і крутосхилах, по берегах річечок Вовчок (хоча звертаю увагу всіх моїх читачів: у Львівському літописі вона зветься **ВОВЧИЦЕЮ**), Дербчинки, Джурки. Певні емоційні відбитки тих кипучих часів навечно вкарбувалися в життя потомків, залишивши по собі ефектні назви топонімічних об'єктів — полів, пригірків, улоговин. Як ось Козацький горб, Козацька могила, Гришів горб, Щовб, Лиса гора, Дубина, Буда, Файфуринов'янув.

Не приховую, що з іскристої, грайливої мозаїки всіх опих найменш мені особисто найбільше подобалося це — загадкове і таємниче — Файфуринов'янув.

Що воно насправді означало, звідкіля прийшло, незважаючи на мої силкування й потуги мені встановити так і не вдалося. Зізнаюся, що аж надто воно бентежило, чаклувало, приворожувало. Я, пам'ятається, ще в юнацькі роки, повертаючись із життєвих мандрів до материнського порога, велосипедом чи мотоциклом виїздив у це урочище, на його поля, і самотньо ходив ними, наче намагаючись у широких просторів і високого голубого неба запитати, з'ясувати непросту історичну долю. Все чомусь мені здавалося і понині увижається, що саме тут, на цій місцині, колись містилося прадавнє, архаїчне містечко Чурилів зі своєю фортецею, не підступною твердиною.

Дістатися до Файфурина дуже просто. Від Хреста, що на Причепилівці, із моста на річечці Вовчиця (мені так простіше і зручніше називати річку, бо так звала її моя мати) рухатися прямо вгору, на шлях, що веде до тракторної бригади, і далі у напрямку путівців на сусідні Голінченці та томашпільську Велику Русаву.

Тракторна бригада під високими черешнями примостилася якраз на Козацькій могилі. А із неї потрібно простувати ще з кілометр битим шляхом на схід. Далі дорогу начебто густим і зеленим форпостом переймає

щільна дубова лісосмуга. Якраз за нею по два боки від дороги простерлися поля. Оце, власне, і є початок Файфурина. З одного і другого боків він оперезається лісом. Десь за метрів вісімсот від цієї межі дорога із Джурина впирається в зелену гущавину дерев. Там, на оксамитній поляні, під замріяними дубами і кленами, угніздилася, прищурилася невеличкими вікнами до сонця хата лісника.

Хоч і смішно звучатиме, знаю, проте все ж зізнаюся: скільки я не пастишив, а тривало це із десяток юних літ, то все там поживав-здрастував чоловік на прізвище Панчак. Не знаю чому, але досить довго мені чомусь здавалося, що це всіх лісників називали панчаками. Мабуть, таким уже видався він глибоким, міцним карбівничим, служителем зелених дібров...

Так ось, через дорогу від обійстя Панчака починалася загадкова, якась уся потаена і водночас показна лощовина, за будь-якої пори року наповнена неперевершеними п'янкими запахами, уся духмяна балка. Мені всякчас здавалося, що саме тут іще теплилися попелища давніх загадкових споруд, що серед залишків порослих мохами мурів, базисів, підвалин і фундаментів ще можна вочевидь побачити, пощупати у густих заростях бузку, гайової рожі і ожини погари давноминулих життів. Під ногами хрускотіли, полускували уламки старезної череп'яної посуду. Мені тут особливо легко дихалося і думалося. Я відчував тут себе істориком, філософом, мисливцем за минулими світами.

Якось після чергових променадів цією загадковою місциною я помислив про те, що було б здорово написати роман про сутність людського життя на землі і про те, що залишається на тверді планети після смерті особи. І назвати той роман зовсім таки незбагненно і водночас зрозуміло — Файфурин. Бо ось же він, живий і царственный, широкий і привільний Файфурин! Розлігся непереквітними полями та полиновими крутосхилами від лісу до лісу, під глибоким, ажурним, прозірчастим небом, а що саме несе в своїй глибокій і незрозумілій лінгвістичній суті ця назва, цей утаємничений знак суцього — не збагнеш. Як і все людське життя — заради чого воно, з якою метою приходить на білий світ? Кому воно потрібне, яку сутність несе для планети, Всесенної, для роду людського?

У черговий раз восени 1994 року відвідавши мамині поля, і, зрозуміло ж, Файфурина, оскільки із тринадцяти дівчачих літ моя ненька аж до самого виходу на пенсію тут босоніж обсапувала кожну рослинку, вручну викопувала ваговиті корені, я, що називається, із Файфурина подався безпосередньо у Бориспіль, а звідти у літерному літаку Президента України відлетів до Канади. Це був перший офіційний візит нового глави держави за океан. Я летів у складі кількох журналістів так званого президентського пулу.

Тринадцять годин ми висіли над світом, над білосніжними хмаровиннями. Я дрімав, і мені чомусь якраз видівся наш рідний Файфурин.

Що начебто там, у зеленій підкові дубового пралісу, який розкинувся від Панчака аж до Буд, зростає, зводиться сучасне місто. З будинками-красеннями, охайними доріжками... Швидше за все, це було голубе марення, оскільки ще з пастих років я завжди помишляв про те, що якби мав таку силу та волю, а особливо ж великі гроші, то неодмінно спорудив би там, на Файфурині, модерний оазис, бо крапці місцини не спізнавав ніде на землі.

Із враженням від того неймовірного дива я й спустився на землю Канади. Була пишна зустріч на літовищі. Гриміла артилерійська канонада салютів. Все потопало у квітах й усмішках людей. Увечері у фешенебельному готелі «Хілтон», на сімнадцятому його поверсі, канадійці давали званий обід на честь офіційної делегації з берегів Дніпра. Це було величезне свято для превеликої громади української діаспори в цій заокеанській державі, позаяк тут проживає понад мільйон вихідців із України. А ще більше їх причаровувало те, що наша делегація була першою офіційною з їх рідної України, і, що найголовніше, на чолі з самим главою держави.

У величезному залі, який побудований таким чином, що на весь його простір не було жодної опори, жодного стовпця, а над нами було ще тринадцять поверхів (запитується: і як же ж воно не завалиться, не впаде лишень?), накрили круглі столи. По десять осіб за кожен. У центрі всадовили по гостю із України.

Мені випало сидіти побіля чоловіка із щіточкою колючих вусів і великою, на всю голову, лисиною. З іншого боку примостилася балакуча пані з тягучою діалектною вимовою, яка, з усього було видно, щиро любила рідну нашу Україну. Вона буквально засипала мене питаннями про те, як ми живемо і чим харчуємось, яких співаємо пісень, по скільки маємо авто, якими є інші статки людей...

Враз у мікрофон зично, аж мороз блискавицею пронизав усе ество, оголосили:

— Президент України!..

Весь зал рвучко підвівся із місць і завмер у дзвінкій тиші, вітаючи прихід глави нашої держави. На гальорці вдарив у мідь духовий оркестр, музиканти якого були зодягнені в жовто-блакитні жупани — сині куртки і жовті галіфе. Зал у тисячу голосів величально і вельми щиро заспівав «Ще не вмерли України і слава, і воля...».

Пригубивши вина, моя сусідка не вгавала, а тільки розохочувалося до розмови. Лисуватий вусань, як потім виявилось, Майкл-Антон Загривий, батьки котрого минулого століття виїхали до Канади із міста Долина на Прикарпатті, тричі смикав мене за рукав, певне, щось бажаючи сказати, але невгамонна пані не давала спокою, вимагаючи уваги лише до себе. Коли нарешті я повернувся до нього, Загривий мене запитав:

— А чи можна уже в Україні купити землю?

— А скільки ж вам потрібно? — вирвалося у мене.

— Гектарів із триста, — поміркувавши, відповів він.

Мене наче ужалила хитра оса. Надувши щоки, я враз сказав:

— Знайдемо, якщо потрібно. А чому б не допомогти... Але умова одна, ви маєте забудувати її, спорудити виробничу зону і житло.

Мій співрозмовник надовго задумався і, здавалося, забув про цю розмову. Прощаючись, він запитав:

— А як зветься те місце, де продається ця земля?

Мені стало незручно. Зашарівшись, я хотів було сказати, що земля в Україні ще не продається, і це був банальний жарг. Але замість цього чомусь випалив:

— Файфурин.

— Фай-фу-рин, — наче випробовуючи кожен склад слова на міцність, повторив Майкл-Антон.

Наступного ранку ми відлетіли до Ванкувера, розташованого в Північній Америці, і про який кажуть, що він є одним із найкращих міст планети. І, милуючись красотами Британської Колумбії, я, зрозуміло, забув про мого нового знайомого Майкла-Антона.

Ще через добу наш літак приземлився в аеропорту Саскатун провінції Саскачеван, яку ще називають «хлібною корзиною Канади». У цьому місті проживає величезна українська діаспора, працює український музей Канади.

Нас підвезли до чималого приміщення, яке було зведене у готичному стилі, і все було із затуманеного скла. Коли ми вийшли із авто, нас вразили дивні, чарівливі звуки, які линули невідомо звідки. Повітря було наповнено якимсь милим і незрозумілим щебетанням, ніби десь поруч відбувається одразу добрий десяток весіль горобців, котрі пурхотливими клубками перекочуються із куща на куш, дзвінко цвірінькаючи і лопочучи мерехтливими крильми.

Л. Кучма, Г. Удовенко, В. Горбулін у супроводі мера міста і глави провінції направилися до широко відчинених дверей. Ми поспішили за ними. І, о диво, лемент і цвіркотіння стихлилися, а за тим і геть затихли.

Одразу за дверима починався зал. Це був навіть не зал, а гігантських розмірів аудиторія, довжелезні лави якої починалися знизу, за кілька кроків від вхідних дверей, і піднімалися високо-високо. Усе це приміщення, розраховане, мабуть, на людей вісімсот-дев'ятсот, ущерть було заповнено дітьми. Світлокоші і смаглявовиді хлопчики та дівчатка у білих українських вишиванках. Зору відкрилася такої неймовірної краси і сили картина, що при згадці про неї у мене завжди на очі самі собою навертаються сльози.

Це були маленькі, чарівливі і неповторні у своїй милій свіжості канадські українці. При появі київських гостей вони, як по команді, підвелися,

а тільки останні із нас переступили поріг приміщення, заспівали незвичайну, як гімн величаву і водночас тужливу пісню «Ой, у лузі червона калина» — про червону калину, про рідну Україну.

Сотні дзвінких голосів виводили слова:

Ой у лузі червона калина
похилилася,
Чогось наша славна Україна
зажурилася.
А ми тую червону калину
підіймемо,
А ми нашу славну Україну,
гей, гей, розвеселимо!

Серце, здавалося, вискочить із грудей, кров шалено стукає у скроні, щемні почуття голубленої ніжності, піднесення пронизує все ество. А біле море вишиванок плюскає в ошелешену душу ще вищими емоціями:

Не хилися, червона калино —
маєш білий цвіт.
Не журися, славна Україно —
маєш добрий рід.
А ми тую червону калину
підіймемо,
А ми нашу славну Україну,
гей! гей! розвеселимо!

«Боже, стою і думаю, так це ж про них самих, оцих чарівливих дітей, ця возвишена, піднесена пісня про білий цвіт їх калинових кольорів вишиванок, про важку долю нашого невмирущого українського родоводу, який ніжним, оксамитовим своїм цвітом засіяв усю землю. Аж сюди, у дикі прерії американського континенту залетів...»

Були бравурні виступи, щось мимрив і харамаркав бундючний із перпою Кучма. Коли все неперевершене дійство вже мало скінчитися, я почув, як хтось злегка смикає мене за рукав. Оглянувся — і не повірив своїм очам! Позаду мене стояв Майкл-Антон Загрівий, мій новий знайомий із врочистого застілля у готелі «Хілтон». У добротному костюмі, незабутня колюча щіточка густих вусів під картопляного вигляду носом, із чималою показною лисиною, яка примітно вилискує на світлі.

Ми вийшли з приміщення і зупинилися за кроків чотири від входу.

Майкл-Антон бере мене за руку і каже:

— Я порадився із своїм компаньйоном, і ми вирішили купити землю на, як його — вашому Фай..., Файфу...

— Файфурині, — допоміг я йому, відчуваючи, що цієї миті на мене начебто падає блакитне високе канадійське небо. Смалкий сором звідкі-

лясь ізсередини болоче обпик усе моє єство. На вулиці було по-осінньому прохолодко, але я облився пекучим потом срамоти. «Як же ж це я міг так сплехувати, — блискавкою пронеслося в моєму сполоханому мозку, — та що там сплехувати — елементарно пошитися в дурні! Адже добродушний і щирий чоловік беззастережно повірив моєму невдатному жарту!.. Це ж він кинув усі свої справи, взяв квиток на літак і прилетів сюди, услід нам, аж у далекий від столиці Отави Саскатун... Моя легковажна, кручена, дженджуриста витівка дорого йому коштувала...».

Я гарячково, як вуж на пательні, подумки шукав вихід із тупикової ситуації. Міркував, як пом'якшити становище, роз'яснити все, залагодити, владнати глупу ситуацію, коли якраз цієї миті діти закінчили співати гімн України, і з дверей гостинного приміщення прямо на нас зненацька вийшли Л. Кучма і глава провінції. Кучма, глянувши на мене, весело якось так, аж потішно знічев'я, сказав:

— А ви про що тут змовляєтесь за дверима?

Не знайшовши раптово, що відповісти, я спроквола випалив:

— Так ось наш канадійський друг запитує, як йому придбати триста гектарів української землі...

Кучма зупинився, ступив два кроки назад до нас із Майклом-Антоном, і ми мимоволі разом із ним опинилися у щільному колі людей, телевізійних камер, які супроводжували його. Глава держави сказав:

— Із таким питанням приїжджайте до нас через роки три. Я готовий вас особисто зустріти, — звертаючись до мого знайомого, заявив Л. Кучма. — Тоді вирішимо. Зараз ми ув'язуємо ці питання законодавчо. У нас

1994 рік. Візит Президента України до Канади.
Леонід Кучма і Олександр Горобець під час інтерв'ю.

же знаєте, яка Верховна Рада — хочуть, щоб Президент перед ними на колінах ходив із кожним законопроектом. Ви ж самі добре знаєте, якими насправді є ми всі, істинні українці. Кожен хоче мати булаву... Приведеш його до мене, — враз наказав мені Л. Кучма. Розвернувся і пішов.

Я дістав свою візитівку, вручив її усміхненому і звеселеному канадському Майклу-Антону Загривому. Ми щиро і по-дружньому наостанок обнялися. «Обов'язково зателефоную», — були його останні слова.

Я, хрестячись на ходу, дякуючи Господу Богові за те, що знайшов для мене вихід із лоскїтливої ситуації, щодуху кинувся до автомобілів української урядової делегації, які вже від'їздили зі стоянки. «Господи, казав собі, це ж треба такому статися, замало не продав мій райський Файфурина... Парадокс, та й годі — від такої okazji мене врятував не хто інший, як Кучма...» І смішно, і грішно було на душі. Серце то завмирало, то немилосердно колотилося під сорочкою, коли я подумки повертався до тієї миті, коли сіромашний Майкл-Антон неждано-негадано постав переді мною.

Ні, Загривий не зателефонував. Але мені, повірте, понині хочеться щиро і доземно вибачитись перед тим чоловіком... Можливо, навіть не стільки за те, що хоча насправді непередбачено все так скоїлося, начебто ненароком, без будь-якого умислу, а виходить, все таки обманув я Майкла-Антон, і довелося довірливому панові Загривому чимало потратитись на пустопорожні, безпредметні перельоти сюди-туди понад Канадою. Та й не за те, що земля в Україні тієї пори ще не продавалася, а я, невдало пожартувавши із довірливим чоловіком, завів його в чималий блуд. А за те, передусім, що ні за які гроші у світі, ні за які милостиві блага не міг я навіть віртуально віддати, реалізувати йому свою чарівливу, благоліпну і незрівнянну Фату Моргану, яку десятиліттями виносив, виколивав, викохав у власній душі, свою потаємну мрію і загадкову, неперевершену філософську зорю — Файфурина. Місце, де за моїми щирими приватними переконаннями у далекі часи стояв Чурилів замок, один із поважних форпостів майбутньої української держави. Який і понині зостається для мене найчарівливішим місцем планети Земля.

КОМУ Ж НАЛЕЖАЛА НАША ЗЕМЛЯ

Земля-годувальниця віддавна тривожить душі людей. За неї відбуваються головні суперечки на білому світі. За неї йдуть війни, заради неї піднімають революції.

Мені вдалося розшукати цікавий документ, датований 1914 роком. Це список землевласників Ямпільського повіту Подольської губернії. Ось він, із викладкою того, хто і скільки десятинами землі володів та в якому населеному пункті нашого закутку Поділля:

«Александрович Антон Антонович, 420 дес., д. Дербчинка;
 Александрович Казимир Антонович, 420 дес., д. Дербчинка;
 Александрович Станислав Антонович, 420 дес., д. Дербчинка;
 Андрияш Феодосий Гаврилович, 447 дес., с. Бабчинцы;
 Бабинский Северин Леонардович, 353 дес., д. Андреевка;
 Балашева Мария Григорьевна, 1618 дес., д. м. Комаргород;
 Балашев Николай Петрович, 2610 дес., с. Рахны-Лесовые;
 Беннет Анна Павловна 912, дес., с. Александрова;
 Билинский Иосиф Степанович, 502 дес., с. Вилы-Яругские;
 Бнинский Роман Романович, 2374 дес., м. Джурин;
 Богданович Екатерина Ананьевна, 233 дес., с. Копыстырин;
 Боголюбова Екатерина Андреевна, 142 дес., с. Вилы-Яругские;
 Бургардт Ан. Алндр., 142 дес., с. Молчаны;
 Виноградская Мария Николаевна, 121 дес., с. Великая-Руссава;
 Виноградская Ольга Николаевна, 121 дес., с. Великая-Руссава;
 Виноградский Александр Николаевич, 731 дес., с. Великая-Руссава;
 Виноградский Николай Николаевич, 731 дес., с. Великая-Руссава;
 Витковская Олимпиада Александрова, 269 дес., г. Ямполь;
 Городецкий Николай Васильевич, 113 дес., с. Пирогов;
 Горякова Мария Николаевна, 393 дес., с. Еленовка;
 Гошовский Юлиан Константинович, 130 дес., с. Вятровка;
 Грембовский Андрей Филиппович, 107 дес. с. Новая-Мурава;
 Грохольский Фаддей Генрихович, граф, 2732 дес., с. Антоновка и др.;

Гурский Георгий Юлианович, 291 дес., д. Пороги;
 Гурский Марьян Иванович, 228 дес., с. Янкулов, Ямпольской вол.;
 Гурский Марьян Юлианович, 291 дес., с. Янкулов, Ямпольской вол.;
 Гурский Юлиан Иванович, 228 дес., с. Янкулов, Ямпольской вол.;
 Дедевич Семен Игнатьевич, 278 дес., с. Тарасовка;
 Джуриловский Степан Устинович, 673 дес., д. Садки;
 Дерсевиль Степан Константинович, 261 дес., с. Паланки;
 Дерсевиль Яд. Фом., 316 дес., с. Пасынки;
 Длугский Иосиф Каетанович, 671 дес., Щучинцы;
 Длугский Уразм Каетанович, 671 дес., Щучинцы;
 Добржинская Ольга Леонардовна, 848 дес., г. Ямполь;
 Довяковская Элеонора Фоминична, 356 дес., с. Писаревка-Волоская;

Домановский Иосиф Францевич, 300 дес., с. Иванковцы;
 Доманский Антон Александрович, 119 дес., с. Качковка;
 Думанский Ананий Васильевич, 370 дес., с. Пасынки;
 Еловицкий Вацлав Игнатьевич, 979 дес., с. Рожнятовка;
 Еловицкий Людвик Адольфович, 2589 дес., м. Черневцы;
 Залеская Мария Эдуардовна, 894 дес., с. Грушка;
 Звеногородский Людвик Юлианович, 258 дес., д. Лаврова;
 Зелинская Станислава Петровна, 202 дес., д. Станиславовка;
 Зелинский Вацлав Петрович, 214 дес., д. Станиславовка;
 Зелинский Рич. Петрович, 528 дес., д. Дзыгов-Брод;
 Кнотте Брунон Генрихович, 206 дес., с. Возниовцы;
 Кнотте Отто Генрихович, 206 дес., с. Возниовцы;
 Княгицкий Амвросий Ильич, 151 дес., с. Ярошенка;
 Корди Феофан Андреевич, 726 дес., м. Красное;
 Косаковский Иван Алексеевич, 141 дес., д. Подлесовка;
 Коциевская Мария Николаевна, 508 дес., с. Юркова;
 Красовский Казимир Климентьевич, 1523 дес., с. Березовка;
 Кудрявцева Земфира Николаевна, 564 дес., с. Жолобы;
 Кузнецов Дмитрий Дмитриевич, 1249 дес., с. Строинцы;
 Левицкий Маврикий Витальевич, 137 дес., с. Копыстырин;
 Липковская Каролина Владиславовна, 1219 дес., с. Володиевцы;
 Ловицкий Константин Федорович, 108 дес., с. Бабчинцы;
 Маньковский Иван-Люц Валерьевич, 3342 дес., с. Клембовка;
 Маньковский Иосиф-Карл Эмерикевич, 2210 дес., с. Юркова;
 Маньковский Петр Валерьевич, 626 дес., с. Следзи;
 Маньковский Урбан-Александр Валерьевич, 1482 дес., с. Писаревка-Русская;
 Масаковский Игнатий Станиславович, 798 дес., с. Рахны-Полевые;
 Масс Аристарх Аристархович, 4673 дес., с. Дербчин;

Михайловский Фома Титович, 3197 дес., с. Яланец;
 Молдавский Николай Константинович, 250 дес., с. Ефимовка;
 Мончинская Клавдия Федоровна, 100 дес., с. Клекоти на;
 Ничко Елена Петровна, 196 дес., с. Малая-Руссава;
 Новицкий Григорий Михайлович, 102 дес., с. Клекоти на;
 Неженцев Константин Петрович, 972 дес., с. Головоруссава;
 Обезьянинова Наталья Дмитриевна, 2785 м. Томашполь;
 Олиферов-Мануилов Владимир Моисеевич, 258 дес., с. Кобылецкое;
 Ольшевский Конрад Андреевич, 219 дес., с. Лука-Молчанская;
 Оржеховский Иосиф Юліанович, 574 дес., с. Буша;
 Оржеховский Карл Юліанович, 574 дес., с. Буша;
 Павловский Виктор Митрофанович, 317 дес., с. Бабчинцы;
 Пак Мария Андреевна, 219 дес., с. Лука-Молчанская;
 Перловская Ева-Юз. Адольфовна, 412 дес., м. Марковка;
 Перловский Антон Станіславович, 580 дес., м. Марковка;
 Перловский Владислав Михайлович, 280 дес., с. Вербова;
 Перловский Иван Михайлович, 280 дес., с. Вербова;
 Поповская Мария Иосифовна, 356 дес. м. Красное;
 Потоцкий Иосиф Станіславович, граф, 2191 дес., с. Антоновка;
 Пребышевская Альбина Эдмундовна, 763 дес., м. Красное;
 Раковский Флориан Людвикович, 3206 дес., с. Качковка;
 Рамм Александр-Ев. Александрович, 1450 дес., с. Клекоти на;
 Регульская Люция Ивановна, 1303 дес., м. Горышковка;
 Рененкамф Антон Михайлович, 613 дес., с. Великая-Косница, Ямпольской вол.;
 Руссановский Артур Каетанович, 102 дес., с. Гришевы;
 Руцинский Александр Анатольевич, 107 дес., с. Копыстырин;
 Сарнецкий Константин Титович, 734 дес., с. Гальжбиевка;
 Симашко Валерий Дионисович, 217 дес., с. Стрільники;
 Скоробогач-Богущкий Феодосий Ильич, 304 дес., с. Тарасовка;
 Сабонский Адольф Марцелевич, 1399 дес., с. Пеньковка-Мурафская;
 Собанский Антон Михайлович, 848 дес., с. Рекечинцы;
 Собанский Федор-Оскар-Михаил, 1359 дес., с. Зведеневка;
 Собанский Феликс Людвикович, 1390 дес., с. Стена;
 Ставинская Елена Фоминична, 159 дес., с. Пасынки;
 Станкевич Юзеф Игнатъевич, 125 дес., м. Красное;
 Старжа-Якубовская Теофила Адольфовна, 452 дес. м. Марковка;
 Стругалевич Юлиуш Зенонович, 118 дес., с. Клекатина;
 Таргонская Фекла-Эмилия Александрова, 194 дес., дер. Бушинка-Краснянская;
 Таргонский Адольф Вацлавович, 444 дес., д. Бушинка;
 Таргонский Станислав Вацлавович, 444 дес., д. Бушинка;

Труфонов Владимир Владимирович, 111 дес., с. Копыстырин;
 Урбанская Антонина Киприоновна, 326 дес., с. Черемошное;
 Уроде Мария Степановна, 284 дес., дер. Пороги;
 Урусова Ефросинья Константиновна, княгиня, 1026 дес., с. Вилы-Томашпольские;
 Хелминская Елена Владиславовна, 250 дес., с. Рахны-Полевые;
 Хелминская София Адольфовна, 250 дес., с. Рахны-Полевые;
 Хржановская Ванда Людвиковна, 563 дес., с. Дахталия;
 Царюк Максим Якимович, 151 дес., д. Юльямполь;
 Часновский Александр Викторович, 455 дес., с. Сапезанка;
 Червинский Антон Августович, 981 дес., с. Политанка;
 Шанявский Леон Людвикович, 120 дес., с. Бабчинцы;
 Шереметьев Александр Дмитриевич, граф, 4941 дес., с. Тимановка
 Шмиль Франц Карлович, 114 дес., с. Гута-Молчанская;
 Эльвангер Карл Иванович 399 дес., с. Кетроты;
 Юнг Иоанн Каспарович, 170 дес., с. Мироновка;
 Ярошинская Саломия Станиславовна, 4651 дес., м. Дзыговка;
 Ярошинский Карл Йосифович, 2603 дес., с. Антополь».

Насамперед, давайте уточнимо, що ж таке десятина. Енциклопедичний російськомовний словник «История Отечества с древнейших времен до наших дней» пояснює, що десятина це «поземельная мера, равная 2400 кв. саженой (1,09 га, т. н. казённая десятина). В XVIII — начале XIX вв. употреблялась также владельческая, или хозяйственная, десятина, равная 3200 кв. саженой (1,45 га). Церковная десятина, составлявшая десятую часть урожая или иных доходов, взималась с населения на нужды церкви».

Так ось, виходить, що власником земель у Джурині того часу був якийсь Бнінський Роман Романович, і володів він 2374 десятинами, тобто (якщо помножити на 1,45) 3442 гектарами орної землі.

Утім, приводжу я цей список повністю лише з тією метою, щоб кожному моему читачеві стало зрозуміло, хто напередодні революції 1917 року володів головною власністю подільського краю — землею. Як бачимо, на 97 відсотків це була польська шляхта — Вацлави, Юліуші, Казимири, Юзефи та Єви. І не зустрінеш майже жодного українського прізвища, типу Іваненко, Петренко, Буцак, Гопало, Бруквач, Нечіпайло, Стороженко, Чорній, Мельник. Я вже й не кажу про таке холопське, як, скажімо, Горобець...

Ось чому й подільські селяни взялися за вила і коси, підтримали більшовиків, які голосніше всіх понад сто літ тому говорили про необхідність земельної реформи.

Ще знаходив я в архівах згадку про те, що землями довкола Джурина володіла така собі Ванда Петрівна Сабанська, яка одночасно мала апартаменти у Кракові. А взагалі-то Сабанські — відоме у наших краях

прізвище землевласників. Цей дворянський рід веде свій початок замало не від самої Золотої Орди. Багато джуринян працювало на панів Сабанських, і залишки їх маєтків ще й понині стримлять із-під землі кам'яними уламками.

У публічних справах, які знаходили відображення на сторінках преси XIX століття, знаходимо згадки про захоплення селянами «церковних земель містечка Джурин (1835–1863 рр.)». Виступи плебеїв завжди закінчувалися викликами жандармів, розправами над порушниками закону, судовими розглядами.

За даними 1861 року, в Джурині нараховувалося 245 дворів, в яких проживало 724 кріпаки. Відповідно до реформи, вони мали право викупити на 49 років 1754 десятини землі, за котрі належало щорічно сплачувати 2915 карбованців. Це були непомірні кошти.

Із архівних даних дізнаємося, що дещо згодом — 1897 року — проводився перепис населення. У Джурині нараховували дворів 528, проживали у них 4617 осіб. Діяли: цукровий завод, цегельний цех, декілька млинів, 26 кустарних гончарних і кушнірних майстерень, 8 взуттєвих майстерень. У селі відкрито однокласне училище. Держава на це виділила 226 карбованців, решту ж (420 карбованців) збирала община. Відомо, що 1909 року в ньому навчалося 120 учнів, усього ж цієї пори в селі мешкало 620 дітей шкільного віку. При цукровому заводі функціонував медичний пункт. Там прийом хворих робітників здійснювали фельдшер і санітарка. В селі ж медичного закладу не було взагалі.

Найбільше Джурин прославився у липні 1917 року: тоді люди обступили контору цукрового заводу і вимагали підвищення платні за обробіток бурякових плантацій.

Вважається, що радянську владу в Джурині було встановлено в січні 1918 року, коли на загальних зборах утворили ревком. Однак уже в березні в село вступили австро-угорські війська. У першій половині квітня цього ж року селяни начебто самовільно відкрили склад і заволоділи зброєю. Частина їх записалася до партизанського загону, яким у цих краях командував Ф. Ю. Криворучко.

Із переказів можна зрозуміти, що джуринські селяни кілька разів 1918 року штурмували склад зі зброєю. Під час однієї із сутичок було вбито гетьманського прикажного та двох вартових. Це, зрештою, призвело до бою між партизанами і австро-угорцями. Іноземці жорстоко розправлялися з гордими подоляками, пускали їм «червоного півня» на обійстя, одних розстрілювали, інших кидали до в'язниці. Найбільше окупанти знущалися над ватажком джуринян, П. А. Токарчуком, якого вислідили і полонили. Кажуть, це був відважний і талановитий чоловік, що вмів згуртовувати довкола себе людей, володів навиками організації бойової оборони.

У листопаді 1918 року з наших країв нарешті остаточно було вигнано австро-угорців. Владу в Джурині встановила петлорівська директорія. Панувала вона аж до 20 лютого 1920 року, лише один раз уступивши село на кілька тижнів Червоній Армії. Того ж таки 1920 року Джурин заповнили були й польські війська. І тільки у липні 1920-го селом оволоділа Червона армія — аж на 71 рік...

Історія стверджує, що Джурин за адміністративним поділом 16 століття входив до Брацлавського повіту, у 19-му столітті — до Ямпільського, за адмінподілом двадцятого — до Жмеринського і Шаргородського районів, певний час сам був центром одноіменного району.

1923 року було утворено Джуринський район. Як свідчать архівні дані, в селі тоді нараховувалося 1116 дворів, мешкало 4945 людей, працювало три промислових підприємства, три водяні млини, дві крупорушки. У селі було чотири початкових школи, сільський клуб, хата-читальня, дві амбулаторії.

Серед цивілізованих пам'яток нашої місцини історія згадує дві православних культових споруди на території села. Перша — церква Покрови, яку, за релігійними архівами, побудовано у населеному пункті 1764 року. Записи свідчать, що це була дерев'яна конструкція, в яких, кажуть, і запахи свічок та елею святіші, і світло в них падає якимось по-іншому, мабуть, м'якше; у них проникливіше відчувається запах давності, старожитності. Такі церквиці видаються начебто інтимнішими за кам'яні. Можливо, у них навіть ближче до Бога...

Є згадка про те, що «1901 року дерев'яна церква Покрови була ветхою, в Джурині збирали кошти на нову кам'яну церкву».

На сьогодні в селі діє «церква Різдва Богородиці, збудована 1825 року у передмісті біля греблі — кам'яна, дах залізний». Так про це проголошують ті ж таки давні записи, збережені в церковних архівах.

За переказами односельчан, дерев'яна церква містилася у містечку. Мені здається, що навіть і я пам'ятаю ту древню, ветху споруду. Якщо не помиляюся, то поруч із нею стояв скособочений хлібний магазин, і хлопчиною я довго вистоював там у черзі за буханцем паляниці, вдивляючись у записані віконниці споруди, яка поруч вросла в землю. Якщо чесно, то й не знаю, чи так воно насправді було, а чи, можливо, просто наснилося таке...

1837 року в Джурині випробувано в роботі цукровий завод. Продуктивність його спочатку була зовсім невеличкою. Після реконструкції 1890 року за добу тут уже переробляли 3500 центнерів буряків. Наступна модернізація 1912 року дала змогу підняти продуктивність до 5 тисяч центнерів і виробляти за сезон 7200 тонн цукру. Тривалий час директором цукрового заводу, якого запам'ятали люди і який багато зробив для розвитку виробництва, був П. М. Городинський, його

помічником — О. В. Халфін, хіміком — Є. І. Ієрусалимський, бухгалтером — К. Лесневич.

Після революції завод націоналізували, і відновив він свою роботу лише 1926 року. Пізніше підприємство переробляло до 8500 центнерів солодких коренів за добу. Буквально у перші дні Великої Вітчизняної війни будівлі цукроварні надзвичайно сильно постраждали від німецького бомбардування. Основна частина корпусів цукрозаводу перетворилася на непролазні руїни, величезні купи битої цегли, каміння і рваного металу. До них ніхто не доторкався протягом дев'яти років, оскільки було незрозуміло, чи взагалі реально відродити втрачене виробництво. Комісія фахівців, яка нарешті обстежила об'єкт, прийшла до остаточного висновку: відновлювати там немає що, буде значно легше, а головне, дешевше побудувати такий же завод в іншому місці. Тому на території колишнього цукрозаводу відкрили ремонтно-механічні майстерні, які з часом перетворено у машинобудівний завод з обслуговування галузі цукроваріння.

ЧАС ПРОЛІТАЄ НАД НАМИ

Тут, гадаю, належить зробити невеличкий відступ від теми і сказати про таке.

Мені добре відомо, що грамотні, досвідчені люди в Джурині давно силкувалися написати історію нашого села. Колись давно покійний сільський і партійний активіст Чайковський показував мені сторінки зжовклого машинопису, де в густому ідеологічному місиві нахненно розповідалося про те, як селяни Джурина щиро вітали перемогу Великої Жовтневої соціалістичної революції. Як створювали комітети бідноти і колгоспи. Як організовували перший сільський осередок ВКП (б). Як у клубі цукрового заводу виступав Якір. Як через село проходив зі своїм військом Семен Будьонний.

Мені не хочеться переписувати ті сповнені упередженості спогади людей. Оскільки більше всього, на жаль, вони змахують на історію розповсюдження соціалістичної ідеології більшовиків у наших краях, ніж на об'єктивну, неупереджену фіксацію фактів із життя сільської громади, з чого, власне, й повинна складатися реальна, а не зідеологізована історія нашого краю. Той, кому хочеться глянути на все крізь призму хворобливого марксистського світогляду, нехай знаходить відраду в перечитуванні на ніч тих жовтих сторінок, я ж їх вписувати до безхитрисної саги про рідне село не наважуюсь. Нехай це буде безпристрасний погляд на історію, без кольорових лєнінських окулярів.

А оскільки так, то належить сказати, що в історії Джурина є ряд спогадів про події Першої Світової війни, які відбувалися в рідних краях. Як не парадоксально це прозвучить, але навіть я маю спогад про відгомін тих достопамятних подій.

На вулиці Шевченка, побіля Хреста, жив мій вуйко Клим на прізвище Горобець. Це, пам'ятаю, був старий дідуган, інвалід імперіалістичної війни, в якого ноги не згиналися в колінах. Колись він придибав на тих циркулях до нас в обійстя, і, випиваючи з батьком оковиту, зрешуючи скупую мужицькою сльозою хліб та сало, розповідав, як десь в Альпах

німці потопили в крові їх відважну, безбоязну атаку. Наш односельчанин чи не один залишився живим після того оскраженілого, несамовитого бою, але легко пораненим упав перед самісінькими німецькими окопами.

Події відбувалися пізньої осені, на світанку. Після штурму на грішну землю вилився проливний дощ, а тоді подув рвучкий, шквальний вітер, і все почало неймовірно швидко замерзати, дубнути, леденіти. Солдат опинився замало не по пояс у калюжі, яка стала спершу густим холодцем, а потім намертво обтиснула бранця міцним сталевим панцером. Поворухнутися означало видати себе, тут же бути прошитим чергою із кулемета, який пострілював буквально перед самим носом у солдата, за метрів десять від служивого.

Тільки уночі вояк зумів штиком викопирсати, виколупати себе самого із льоду, і напівмерзлим чурбаком відповзти у бік своїх окопів, звідки його спостерегли свої і доправили до шпиталу. Вижити вижив Клим Горобець, але став навіки калікою, оскільки ноги його омертвіли. Переступати, наче на циркулях, із паличкою він своїми ногами міг, проте залишився фактично наполовину живим, як сам про те з болем розповідав моєму батькові під хмільну чарчину. Нижня частина тіла його залишилася лише зовні живою.

У документальних спогадах про імперіалістичну Джури́н не один раз постає як місце жорстоких боїв з австро-угорцями і німцями. Скажімо, в одному із архівних документів читаємо про російського генерал-лейтенанта Олександра Павлова: «Образование получил в Николаевском кавалерийском училище. Выпущен в лейб-гвардии Гусарский полк, в котором служил до 1903. Участник Китайского похода. С 10.5.1903 командир 1-го Нерчинского полка Забайкальского казачьего войска, с которым участвовал в рус.-японской войне 1904–05 гг. В 4.9.1907–10.3.1910 командир лейб-гвардии Уланского полка. В начале войны выполнял ответственные поручения по руководству различными кавалерийскими формированиями. За бой 10.8.1914 у села Джури́н награжден орденом Святого Георгия 4-й степени (7.10.1914)».

Коли генералам дають найвищу нагороду за бій, це, напевне ж, означає, що рубалися тут кавалеристи не на життя, а на смерть. І в бій ходила не одна сотня людей.

А ось у записках про Перший Уральський Козачий полк, які мені вдалося віднайти, вчитав таке:

«В последних числах сентября, во время ожесточенных боев под селом Джури́н за обладание высотами 270 и 386, полк в составе дивизии провел две конные атаки на наступавшую пехоту противника. Особенно дерзкой по своей смелости была атака казаков под командованием командира 2-й сотни сотника Н. А. Лифанова. В результате понесенных потерь в предыдущих боях в сотне оставалось всего 67 человек. Гибель товарищей, желание

отомстить за них только придавали силы казакам. В приказе командующего 7-й армией № 106 от 5 февраля 1916 года о награждении за этот подвиг к тому времени уже подьесаула Н. А. Лифанова орденом Святого Георгия 4-ой степени говорится: «В бою у деревни Джури́н заметив, что с этой деревни наступает противник, и что одна его рота залегла юго-западнее деревни, по собственной инициативе с тремя взводами в конном строю (Лифанов) врुбулся в неприятельскую роту, переколов и зарубив часть ее, часть взял в плен. Затем, повернув фронт левым плечом, под сильным ружейным и пулеметным огнем атаковал другую роту, и часть этой роты изрубил, а часть взял в плен. Всего было взято в плен 4 офицера, 110 нижних чинов с оружием и один кулемет...».

У цій же книжці розміщено фотокопію художнього полотна невідомого митця, який начебто увіковічив подвиг 67 козаків, які біля села Джури́н Ямпільського повіту перемогли німецький підрозділ, котрий був чисельнішим від руського війська більш як удвоє. Так що маємо рідкісне історичне свідчення подій, котрі вершилися в околицях нашого населеного пункту, та ще й на художньому полотні.

До речі, це не єдина вдома картина, котра закарбувала оказії, які розгорталися в нашому рідному краї майже сто літ тому. 1911 року в історії української культури сталася знана подія. Київське видавництво «Час» розпочало випуск серії кольорових картинок, у вигляді поштових листівок з репродукціями ілюстрацій до українських народних пісень одеського художника, етнографа Амвросія Ждаха (1855–1927). Натхненником і замовником цієї унікальної роботи був не хто інший, як сам відомий український композитор Микола Віталійович Лисенко.

Усього протягом трьох років цієї творчої плідної співпраці відомих людей було надруковано і випущено у світ 28 мініатюр. Виконані вони в техніці акварелі, з текстами та нотами популярних пісень.

Амвросій Андрійович Ждаха, потомок запорізьких козаків, народився в Очаківі Миколаївської області, а жив і працював головним чином в Одесі. Він автор робіт до ілюстрації «Нового Заповіту», «Іліади», творів

(Автор картини невідомий) 1914 рік. Епізод під час бою між російськими і німецькими військами на південно-західній околиці Джури́на Ямпільського повіту.

Пантелеймона Куліша та Миколи Костомарова, Євгена Гребінки. Він же оздоблював одне із видань «Кобзаря» Тараса Шевченка. Особливо вдалими виявилися роботи Амвросія Ждахи до повісті польського історика та письменника Равіта Францішека (справжнє прізвище — Гавронський) «При битій дорозі».

Саме з цього циклу Микола Віталійович Лисенко, уродженець Вінниччини, надзвичайно закоханий у наш подільський край, відібрав для листівок картину, яка називається «Випадок між Джурином і Борівкою». На полотні, схоже, щось стосується бойових дій часів Коліївщини, оскільки на картині зображено кіннотника з шаблею, волову тачанку, яка в ошаленілому стані летить із гори.

Амвросій Ждаха «Випадок між Джурином і Борівкою».

Вельми жаль, що не вдалося розшукати самої книги Равіта Францішека (Гавронського) «При битій дорозі», ніякої згадки немає про неї і в Інтернеті. Але можна чітко уявити, що вона розповідає про наш край, оскільки інша картина Амвросія Ждахи називається «На ярмарку в Шаргороді», ще одна — «У корчмі в Немирові», а «Похорон Гриця» — неначе змальована з Джурина давніх часів. Припускаю що і Равіта Гавронський, і неодмінно ж сам Амвросій Ждаха побували в селі над Джуркою.

До того ж відомо, що Равіта Францішек (1845–1930) є автором тенденційних досліджень «Історія гайдамацьких рухів» (1899–1901), «Богдан Хмельницький» (1908–1909) и «Українська козащина в Речі Посполитій» (1923), повісті «Пан гетьман Мазепа» (1888). До речі, здається мені, що назва книжки польського історика і письменника «При битій дорозі» була нав'язана доскональним вивченням біографії і творчості саме гетьмана України Івана Мазепи. Саме в Мазепи є знамениті віршовані слова:

«Ой, горе тій чайці, чаечці небозі, що вивела чаєнята при битій дорозі». Тому припускаю, що назва твору польського історика походить саме від цих слів.

Проаналізувавши твори, на важко здогадатися, що Равіта Францішек (Гавронський) в своїй праці «При битій дорозі» малює картини того, чого найбільше побоювалися поляки в українцях — незборимого гайдамацького духу, невгасимої ідеї Коліївщини. Вона зводилася до схильності бунтівних українців грабувати і знищувати панів. У польській літературі тих часів фігурувала думка, що чернь, втративши страх перед владою Речі Посполитої, піддається своїй корисливій, пожадливій, дикунській розраді, нападає на польських велителів, які роз'їжджають у своїх справах битими путівцями. Тільки так можна прокоментувати картину «Випадок між Джурином і Борівкою».

Насправді ж Коліївщина почалося святочним проголошенням повстання проти польської шляхти в Мотронинському монастирі (нині Черкаська область) на Зелені Свята 18 травня (за новим стилем) — 29 травня 1768 року. Але підготовка до повстання, згідно з дослідженнями польських і українських сучасників, тривала кілька літ. Організатором і керівником повстання став запорожець Максим Залізняк, який 1767 року прибув із 18-ма козаками до Мотронинського монастиря й тут облаштував притулок. Аби замаскувати свою справжню мету, Залізняк записався разом із товаришами в послушники, які нібито готувалися поступити в монаший чин.

На Зелені Свята 1768 року в Мотронинському монастирі зібралася велика кількість прочан. Після Богослужіння перед церкву заїхало кілька возів із зброєю — переважно з ножами — і кількадесят кінних козаків. Максим Залізняк зачитав спеціальну відозву, відому в переданні під назвою «Золота Грамота», із закликом до всенароднього повстання проти польських окупантів України й відновлення Гетьманщини. Після цього один із монахів-священиків відправив молебень і посвятив ножі заколотників.

Центром посілости поляків в тогочасній Україні була Умань. Іван Гонта був одним із сотників двотисячної козацької міліції Потоцьких в цьому місті. Формально нею командували три польські полковники. Однак усі, включно з київським воєводою Салезієм Потоцьким, якраз сотника Гонту вважали повноважним комендантом всієї козацької міліції. Саме під його командою проти Максима Залізняка було вислано велике військо.

Не дивно, що українець Іван Гонта побратався із українцем Максимом Залізником. Козаки всі до одного пішли за своїм отаманом. А 22-го червня 1768 року в Умані під гарматні і крісові постріли проголошено святочно відновлення Гетьманщини. Правобережна Україна стала знову вільною, самостійною державою під проводом гетьмана Максима Залізняка. На звільнених теренах запроваджено козацький лад, встановлено українську адміністрацію. У вишкільному військовому таборі біля Умані під керівництвом полковника Івана Гонти сформовано нові повстанські загони, які

вирушили на захід і північ, щоб звільнити від поляків Поділля, Галичину, Волинь і Полісся. Хвилі повстання докотилися навіть до Закарпаття.

Однак, як відомо, радість була недовгою. Нищівний удар для повстання прийшов звідти, звідки ані повстанці, ані їхні провідники ніяк не сподівалися: з Москви. Уявивши свою неспроможність протиставитися переможним ударам коліївського повстання, як засвідчує польський сучасник, «польський уряд удався, отже, із проською про поміч до московського уряду і її одержав». «Усмирення, — признає відверто польський історик, — переводилося московською зброєю». За дорученням московського уряду, що не менше був наляканий відновленням самостійної гетьманської України на Правобережжі, ніж поляки, під кінець червня 1768 року на зайняту українськими повстанцями територію ввійшли великі частини московської армії.

У результаті зради москвичів у полон до них потрапили і Залізник, і Гонта. Росіяни заарештували дружину і чотирьох малолітніх дітей полковника Івана Гонти. Почалися невимовні страждання.

Є відомості про те, що після арешту Івана Гонту везли саме через Джурин. Тоді всіх жителів нашого села зігнали у центр подивитися на окривавленого, закованого в клітці кандалами бунтівного поводира. Під охороною московських військових частин поляки доставили крамольного полковника до головної квартири польських військ у містечку Серби (нині Серебря) біля Могилева над Дністром. Тут після нещадних тортур йому було зачитано присуд польського військового суду в Кодні (населений пункт під Житомиром), згідно з яким смертна кара повинна була виконуватися протягом 14 днів: упродовж перших десяти діб із живого тіла Гонти повинні були щоднини дерти по поясу шкіри, 11-ої доби — відтяти обидві ноги, 12-ої — обидві руки, 13-ої — із живого ще полковника вирізати серце, а вже 14-ої — відрубати голову. Після цього поставити в різних містах України 14 шибениць і на кожній повісити по шматку тіла Гонти, а під Могилевом (нинішнім Могилів-Подільським) настромити на палю голову заколотника.

Однак польський міхоноша Браницький скоротив диявольський присуд, не в змозі особисто знести виду тортур. Він наказав третього дня відтяти Гонті голову й решту присуду проводити вже на обезголовленому трупі.

Усі мемуаристи підкреслюють, що Гонта вів себе під час тих звірських катувань надзвичайно мужньо: він не стогнав, не прохав помилування, а ще й посміхався, коли з нього дерли шкіру. На допиті при інквізиційних стражданнях гордо заявив: «Знаю, за що гину, тому не жалію!».

Народ увіковічнив ім'я свого мудрого і сміливого командира: неподалік Джурина, у Могилів-Подільському районі, з'явилося село Гонтівка.

Є згадки, що нашими краями в буремні революційні часи «гуляли» не лише червоні козаки, але й армія Української народної республіки. Ці

краї прикривав так званий Буковинський курінь. У розповіді про це на сайті за адресою: www.exlibris.org.ua/buk/r01.html читаємо: «Далі стрільці Куреня у взірцевому порядку та дисципліні наступали на Вербівці, Муровані Курилівці, місто Копайгород, Джурин, Ялтушків, Мар'янівку (...) Одним куренем 9-й полк зайняв станцію Рахни, решта ж полку залишилася в с. Джурин, як резерв дивізії...»

Восени 1921 року окупаційною владою в Україні було створено перший штучний голодомор. Своєю жорстокістю й цинічним ставленням до людського життя — у першу чергу, до українців — більшовики спонукали українських селян до відчайдушного супротиву.

Напівозброєна та напіводягнена похідна група Армії УНР ринулася на допомогу повстанцям. Але сили Червоної Армії переважали. Воїни УНР, серед яких було немало і вихідців із Джурина, змушена була розподілитися на окремі бойові групи. Одна із них, під керівництвом генерала-хорунжого Юрка Тютюнника, у складі якої був і робітник Джуринського цукрового заводу Нечипір Стародуб, потрапила у полон під селом Базар (тепер Народицького району) Житомирської області. 360 українських воєнків Армії УНР відмовилися служити Москві, за що з 21 по 23 листопада 1921 року були піддані катуванням, а за тим і розстріляні. Перед стратою воєнки гордо співали гімн України, закарбувавши свій подвиг й свої імена у героїчну історію визвольних змагань Української Нації.

Аж до 1923 року Джурин входив до Жмеринського повіту Подільської губернії. Якою була ситуація в тодішніх селах, можна зрозуміти із уривків історії Жмеринського району, які мені вдалося розшукати.

Так, 4 березня 1921 р. в Жмеринці відбулось урочисте свято юнацтва: програма включала демонстрацію, мітинг і спектакль. Повідомляється, що цього дня було зібрано 741 135 крб. на допомогу голодуючим.

25 серпня 1921 р. жмеринські комсомольці провели день допомоги голодуючим, зібравши 100 млн. пудів хліба та випустивши газету «Молодь — голодуючим».

До 24 лютого 1922 р. від Жмеринського повіту надійшла така допомога на користь голодуючих: хліб — 117 млн. пудів, гроші — 20 млн. 173 тис. крб. У звіті комісії про грошові надходження до фонду допомоги голодуючим говориться, що до 1 березня 1922 р. Жмеринський повіт здав 68 млн. 258 тис. крб. Були тут і кошти, зібрані в Джурині.

Особлива увага зверталась на евакуацію дітей. На 16 листопада 1921 р. на Поділля прибуло 6 800 дітей з голодуючих губерній. У Жмеринці було розформовано санпотят №159, яким прибули діти з Поволжжя. У лютому 1922 році у Жмеринському повіті було оголошено тиждень допомоги голодуючим дітям. Частину безпритульних приписали до окремих сіл, дворів, організовували рухомі дитячі ясла.

Із 1921 року Радянський уряд оголосив нову економічну політику, що почалася зі скасування продрозкладки і проголошення натурального податку, дозволу приватної торгівлі і використання найманої праці. По суті ж справи продрозкладка не припинялась.

Тим часом по селах продовжувалась справжня війна — селяни виступали проти політики уряду, вірні лєнінці взялися за втихомирення бунтівників. 15 травня 1921 року у всі губернії України надійшла телеграма з позначкою «таємно».

У ній було записано: «Со всех концов Украины доносятся сведения о растущем контрреволюционном движении в виде активных действий против частей Красной Армии и Советских отрядов. Рост их с каждым днём увеличивается и широким размахом охватил Украину, в частности Подолию. По своему характеру эти отряды принято называть «бандами». К числу губерний, особенно охваченных бандитами, относится Подолия».

Щоб допомогти радянській владі утримувати порядки в селах, було утворено комнезами, в тому числі у Джурині. Восени 1921 року в Джурин із повіту надходить циркуляр із вимогою утворення «застави».

У приписці до інструкції зазначається, що «Застави несуть следующую службу:

1. Ловят дезертиров и сельских бандитов.
2. Опрашивают всех незнакомых, которые появляются в селе.
3. Проводят расстрелы тех, кого нельзя расстреливать в селе».

Згідно з Постановою Раднаркому від 19 квітня 1921 р. в Джурині утворено «трійку», такий собі місцевий дикунський трибунал.

Члени «трійки» (за переказами старожилів, їх начебто в селі було навіть декілька) допомагали органам радянської влади збирати в селищі податки, а також «призначали відповідачів» за будь-які прояви бандитизму.

В архівах збереглися документи, які регламентували роботу таких бузувірських «трійок».

- «1. Ответчики назначаются из расчёта один на двадцать хат.
2. Не зачислять в ответчики бедных селян.

3. Ни один случай проявления бандитизма не должен оставаться безнаказанным. В случае убийства или ранения в селе бандитами представителя Советской власти, красноармейца или члена комнезама расстреливается из ответчиков двойное число. Вопрос, кто именно, разрешается жребием, который тянут все ответчики.

4. В случае скрyтия тел убитых кара увеличивается вдвое.
5. Если убийство происходит между селениями, отвечают ответчики двух селений.

6. Имущество скрyвшихся ответчиков конфискуется полностью.

7. Наравне с ответчиками отвечают граждане, в домах которых находили приют бандиты.

8. Ответчики, представившие Советской власти арестованным бандита или оказавшие помощь в разгроме банды, переводятся в кандидаты. При повторении освобождаются вовсе от ответственности.

9. Рядовой бандит, попавший в банду по темноте, может заслужить прощение выдачей главарей...»

У телеграмі Раднаркому України Подільському Губчека 26 квітня 1921 року говориться, що селянство Подільської губернії надзвичайно агресивне до органів влади, звичним явищем є вбивства радянських працівників, що збирали податки, червоноармійців та міліціонерів. У зв'язку із цим ставиться таке завдання: «Установить во всех сёлах и деревнях место нахождения близких родственников бандитов: матерей, жён, детей, сестёр, братьев. Уведомить население, что в случае повторения убийств эти заложники будут расстреляны».

Як свідчать архівні дані, 7 січня 1925 року в Джурині виникає перша сільськогосподарська артіль під назвою «Труд-надія». Перший ТСОЗ — «Червоний орач». А вже 1930 року в нашому селі було шість артілей.

Як і повсюдно в Україні, в Джурині, вельми болюче відбувався процес розкуркулення заможних селян і утворення колгоспів. За переказами, цю справу в нашому селі очолював партійний активіст, голова сільської ради У. Шейвейхман. І понині серед літніх односельчан гуляють страшні перекази про жорстокість новоявлених інквизиторів, які, виконуючи партійні доручення, буквально усе до зернини вимітали зі стодал односельчан, прирікаючи їх на голодну смерть.

Моя сердечна мати, розповідаючи про ті жахливі часи, про нелюдські вчинки членів тих лиховісних трійок, завжди стиха плакала, втираючи сльозу краєчком біленької хустини, якою повязувала голову. «Ой, що ж вони витворяли ті Шейхмани, — казала. — Ходили з ломами і лупали підлоги у хатах, і городи переривали, вишукуючи ями із зерном. І до твого діда Феофана приходили. Я маленькою була, але добре пам'ятаю ту страшну оказію. Нелюди...»

Якось уночі партійний опудало У. Шейвейхман, перепоясаний лискучими шкіряними ремнями, із «групою підтримки» прибув у сім'ю А. Й. Яковишина. Дружину господаря, двох малолітніх хлоп'ят і дівчинку, аби не плуталися під ногами, вони силоміць і з побоями викинули на тріскучий мороз, заборонивши їм одягтися і взяти теплі речі з собою. Оголосили, мовляв, усе, що є в хаті і обійсті, конфіскується радянською владою.

Бандюки червоні активісти посадили всіх домашніх на сани і повезли у безвість страшної, холодної, голодної ночі. Відтак, сім'я А. Й. Яковишина, простого джуринського селянина, який виділявся тим, що старанніше

інших вів своє господарство, усьому умів дати лад, була етапована аж до Сибіру, начебто за кулацькі настрої. Доморощені «комісари» сподівалися, що сім'я «неблагонадійних» односельчан десь безслідно згине у просторах «сніжної родини». Але колись малолітні брати Яковишини вижили і, пройшовши через горнило неймовірних випробувань у сталінських таборах, одного дня несподівано повернулися в Джурин. Можна лише здогадуватися, що творилося в душах цих людей, коли вони побачили, що члени тогочасних «трійок» і далі продовжували верховодити в селі.

Кінець цього розкуркулення такий. Одного дня тіло У. Шейвейхмана, зашите у мішок, знайшли у річці. «В опусті», — кажуть у Джурині. Це те глибоке місце, де нижче машинобудівного заводу, під мостом, вода Джурки падає з підмурівка. Хто вчинив цей кривавий злочин — слідство встановити начебто не зуміло. Через багато років після тих подій люди почали говорити, що начебто котрийсь із постраждалих братів десь був обмовився, що «то Божа кара знайшла червоного кримінальника, який, вислужуючись перед радянською владою, гріховно знущався над людьми і ні в чому не винними дітьми...». Так, за все у житті треба відповідати...

1930 року було ліквідовано Джуринський район, село ввійшло до складу Шаргородського району. Цієї пори в Джурині з'явилася МТС.

У тридцяті роки через село прокладено вузькоколіяку, споруджено залізничну станцію. Відкрито кар'єр із видобутку стінових блоків із черепашника. З'явилася багатофахова промислова артіль із надання побутових послуг. 1934 року в Джурині відкрито середню школу. Тієї пори в Джурині діяло п'ять бібліотек.

ЧОРНА ХМАРА ГОЛОДОМОРУ

Жахливою сторінкою життя Джурина була пора геноциду українського народу — роки голодомору.

Коли дослідники говорять про голодомор 1932–33 років, мається на увазі період із квітня 1932 по листопад 1933-ого. Саме за ці 17 місяців, тобто приблизно за 500 днів, в Україні загинули мільйони людей. Пік голодомору прийшовся на весну 1933 року. Ось жахлива статистика цього часу: в Україні тоді від голоду вмирало 17 людей щохвилини, 1000 — щогодини, майже 25 тисяч — щодоби.

Найбільш постраждали від голоду колишні Харківська і Київська області (теперішні Полтавська, Сумська, Харківська, Черкаська, Київська, Житомирська). На них припадає 52,8% загиблих. Смертність населення тут перевищувала середній рівень у 8–9 і більше разів.

У Вінницькій, Одеській, Дніпропетровській областях рівень смертності був вищий у 5–6 разів. У Донбасі — у 3–4 рази. Фактично, голод охопив весь Центр, Південь, Північ та Схід сучасної України. В таких же масштабах голод спостерігався у тих районах Кубані, Північного Кавказу та Поволжя, де жили українці.

Дослідники називають різні цифри загиблих під час голодомору: 5, 7, 9 та 10 мільйонів. Але у будь-якому випадку мова йде про МІЛЬЙОНИ безневинних жертв. З урахуванням непрямих жертв (за приблизними підрахунками) голодомор забрав життя 14 мільйонів людей.

Причиною голодомору стала ПОЛІТИКА сталінського режиму щодо українців як нації і, зокрема, щодо селян як класу. Головною метою організації штучного голоду був підриг соціальної бази опору українців проти комуністичної влади та забезпечення тотального контролю з боку держави за всіма верствами населення.

І тому коли Росія нині злостиво та сердито заявляє, що, мовляв, голод пори 1932–1933 років спостерігався і в інших регіонах Радянського Союзу, то те, що творилося в Україні тієї доби, не йде ні в яке порівняння з нашими бідами і страхіттями, з горем наших селянських родин. Україна

і українці кривавим сталінським режимом були оточені на вимирання щільним непрохідним кільцем злочинців із військ НКВС. Щоб ніхто, не приведи Боже, не вирвався за чорний пояс голодомору, не врятувався...

1988 року Конгрес США, а 1989 року — Міжнародна комісія юристів офіційно визнали голодомор 1932–33 років актом геноциду проти української нації. Офіційні документи з приводу голодомору прийняли вже десятки країн світу, а першими це зробили Бельгія, США, Канада, Аргентина, Іспанія.

Ще живі люди, які пам'ятають голодомор і можуть розповісти про нього. Ще зберігається шанс засвоїти урок історії не заочно, за підручниками, а через безпосередній контакт з нею. Але з кожним роком така можливість зменшується. Голодомор віддаляється у часі і здається менш актуальним.

Проте його страшний спадок продовжує тиснути. Щоб його позбутися, необхідно залучити до процесу переосмислення голодомору весь народ України. Через п'ять, десять років зробити це буде надзвичайно важко. Тому треба це творити сьогодні. Ось чому я надаю слово живим учасникам тих подій, жителям Джурина, які пережили голодомор:

«Ілля Семенович Черній, 1922 року народження:

У той час я майже не виходив на вулицю, бо був тяжко хворим. У мене в дитинстві було слабке здоров'я, я часто хворів... Те, що я хворів, зіграло для мене немало, батьки розуміли, що без їжі мені не вижити, тому, не додаючи моїм брату і сестрі, намагались наділити більше мені. Я постійно пив гарячу воду з медом, мати щось цінне виміняла у пасічника на кілька кілограм меду. Мати постійно тримала коло мене діжечку, в яку потрошку добавляла меду — так, ніби він уже закінчується, якщо хто б прийшов за продуктами. А основний запас заковували десь в льосі за клунею. Їли ми з розтертих зерен, заправлену водою з сухими петрушкою та щавелем похльобку, це вже весною.

А коли почав лише танути сніг, я виходив у поле зі старшим братом, ми збирали минулорічну траву для кози, яка була у сусіда. Майже ні у кого не було тварин, а лише у нього, він зберіг її, мабуть, по родинним зв'язкам з поважною людиною в сільраді. Коли ми приносили йому траву, то він давав нам трохи сироватки, ми її не пили, а несли додому, де ділили порівну усім. Коза жила у нього в хаті, він її дуже беріг, бо боявся, що вкрадуть.

Весною, коли в колгоспі почали сіяти, то в селі почались обшуки та видирання у людей того, що залишили собі на засів. Так батько сіяв на колгоспному полі те, що мав посіяти біля хати.

Записав Дмитро Кулібаба 2002 року.

Зінаїда Никифорівна Черній, 1928 року народження:

Мати ходила періодично та вимінювала на свої подушки і перину картоплю і зерна кукурудзи. Так до весни у нас в хаті майже нічого не залишилось з того, що можна було винести на обмін. На весну мати навіть свою обувку обміняла на купку цукрових буряків, з яких зробила гідку кашу, яку ми їли досить довго вперемішку з якоюсь корою. Здається, що йшли в їжу і коров'ячі відходи, які виривали з-під снігу і розварювали вдома на вогні. Кидали в ці помії ще шелеху від пшениці, яка постійно залазила в зуби та приставала до піднебіння, я навіть трішки не померла, коли поперхнулась цим. На вулицю нас рідко випускали, кажучи, що якщо ми самовільно відкріємо двері, то нас з'їдять, це дуже лякало нас.

Записав Дмитро Кулібаба 2002 року.

Галина Федорівна Ненич, 1920 року народження:

Питання: Які, на Вашу думку, могли бути причини голоду?

Відповідь: Насамперед великі податки та забирала урожай влада... Приходили люди та вимагали віддати їм продукти. Документів не мали. Застосовували висилання.

Питання: Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Відповідь: Ні.

Питання: Як люди боронилися?

Відповідь: Ніхто не боронився.

Питання: Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Відповідь: Можна.

Питання: Хто і як шукав заховані продукти? Як їх звали?

Відповідь: Спецзагони. Приходило 5–6 чоловік. Ховали (продукти) лише куркулі, переважно в лісі, на огороді.

Питання: Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Відповідь: Давали, але мало.

Питання: Забирали лише продукти харчування чи й інші речі — одяг, рушники, худобу тощо?

Відповідь: Забирали все.

Питання: Що таке «Закон про 5 колосків»? Чи чули Ви про нього?

Відповідь: Не чула.

Питання: Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Відповідь: Ні, не дозволяли.

Питання: Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Відповідь: Найманці з села.

Питання: Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Відповідь: Ні, не хотіли. Змушували...

Питання: В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Відповідь: Приходили дном (до кожного) по-різному (мається на увазі кількість разів)

Питання: Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?

Відповідь: Сиріт держава забирала в інтернат.

Питання: Хто не голодував у селі і чому?

Відповідь: Голова колгоспу, в кого була велика рідня. (Вижили) всі, окрім малих дітей та стариків.

Питання: Чи допомагали люди один одному у виживанні, чи ділилися продуктами?

Відповідь: Допомагали лише рідним.

Питання: Які засоби вживали до виживання?

Відповідь: Їли, що могли, навіть людей... Їли всі ягоди, що були в лісі, гриби, горіхи. Кору не їли. Листя їли з вишні, липи. Було заборонено полювати.

Питання: Чи можна було щось купити у місті чи виміняти?

Відповідь: Можна було виміняти, якщо було на що міняти. Був (голод у містах).

Питання: Скільки людей померло від голоду? Чи є такі відомості?

Відповідь: Померло багато.

Питання: Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

Відповідь: Були.

Питання: Де і хто хоронив померлих від голоду?

Відповідь: Ховали на місцевих цвинтарях...

Питання: Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Відповідь: Винною була радянська влада.

Записано В. В. Антипенко 2003 року

Іван Петрович Стороженко, 1921 року народження:

Питання: Які, на Вашу думку, могли бути причини голоду?

Відповідь: Причинами були великі податки та влада, що забирала урожай.

Питання: Якщо відбирали у людей вирощене в полі, городі, то хто це робив?

Відповідь: Спецзагони.

Питання: Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Відповідь: Мабуть, були.

Питання: Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали, мали якісь документи на забирання продуктів?

Відповідь: Приходило біля шести чоловік та забирали все цінне.

Питання: Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Відповідь: Висилали до Сибіру.

Питання: Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Відповідь: Так, мали.

Питання: Як люди боронилися?

Відповідь: Ніяк.

Питання: Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Відповідь: Можна... Бідним не було що ховати.

Питання: Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Відповідь: Давали картоплю, горох, гречку, але в малій кількості.

Питання: Забирали лише продукти харчування чи й інші речі — одяг, рушники, худобу тощо?

Відповідь: Забирали все.

Питання: Що таке «Закон про 5 колосків»? Чи чули Ви про нього?

Відповідь: Це заборона збирати колоски після покосу.

Питання: Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Відповідь: Ні.

Питання: Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Відповідь: Найманці.

Питання: Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Відповідь: Ні, не хотіли. Кажали, що якщо не йдеш до колгоспу, то все конфіскуємо...

Питання: В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Відповідь: Переважно вдень. 3–4 рази на тиждень (приходили)...

Питання: Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?

Відповідь: Майже всі сироти вмирили.

Питання: Хто не голодував у селі і чому?

Відповідь: Не голодували ті, хто забирав...

Питання: Чи допомагали люди один одному у виживанні, чи ділилися продуктами?

Відповідь: Ділилися між собою лише родичі.

Питання: Які засоби вживали до виживання?

Відповідь: Приховування їжі. Від родичів з міста отримували посилки. (Їли) гриби, листя кукурудзи, лободу. Їли листя з липи, вишні, шиповник. Полювали на зайців.

Питання: Чи можна було щось купити у місті чи виміняти?

Відповідь: Не можна було, оскільки не було грошей...

Питання: Скільки людей померло від голоду? Чи є такі відомості?

Відповідь: Відомостей нема...

Питання: Де і хто хоронив померлих від голоду?

Відповідь: Родичів ховали у дворі, на місцевих цвинтарях...

Питання: Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Відповідь: Ті, хто забрав останній хліб.

Питання: Чи Ви знаєте, що таке торгсин?

Відповідь: Коли награбоване в селах продавали в містах.

Записано В. В. Антипенко 2003 року

Стефана Іванівна Трач, 1922 року народження:

Питання: Які, на Вашу думку, могли бути причини голоду?

Відповідь: Перш за все, це великі податки та влада, що забирала весь врожай...

Питання: Чи були винагороди від влади за донесення на сусіда про приховання зерна?

Відповідь: Можливо, були.

Питання: Як це відбувалося? Чи ті, що відбирали, мали якісь документи на забирання продуктів?

Відповідь: Ті люди, що приходили, забирали все, що хтіли. Документів на це вони не мали.

Питання: Чи застосовували до людей покарання, побиття, висилання, арешти?

Відповідь: Висилали до Сибіру.

Питання: Чи мали зброю ті, що ходили відбирати хліб у людей?

Відповідь: Мали.

Питання: Як люди боронилися?

Відповідь: Боронитись боялися.

Питання: Чи можна було приховати якусь частину зерна, продуктів, овочів?

Відповідь: Можна було, але не завжди.

Питання: Хто і як шукав заховані продукти? Як їх звали?

Відповідь: Їх називали спецзагонами. Шукали повсюди. Переважно 4-6 чоловік....

Питання: Чи давали їжу тим, хто пішов до колгоспу?

Відповідь: Небагато.

Питання: Забирали лише продукти харчування чи й інші речі — одяг, рушники, худобу тощо?

Відповідь: Все, що вважали за необхідне.

Питання: Що таке «Закон про 5 колосків»? Чи чули Ви про нього?

Відповідь: Не знаю і не чула.

Питання: Чи дозволяли збирати у полі колоски, залишки городини?

Відповідь: Ні.

Питання: Хто охороняв поля, колгоспні комори?

Відповідь: Найманці з села, що працювали в колгоспі.

Питання: Чи люди хотіли добровільно йти в колгоспи?

Відповідь: Ніхто не хотів. Змушували людей по-різному (вступати до колгоспу)...

Питання: В який час ходили забирати у людей зерно, продукти?

Відповідь: Більшість вдень. Вночі приходили бандити. 3-4 рази на тиждень, по-різному...

Питання: Що було з малими сиротами, чи ними опікувалася держава?

Відповідь: Держава забирала сиріт до інтернату.

Питання: Хто не голодував у селі і чому?

Відповідь: Голодували всі, але по-різному...

Питання: Чи допомагали люди один одному у виживанні, чи ділилися продуктами?

Відповідь: Допомогали лише рідним.

Питання: Які засоби вживали до виживання?

Відповідь: Різні, їли все, що могли... Все, що було споживним. З липи, калини, вишні (їли листя). Заборонялось полювати на диких тварин і птахів.

Питання: Чи можна було щось купити у місті чи виміняти?

Відповідь: Так, можна. Був (голод у містах).

Питання: Скільки людей померло від голоду? Чи є такі відомості?

Відповідь: Не знаю.

Питання: Чи відомі випадки людоїдства у Вашому селі?

Відповідь: Відомі...

Питання: Кого Ви вважаєте винним у загибелі багатьох людей?

Відповідь: Владу.

Питання: Чи Ви знаєте, що таке торгсин?

Відповідь: Торгсин — це продаж пограбованого у селах у місті.

Записано В. В. Антипенко 2003 року».

ІЗ СТАЛІНИМ У СЕРЦІ

Що ж воно таке голодомор? Хто і чому його учинив? На моє переконання, доволі доступно в хронологічному викладі це пояснює Микола Воротиленко у своїй праці «Заповіти Петра Першого. Хронологія злочинів Москви», яка нещодавно з'явилася друком.

«1932–1933 рр. Спланована і здійснена за підтримкою і з мовчазної згоди «світового співтовариства» акція ліквідації українського народу. Свідоме знищення московським більшовицьким режимом українських селян шляхом організації голодомору. Централізоване переселення росіян у вимерлі села України. В Україні, яка володіє 40 відсотками світового чорнозему, умертвлено голодом 12 мільйонів носіїв української мови, саме селян, щоб зберегти зрусіфіковане міське населення. Голодомор був спрямований на винищення саме українців, а відбувався він лише на українських етнічних землях, як в Україні, так і поза межами України. Якщо окремі області України (зокрема, Київщина) втратили чи не третину свого населення, то на Кубані, Придонні, Ставропіллі та в Криму загинув кожен четвертий-п'ятий житель сіл та хуторів, де проживали українці, але в тих частинах сусідніх московських областей (Брянська, Воронізька, Курська), де жили москалі, смертності від голодування не спостерігалось. Не помирили від голоду також у москальських селах в Україні. Здебільшого, саме мешканці цих сіл були тими грабарями, що закопували померлих, а часто й ще живих українців.

Член Британської Академії і член Академії наук у Кракові проф. Норман Дейвіс пише: «Голодомор 1932–1933 рр. був побічним наслідком колективізації і мав подвійну мету: одним ударом придушити український націоналізм і винищити найбільший осередок заможного селянства».

Жнива скорботи

«Чверть сільського населення, чоловіки, жінки й діти, лежать мертві або конають» на «великій території, де живе десь сорок мільйонів чо-

ловік», «немов один великий «Бельзен». «Решта населення, більшою чи меншою мірою недужа», «навіть не має сили поховати свої родини і сусідів». «(Як і в «Бельзені»), загони вгодованих поліцаїв і партійні урядовці наглядають за жертвами» [1, 3.].

У 1932–1933 рр. в Україні і на прилеглих козацьких землях московський режим запровадив штучно створений голодомор як частину радянської колективізаційної кампанії. Всі запаси харчів були силоміць реквізовані, військовий кордон не давав змоги завезти харчі ззовні, і люди були приречені на смерть. Мета полягала в знищенні української нації, а разом з нею і «класового ворога». Загибло близько 7 млн. людей [2].

Світ бачив не один страшний голод, під час багатьох із них становище ще більше погіршувала громадянська війна. Проте голод, організований як геноцидний акт державної політики, слід вважати за унікальний.

Письменник Василь Гросман згодом так зобразить українських дітей: «Ви бачили коли-небудь газетні фото дітей у німецьких таборач? Вони були точнісінько такі; голови — немов важкі кулі на тоненьких, як у лелеки, шийках... увесь скелет обтягнений не шкірою, а немов жовтою марлею... А навесні вони вже взагалі не мали облич. Замість них — якісь пташині голови із дзьобами або жаб'ячі голови з тонесенькими білими вустами, а дехто скидався на рибу з роззявленим ротом... То були українські діти, а доводили їх до смерті радянські люди» [3].

Зовнішній світ не знав нічого. У США кореспондентів газети «Нью-Йорк таймс», що в приватному колі багато розповідав про мільйони смертей, проте нічого не опублікував, дано Пулітцерівську премію [4]. В Англії Джордж Орвел нарікав, що голодомор «залишився поза увагою більшості англійських русофілів» [5].

Історик, що зрештою подав переконливі докази цього жахіття, намагався передати його незмірність. Він написав книжку на 412 сторінок — приблизно по 500 слів на сторінку — а потім відмітив у передмові: «Десь двадцять занапащених життів припадає не те що на кожне слово, а на кожну літеру цієї книжки» [6]» (Норман Дейвіс. Європа: Історія /Пер. з англ. П. Тарашук, О. Коваленко. — К., Основи, 2000. — С. 993—994.).

1. Robert Conquest. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivisation and the Terror Famine (London, 1986).

2. Ibid. ch. 16, «The Death Roll».

3. Vasily Grossman. Forever Flowing (New York, 1972), цитовано в: Conquest, The Harvest of Sorrow, 286.

4. S. J. Taylor. Stalin s Apologist: Walter Duranty, the New York Times' Man in Moscow (Oxford, 1990).

5. Conquest, The Harvest of Sorrow, ch. 17, «The Record of the West».

6. Ibid., «Preface», 1.

«У крестьян отбирали практически все зерно, в том числе и предназначенное для посева. Физически ослабленное крестьянство не могло нормально провести весеннюю посевную кампанию 1932 г. Усложняли ситуацию и бесхозяйственность в колхозах, полная незаинтересованность крестьян в эффективной, продуктивной работе.

Весной 1932 г. в республике было засеяно немногим более половины запланированных площадей. Вследствие некачественного возделывания часть посевов погибла. И все же не естественные факторы были причиной трагедии украинского крестьянства. Урожай 1932 г. лишь на 12 % был меньше среднего урожая за 1926–1930 гг. и мог бы обеспечить население Украины минимумом продовольствия. До выполнения плана по хлебозаготовкам Украина и другие хлебные районы заносились на «черную доску». Сюда прекращалась поставка товаров, изымались продовольственные и посевные фонды. Это фактически обрекало людей на голодную смерть...

Коллективизация привела к резкому падению производительности сельского хозяйства. Тем не менее, собранного урожая вполне хватало, чтобы прокормить население республики. Однако союзное правительство продолжало устанавливать для Украины непомерные хлебозаготовительные планы. В 1931 г. республиканское руководство обратилось к Москве с просьбой снизить плановые цифры. И. Сталин согласился на незначительное уменьшение плана, но это не могло спасти ситуацию. Как следствие, уже в конце 1931 г. в Украине катастрофически не хватало продовольствия. Тем временем хлебозаготовительные планы росли. В 1931 г. украинские крестьяне сдали государству 39 % валового сбора зерновых, в 1932 г. — 55 %. В октябре 1932 г. в республику для надзора за хлебозаготовительной кампанией прибыла чрезвычайная комиссия во главе с В. Молотовым. Комиссия действовала грубыми методами. Для «работы на селе» были мобилизованы партийные активисты. В села вводились регулярные войска и подразделения ГПУ, которые силой отбирали у крестьян последнее зерно... Именно в этот период на полях по ночам начали появляться крестьяне, преимущественно женщины, которые ножами срезали недозревшие еще колоски. Это явление быстро приобрело массовый характер.

Для его прекращения И. Сталин собственноручно написал закон об охране социалистической собственности, который за кражу колхозной или кооперативной собственности предусматривал расстрел с конфискацией имущества или лишение свободы сроком не менее 10 лет с конфискацией имущества. Современники называли этот закон «законом о пяти колосках». В скором времени появился закон «о борьбе со спекуляцией», который предусматривал заключение в концлагерях от 5 до 10 лет для тех крестьян, которые, спасаясь от голода, старались обменять домашние

вещи на продовольствие в городах. Купить продукты они не могли, так как с 1928 г. продовольствие в городах распределялось по карточкам.

Крестьяне оказались в безвыходном положении. ЦК КП(б)У, СНК УССР, десятки тысяч местных партийных и советских руководителей, суды и прокуратура республики, органы ГПУ на территории собственной республики по отношению к собственному народу действовали так, как редко позволяли себе действовать захватчики в оккупированной стране. Подворные обыски сопровождались конфискацией не только зерна, но и картофеля, свеклы, сала, мяса и других продовольственных запасов на зиму. Крестьяне были лишены всего съестного. Этим партийно-государственный аппарат сознательно обрекал их на смерть... В начале 1933 г. в Украине фактически не осталось запасов продовольствия. Голод охватил также другие зерновые районы — Поволжье, Кубань, Северный Кавказ.

Но самые страшные масштабы голод приобрел именно в Украине. Люди умирали целыми селами, живые не имели сил хоронить умерших. А в это время на соседних железнодорожных станциях под вооруженной охраной находились тысячи пудов зерна, предназначенного для вывоза. Фактически голод наступил уже в декабре 1931 г., а массовая смертность началась зимой 1932 г. Новая волна массовой смертности от голода поднялась осенью 1932 г., а зимой и весной 1933 г. он охватил всю Украину. Летом, в особенности в июне 1933 г., голодомор достиг апогея. От него умирали на протяжении лета, а от тифа и кишечного-желудочных отравлений даже в начале 1934 г.

Люди ели толченую кору деревьев, солому, перемешанную с гнилой перемерзшей капустой, котлов, собак, крыс, потом перешли на слизняков, лягушек, крапиву и умирали от тяжелых желудочных заболеваний. Были многочисленными случаи людоедства, некоторые крестьяне, обезумев от голода, убивали и ели собственных и чужих детей. Вымирали целые села, а поиски и изъятие продовольствия государственными органами продолжались.

Поставленные в безысходное положение, крестьяне бросали дома и пробовали попасть в город. Не всем это удавалось: многие погибали под открытым небом на дорогах, других останавливали милицейские кордоны. В город попадало сравнительно мало людей. Но помощи не было и здесь. Стремясь спасти хотя бы детей, родители оставляли их в больницах, государственных учреждениях, в подъездах домов и просто на улицах. Лишь с мая-июня 1933 г. государство начало предоставлять некоторую помощь украинскому крестьянству...

Гибель миллионов людей власть старалась скрыть. Средства массовой информации молчали. Советское правительство отвергало предложения

о помощи из-за границы, утверждая, что слухи о голоде намеренно распространяют враги СССР... Вплоть до 1987 г. ни одного упоминания об этом событии 1933 г. в советской историографии и печати не было. По сей день не установлено точное количество жертв голода 1932–1933 гг. Московское руководство запретило упоминать о нем в средствах информации. В январе 1933 г., когда от голода ежедневно гибли десятки тысяч крестьян, И. Сталин на пленуме ЦК ВКП(б) заявил, что материальное положение рабочих и крестьян улучшается из года в год и что в этом могут сомневаться лишь ярые враги советской власти. Официальное расследование голодомора 1932–1933 гг. в Украине началось только в конце 80-х годов.

Еще не развеялся трупный смрад в опустевших украинских домах, а из других республик СССР, в особенности из России, уже направлялись эшелоны с переселенцами. К концу 1933 г. в Донецкую, Днепропетровскую, Одесскую и Харьковскую области переселилось около 117,1 тыс. человек. Голодомор 1932–1933 гг. принадлежит к трагедиям, последствия которых ощущаются по сей день... Голодомор 1932–1933 гг. — самое страшное из многочисленных преступлений сталинизма».

«Предстоящему голоду крестьяне нередко предпочитали самоубийство и иногда целыми семьями отравлялись угарным газом. Тех, кто пытался спастись в городах, задерживали заградительные отряды... Люди ели древесную кору, кожаные ремни, обувь... Власти отметили более двух тысяч случаев людоедства. С пойманными людоедами часто жестоко расправлялись, учиняя над ними самосуд. Нередко матери убивали и ели своих детей. И в то же время изъятые у крестьян зерно часто из-за плохого хранения гнило и портилось, порой сваливалось в кучи прямо под открытым небом. Не прекращали работать все водочные заводы страны, где зерно перегоняли в спирт. Правительство продолжало продавать хлеб за рубеж. По официальным данным, в 1932 г. в Западную Европу было вывезено около 1,8 млн т зерна, в 1933 г. — 1 млн т.»

З повідомлень Італійського консула у Харкові, 31 травня 1933р. № 474/106:

«Голод далі робить таке велике знищення народу, що залишається зовсім незрозумілим, як світ може бути байдужим супроти такої катастрофи і як інтернаціональна преса, що так активно закликає до міжнародного осудження Німеччини, винуватої в т. зв. «страшних переслідуваннях євреїв», продовжує мовчати про цю різанину, організовану радянським урядом...»

«Етнографічний матеріал» буде змінений. Напевно, необхідно зліквідувати українську проблему протягом кількох місяців, з жертвою від 10 до 15

мільйонів осіб. Нехай ця цифра не здається перебільшеною, цинічно сказав мені начальник Харківського облівідділу ГПУ Кацнельсон. Я тієї думки, що, мабуть, її уже досягли. Це велике нещастя, яке скошує мільйони осіб і винищує дітей цілого народу, вдаряє в дійсності тільки Україну, Кубань та середню Волгу... У селі Гарово, біля 50 км від Харкова, з 1300 мешканців, що там жили, сьогодні можна нарахувати тільки 200... Околиця Полтави, здається, найбільше потерпіла, більше навіть від Харкова. У Полтаві навіть лікарі починають пухнути від недоїдання. Із Сум один комсомолец пише до своєї дівчини у Харків, що там батьки убивають своїх найменших дітей і їх з'їдають... Закінчую: теперішнє нещастя спричинить колонізацію, переважно московську, України. Воно змінить її етнографічний характер. Можливо, в дуже близькому майбутньому не можна буде більше говорити про Україну..., тому що Україна в дійсності стане московським краєм.

З найвищою пошаною К. (королівський) консул Граденіго» (Куліш А. Ф. Книга пам'яті українців... — С.41)

6.07.–9.07.1932 р. Представники Москви В. Молотов і Л. Каганович обвинувачують представників КП(б)У на III Всеукраїнській конференції КП(б)У за провал у сільському господарстві й колективізації.

10.12.1932 р. Постанова ЦК ВКП(б) «Про чистку партії». Згідно постанови в 1932–1933 р. виключено 51 тис. членів.

1932 р. Москва продала до Європи 17,3 млн. тонн українського зерна та 300 тисяч тонн борошна.

На середину 1932 р. 70% українських селян перебували у колгоспах, у той час як у Росії цей показник становив лише 59,3%.

1933 р. Керівник хлібозаготівель на Україні М. Хатаєвич заявив: «Між селянами і нашою владою точиться жорстока боротьба. Це боротьба на смерть. Цей рік став випробуванням нашої сили і їхньої витривалості. Голод довів їм, хто тут господар. Він коштував мільйони життів, але колгоспна система існуватиме завжди. Ми виграли війну!»

1933 р. Москва продала до Європи 16,8 млн тонн українського зерна та 300 тисяч тонн борошна.

1933 р. Начальник ГПУ в Україні В. Балицький доповідав, що 1933 року в Україні померло з голоду 8 млн людей.

1933 р. Москва знищила українські науково-технічні словники.

1933 р., січень. З Московщини в Україну було прислано 3 тисячі офіцерів-енкаведистів.

1933 р., 14 січня. З Московщини в Україну було прислані 30 тисяч добровольців з числа робітників та селян, які брали участь у вивезенні продуктів з України.

1933 р. Рішенням пленуму ЦК ВКП(б) знищено понад 3 тисячі українських книжок.

1933–1938 рр. Знищено 290 письменників, що писали українською мовою. Всього було знищено в наступні роки більше 500 поетів, письменників, літераторів, мистецтвознавців.

18–22.11.1933 р. Постанова ЦК КП(б)У «Про припинення українізації».

1933 р. У січні керована Л. Кагановичем та Й. Сталіним компартійна кліка призначила П. Постишева секретарем ЦК КП(б)У для безпосереднього керівництва голодомором в Україні. Разом з ним прибуло 10 тисяч московитів, які були призначені на керівні ключові посади в селах, містах та обласних центрах. Початок припинення «українізації». Внаслідок чисток з 240 українських письменників знищено 200, із 85 вчених-мовознавців ліквідовано 62.

1933 р. Планове заселення вимерлих від голодомору українських сіл завезеними з Півночі московитами. План було виконано на 104,7 %.

1933 р. Самогубство письменника М. Хвильового та державного діяча М. Скрипника на знак протесту проти української політики московських окупантів та малоросійських колаборантів.

Січень 1933 — січень 1934 р. Внаслідок партійних «чисток» КП(б)У втратили понад 100 тис. членів.

1933–1939 рр. Масове нищення пам'яток української культури, архітектури, мистецтва, зокрема, шедевра світової архітектури Михайлівського Золотоверхого монастиря (побудований в середині XI ст.) та найстарішої церкви (побудованої в X ст.) — Десятинної у Києві. За двадцять років окупації було знищено 8 тисяч церков — пам'яток культури та архітектури. Видатний вчений, археолог, мистецтвознавець Микола Макаренко, який виступав на захист Михайлівського Золотоверхого монастиря, був 1934 р. заарештований і 1937 р. знищений.

1934 р. Українські науковці, які склали 20-томну «Українську Радянську Енциклопедію», були ув'язнені, зібрані матеріали знищені, видавництво закрито...».

Не менш страшними були і повоєнні роки, особливо 1947-ий. Фактично проти українського народу був влаштований третій протягом останніх двадцяти шести років радянської влади голодомор. Ось що про це розповідає житель Джурина Микола Мазур:

«У 1947 році в березні моя мати з іншими вдовами і чоловіками-сусідами та я відправились на товарнякові до Західної України за хлібом. Вагон, в якому ми їхали, був завантажений вугіллям, і ми всі мали змогу сховатись за передній борт від зимового вітру. Та через якусь годину ми вже були схожі на шахтарів від пилюки, яка весь час завирувалась вітром. Проїжджали недалеко від Самбора вночі, і ще десь за 30–40 кілометрів було видно вогняний стовп. Говорили, що то зірвався газ.

На ранок зійшли на якійсь станції і пішли до ближчого села кілометрів за 8–10. Наша «бригада» прохачів вимінювала в місцевих жителів різне зерно за простирадла, наволочки і т. ін. День підходив до вечора, а на нічліг люди нас не мали бажання брати. Хтось із місцевих підказав, щоб ми пішли до кінця села — там стоїть крайня жидівська хата, в ній, мовляв, і заночуєте. Ми знайшли ту хату: ні дверей, ні вікон. А на підлозі в одній кімнаті оберемок соломи. Ну, звісно, там, на протягах і морозі, ми не могли залишитись на ніч. Потім нам підказали піти в сільську раду, що ми і зробили. Голова сільради написав записку на постій у два будинки. Ми прийшли до одного двору за адресою. Високий дерев'яний паркан і брама. В подвір'ї знявся гавкіт двох псів. Вийшов газда, прочитав записку, взяв до себе на нічліг мене з матір'ю, мого дядька і сусіда, а інших відправив до другого двору. Вгамувавши собак, чоловік провів нас в оселю обігрітись. Перше питання хазяйки було: чи маємо воші? Господиня нас підкормила вареною картоплею. Господар повів наших чоловіків у клуню молотити снопи жита, а я з матір'ю теребили в хаті качани кукурудзи, так віддячували за нічліг. Коли ми ходили по селу просити хліба, в той час по вулицях ходили дівчата й хлопці, носили в мисках з білої муки тісто і ним приклеювали плакати, на яких був напис: завтра всі на вибори — голосуємо за Яворського! А ми, голодні, ковтали слину, дивлячись на тісто, яким клеїли плакати. На ніч внесли соломи, постелили на підлозі і полягали спати. Господар ліг на тапчани в нашій кімнаті, і пішла довга мова. Мати розказала, що чоловік загинув на війні, у нас двоє дітей, старша дочка лишилася вдома сама, а мене хоче залишити тут у пастухах, щоб спасти від голоду. Господар заспокоював, щоб не боялись бандерівців, заявляв, що вони можуть тільки допомогти бідним.

Десь над ранок нас розбудили постріли у дворі, заскавучали собаки. Гуркіт у двері — і в хаті червонопогонники з карабінами і викинутими багнетами, з викриками: «Де бандерівці?». Багнетами вирвали в грубі залізну плиту, під піччю теж плиту, відірвали комин від печі, з розмаху вдарили господаря прикладом в обличчя, дісталось й господині. Нас не чіпали, бо з самого початку господар сказав, що ми «східняки», і показав записку голові сільради. Покинувши хату, вояки пішли далі. Господар вийшов на подвір'я і незабаром повернувся, сказав: собак застрелили, в клуні все перевернуто догори дном. Діждавшись, поки розвидниться, ми зібралися в дорогу, додому. Моя мати стала на коліна перед образом і молила Бога, щоб він цю навалу покарав за таке звірство. Господиня дала нам по кусню хліба і молока, вибачилася, що не має тепер на чому щось зварити, все псярники розвалили. Господар дуже схвильований ходив то в хату, то в клуню. Тоді ми всі пішли допомогти навести лад у клуні. По закінченні хазяїн дав матері жита і трохи кукурудзи, дав також і іншим «квартирантам». Потім сказав нам, що його сусід їде на станцію в своїй

справах і забере на санки все наше збіжжя і жінок, а чоловіки підуть пішки, бо коні не зможуть всіх везти. Коли вийшли на вулицю, ми її не впізнали. Свіжо вибілені паркани і жодного плаката «Всі на вибори». Тут ми все зрозуміли. Чоловік, який правив кіньми, всю дорогу плакав і щось розказував жінкам і ті теж плакали. Дуже великого болю завдала йому радянська влада...».

РУМУН НЕ НІМЕЦЬ, АЛЕ ВСЕ Ж ТАКИ ОКУПАНТ

Неподалік від нашої хати, на Причепилівці, жив сивовусий дід Іван Цуркань із тихою, непримітною дружиною. Були вони на кутку якимись потаємними і аж ніби відлюдкуватими. І те мене часто по-дитячому дивувало. Практично у кожній хаті побіля нас було багато голосистої малечі, а вони якось начебто аж потай і непримітно жили тільки вдвох. Ніхто до них не приходив і вони нікуди не з'являлися. Жили мовбито в тумані. Нічому не раділи, ніколи не веселилися.

Колись мати мені розповіла, що тієї миті, коли німецькі літаки надлетіли бомбити Джуринський цукровий завод, то єдиний син Цурканів купався із хлопцями у ставку. І ось начебто пацани із води почали кричати, погрожувати пілотам, показувати їм у небо фігі та голі зади, і начебто котрийсь аероплан проплив над самим ставом і скинув лише одну-однісіньку бомбу. Синок Цурканів тут таки, у воді, і загинув. Це була, здається, єдина жертва в Джурині від бомбардування за всю другу світову війну. Але вона приголомшила, буквально морально розчавила сім'ю наших сусідів. Від цієї втрати батьки не могли оправитись до кінця своїх днів.

За причілком нашої хати було обійстя Сайчуків. Там жив директор, а потім беззмінний завуч місцевої середньої школи Дмитро Микитович. Так ось, на війну пішов його рідний брат і не повернувся, пропав безвісти.

Мій вуйко, батька рідний брат — Тимофій Макарович — подався добровольцем на фронт. Дома лишилося троє хлопців, двоє дівчаток. Десь поміж Яссами і Бухарестом вони зустрілися із батьком на фронтівому марші. Нашвидкуруч поговорили хвилин із п'яток, обнялися по-чоловічому скупно і розбіглися, доганяючи свої піхотні батальйони. У наступному бою Тимофій загинув. І ніхто не знає де могила його.

А на село насунула чорна хмара окупації. Джурин увійшов до складу так званої Трансністрії. 18 серпня 1941 року в місті Бендери між Німеччиною і королівською Румунією (правив там тоді король Михей), її со-

юзницею по війні, була підписана угода, за якою територія України між Дністром і Південним Бугом (зокрема, і південна та південно-західна частини Вінницької області) стала підпорядковуватися Румунії. Утворилося генерал-губернаторство Трансністрія (Задністров'я).

Назва ця складалася із слів Ністру — румунська річка, і українська — Дністер. Проте німці своїм союзникам на цій території віддали в підпорядкування не все. Скажімо, крупний залізничний вузол станція Жмеринка, за домовленістю Адольфа Гітлера і Іона Антонеску, як важливий стратегічний об'єкт залишалась у підпорядкуванні фашистів. А ось саме місто Жмеринка і район були віддані на поталу румунам.

Столицею Трансністрії спочатку було місто Тирасполь, але згодом, після того як німці 16 жовтня 1941 року нарешті оволоділи важливим форпостом на Чорному морі, столицю Задністров'я було перенесено до Одеси.

Трансністрія формально не входила до складу Румунії. Німеччина надала Румунії лише мандат на управління цією окупованою територією та на її економічне використання. Адміністрація генерал-губернаторства складалася переважно з румунів, представники місцевого населення призначалися лише на низові посади. Території румунської зони окупації відділялися кордоном від інших українських земель.

Главою Трансністрії був цивільний губернатор окупованих територій Алексяну Георге (1897–1946) — син правителя Румунії маршала Іона Антонеску і румунський політичний діяч. До цього він працював професором права Бухарестського університету. Вважається, що він провадив жорстку окупаційну політику, спрямовану на пограбування міст і сіл України та був організатором масового геноциду українців (усього замордовано понад 278 тис. осіб) і депортації населення (до Румунії та Німеччини вивезено 56 тис. осіб). Алексяну Георге активно насаджував політику румунізації захоплених українських територій, видав накази про заборону вжитку української мови, виконання українських пісень, виступив організатором «наукового інституту Трансністрії», який мав стати оплотом румунізації захоплених територій.

Територія Трансністрії ділилася на 13 жудеців (повітів), до яких входило 64 райони. Їх очолювали претори. Органами окупаційної влади в містах стали примарії.

На території Трансністрії опинилося 15 міст, 72 містечка, 2 468 сіл. За станом на 1 січня 1943 року тут на площі 39 776 квадратних кілометрів проживало 2 236 226 людей.

Цікава деталь. На всіх окупованих територіях німці запровадили спеціальні марки — Reihkreditkassenscheine (відомі в скороченні як RKKS). Вони нібито навіть прирівнювалися в банках фатерланду до рейхсмарок — офіційної валюти фашистської Німеччини. Але на території

Трансністрії в обороті одночасно були RKKS, рейхсмарки, румунські леви і Державні казначейські білети СРСР — карбованці (рублі). А за дрібну монету слугували виключно радянські копійки.

Офіційне співвідношення серед валюти було встановлено таке, що один RKKS дорівнював 10 карбованцям-рублям або 60 левам.

Ціни, розповідають, стрибали то вгору, то вниз. Для цікавості приведу вартість деяких товарів першої необхідності у Трансністрії 1943 року — після того, підкреслю, як 1942 рік видався доволі врожайним. Кілограм цукру (нормованого) коштував 3 RKKS, ненормованого — 20 RKKS; кілограм масла нормованого — 6 RKKS, ненормованого — 30.

Найнижчими ціни в Трансністрії були восени 1942-го після збору багатого врожаю. Тоді кілограм ковбаси на ринку можна було придбати за 8, а сала — за 22 RKKS. Сніданок у скромному ресторані коштував від 3 до 4 RKKS, а в дорогому (із горілкою) обходився в 25 RKKS

Одразу після Сталінградської поразки німців ціни на продовольство, текстиль, взуття, паливо різко зросли. У кінці літа 1943-го масло коштувало вже 90, сало — 80, цукор — 40, а хліб 10 RKKS за кілограм. В останні дні окупації буханець хліба сягав і 300 рейхсмарок.

Однак із переказів старших людей відомо, що на відміну від тих українців, які пережили фашистську окупацію, жителі Джурина на території Трансністрії почувалися більш-менш вільотно. Перед вступом окупаційних військ у село тодішні керівники села і шести тутешніх колгоспів роздали людям зерно з колгоспних складів, організували евакуацію великої рогатої худоби у тил СРСР.

Якщо німцями з окупованих територій до фатерланду вивозилося все добро, в тому числі робоча сила, аж до чорноземів, то румуни вели себе більш цивілізовано. У межах Трансністрії тяглову силу і сільськогосподарський реманент залишили у селян, землю ж обробляли спільно, в колишніх колгоспах, щоправда, ці колективні підприємства стали називатися народними господарствами. Для підтримання порядку обирався староста села і керівники колективних господарств. За такої організації співжиття румунам було зручніше вивозити в свій край частину зібраного врожаю та нагробоване добро. Окупанти стверджували, що колгосп за умов окупації цілком корисна справа: звезли жниво в одне місце, обмолотили його й експортували врожай за Дністер і Ністру.

Жителі села на своїх обійстях тієї пори могли утримувати корів, свиней, дехто навіть розжився на коней, іноді володів і парою їх. Люди сплачували румунській владі податки. Нові хазяї вимагали із десяти сільських дворів здати окупантам одну корову. Інші дев'ять сусідів платили господареві за подаровану окупантам рогату леви — румунські гроші.

У жнива, коли селяни возили снопи до молотарки, метикуваті їздові надійно зашальовували свої гарби дошками, начебто для того, щоб зерно

не просипалося дорогою. Розповідали, що такий кмітливий чоловік кине сніп на хуру та б'є, б'є по ньому вилами, нібито виганяє із нього мишей. А в обід чи ввечері приїжджає додому, потайки згортає зерно для себе. Словом, в окупантів можна було вкрасти і зерно, і фураж. А джуриняни на це були неабиякі мастаки.

Але коли такий ловкач уже попадався румунам із своїм хитрим вивертом, то батогів циганкувати окупанти не шкодували. За кожну провину нові хазяї нещадно били. Не на одному джуринянину і сорочка, і шкіра лопалися.

Мій покійний дядько Євдоким Сайчук колись розповідав, що румуни були нікудишніми вояками й господарями. Полюбляли самогонку і наших жінок. А забавлятися грішним ділом їм було з ким, оскільки на початку війни пройшла масова мобілізація чоловічого населення на фронт. Щоправда, частина із забраних на воєнну м'ясорубку невдовзі потайки повернулися додому, оскільки їх військові частини, поспішно сформовані, тут же були вщерть розбиті ударним моторизованими частинами німців, але все ж багато в селі з'явилося вже і вдовиць, і тих, хто вважав, що чоловік навряд чи повернеться колись додому, оскільки роками триває таке масштабне братовбивство.

— Знаєш, — випиваючи чарчину сивуватої бурячанки, дід Євдоким хитро прискалював одне око і, аби не почула його дружина тітка Гафія, поклавши скаблученого пальця на носа і шербатого рота, тихо казав мені, — це діло дуже тонке і секретне. Румуни не тільки били, але й гладили. Ги-ги-ги! Декого навіть так наглажували, що й руминенята по селу залишилися... Але про це я тобі нічого не казав, дивись цього не напиши десь, бо діти нічого не винні. Та й мами їхні, мабуть, теж — молодими були. А молодість, знаєш, буйна пора, свого вимагає... Та й румини теж гарні хлопці були...

Ще дід Євдоким розповідав, як двоє джуринський хлопчиків взяли гвинтівку у п'яного румуна, котрий заснув на посту і подалися в кар'єр на Лису гору стріляти. Молодий окупант проснувся і почав плакати, белькочучи про те, що пан комендант буде його нещадно бити за втрату зброї. Селяни допомогли знайти завойовнику гвинтівку, оскільки під гарячу руку могли постраждати і юнаки, які вирішили позабавлятися румунською зброєю.

У сімдесяті роки минулого століття в партійній пресі чимало писалося про начебто діяльність підпілля на території району. Одним із керівників та організаторів його вважався задушевний і чемний чоловік — Іван Дементійович Маліванчук, беззмінний керівник МТС у наших краях, а за тим і однієї з кращих у Радянському Союзі Шаргородської райсільгосптехніки. Сухотілий, непосидючий і вельми жвавий, він до своєї партизанської слави ставився вельми скептично і практично завжди

відмовлявся говорити на цю тему. Особливо ж коли робити це не приписувалося певними партійними дорученнями. Либонь тому, що хвалитися доморощеним месникам особливо не було чим. Бути героями їх, схоже, призначили партійні вожді.

Проте одного разу, коли я йому вже, очевидно, цим надзвичайно дошкулив, сказав:

— Запам'ятай: за румунів наші люди не надто страждали. Ти ж поглянь, у твоєму рідному Джурині так звані підпільники вбили румунського солдата. Хоча як там насправді було — важко сказати. Якби таке сталося на німецькій окупаційній території, то, напевне, фашисти не залишили б у живих півсела. А тут, бачиш, обійшлося. Когось там до буцегарні жандарми зтягли, тумаків надавали. А що ж мали по голові гладити?

— Це — по-перше, — констатував відвертий і чесний Іван Дементійович. — А по-друге, у мене є офіційні дані румунської канцелярії і наших статистичних органів. І коли їх співставити — хоча про це я тобі, запам'ятай, нічого не говорив! — то 1942 року на території нашого рідного з тобою Джуринського району (І. Д. Маліванчук був родом із Калитинки) урожайність виявилася найвищою за всі роки цього століття. Чому? Та тому, що порядок у селі і на полях був! Усі під румунською нагайкою ходили. Даруй, але іноді для нашого брата це більше потрібно і за солодкого пряника, і навіть за премію чи почесну грамоту...

В'ЯЗНІ ДЖУРИНСЬКОГО ГЕТТО

Як відомо, за законами Російської імперії євреї могли проживати в Україні, але не мали права поселятися на російських етнічних територіях. Доля розпорядилася так, що вони змушені були осаджуватися в невеличких містах і містечках. Особливо багато їх знайшлося на просторах вінницького Поділля — у тих містечках, які володіли Магдебургським правом. Тобто, правом активно торгувати із зовнішнім світом.

Є відомості про те, що в двадцяті роки двадцятого століття єврейська община у Джурині нараховувала близько двох тисяч осіб. У тридцятих роках тут був єврейський колгосп. А справжньою унікальністю є, напевне, те, що тут існувала Джуринська єврейська сільська рада. Община мала свою культурну споруду і своє кладовище — окописько.

Пригадую, що мої батьки підтримували доволі дружні стосунки із сім'єю Нухима і Сари (прізвище не пригадаю), які мешкали в містечку. Контакти були настільки тісними, злагідними, що якимось батько з матір'ю ходили до них зустрічати новий рік, і мати потім, чув, не раз хвалилася тим, що в Нухима вперше посмакувала шампанського.

Коли в нашій хаті траплялася матеріальна скрута, мати завжди казала, що піде до Нухима й Сари позичати грошей, оскільки краще ніж ніхто труднації не зарадить. Старі євреї завжди приходили на виручку. Борги мати повертала натуральними продуктами — картоплею, іншою городиною, свіжими яйцями, курми, іноді потаємно вигнаною самогонкою, якою наші знайомі, схоже, теж нишком приторговували. Пам'ятаю, що мати мене іноді посилала за синькою, голками, шпильками і іншим дріб'язком до друзів-євреїв.

Дядько Нухим був кравцем. Він шив усе і для чоловіків, і для жінок. І мені зладнав перший у моєму житті піджак, перелицьований із батькового. Я тоді був, очевидно, у класі шостому, зовсім ще хлопчиною, але дядько Нухим, обміряючи мене ставав на стільчик, бо був низенького

зросту і дещо згорблений. На шиї у нього завжди висів жовтий потертий сантиметр, а на котромусь із пальців руки поблискував золотавий наколечник, яким він, схоже, натискав на голки.

Він завжди вітав мене дуже щиро, привітно і неодмінно пригощав цукерками в дорогій обгортці. Мати казала, що він спеціально для мене їх купляв, через те що дуже любить дітей. Його рідні хлопчик і дівчинка згинули в джуринському гетто, і вони із тіткою Сарою щотижня відвідують їх могилки на окопиську за селом.

Я з малолітства любив ходити з матір'ю у містечко і обов'язково заходити до дядька Нухима і тьоті Сари. Це були дуже щирі і привітні люди. За переказами моїх батьків, вони прибилися в Джурин звідкілясь із Буковини. У війну потрапили в Джуринське єврейське гетто. У кожного до того були свої сім'ї з дітьми. Але тут всі їхні рідні вимерли, дехто із них був начебто навіть розстріляний. Нухим і Сара якимось дивом вижили, побралися і залишилися в Джурині мешкати назавжди. Побіля могил свої рідних та близьких.

Не так давно вийшла у світ книжка рабина, ученого та єврейського письменника Юліуса С. Фішера «Трансністрія: забуте кладовище». Це хвилююча розповідь про те, що відбувалося в гетто румунського генерал-губернаторства.

Автор пише, що «румунські війська, діючи спільно з «фахівцями» айнзац-групи D і місцевими колаборантами на півдні нашої країни, дивували навіть німців своєю жорстокістю, продажністю та віроломством — вони навіть не засипали землею тих, кого вбивали; продавали трупи місцевим селянам, які здирали з них одяг; могли продати й живих євреїв, якщо знаходилися покупці. І сьогодні важко зрозуміти, чому так багато румун принизили себе до скоєння страшних злочинів і при цьому вважали, що все гаразд...».

Ось як описує Джуринське гетто одна із його в'язнів, Лідія Трактірщик, яка нині проживає в Ізраїлі:

«Я родилась в Кымпулунге, небольшом живописном городке в Румынии. В 1941-м мне было 18 лет. 28 октября 1941 года вышел приказ выслать всех евреев из нашего города. Одну из наших 5 комнат сразу занял начальник полиции. Он сказал, что все вещи в квартире должны остаться нетронутыми и можно взять только самое необходимое по 25 кг на человека. Всю ночь я упаковывала то, что можно было взять. А наутро на станции нас ждал товарный вагон для транспортировки скота.

Вот в этом битком набитом людьми вагоне без окон, без воды и туалета нас заперли, и так мы ехали трое суток до Атак. В пути люди сходили с ума, умирали. Когда мы прибыли в Атаки, узнали, что всех местных евреев убили. Мы видели в разграбленных домах надписи на идиш «Евреи, прочтите по нам Кадиш!» и «Отомстите за нас!».

Нужно было срочно перебраться через Днестр в Могилев-Подольский. Мост был разрушен. Паром был всего один, а людей на берегу стояло столько, что глазами нельзя было охватить. Папа курил и за папиросы паромщик перевез нас на тот берег без очереди. Была страшная холодина. Нужно было искать ночлег и укрытие, — всех евреев сгоняли в лагерь. На несколько ночей удалось снять комнатку, за которую мы платили по 40 марок в сутки. А потом папа нашел немца с машиной, который согласился перевезти нас в Джурин. Папа тогда отдал свои швейцарские часы «Омега» и мое золотое кольцо. Так мы попали в еврейское местечко Джуриин.

Там был раввин Каральник, который нас приютил. Нас поселили в маленькой комнате без печки. А морозы были все страшнее, наступала та самая холодная зима 1941-го. А на мне только туфли. Мы смастерили маленькую жестяную печку и топили ее. Я ходила с папой в лес за дровами, ноги мои были все в страшных ранах. Потом Кива, ставший впоследствии моим мужем, предложил нам комнату в своем доме, более просторную, чем та, где мы жили раньше. Он был партизаном и помогал нам продуктами и деньгами. Евреев, депортированных с Буковины, поместили в неотапливаемой джуринской синагоге. Люди умирали от холода, голода, тифа, у всех были вши. Трупы вывозили возами. Страшно вспоминать, что творилось. Я сама переболела тифом, но смогла выкарабкаться.

Был страшный голод, нам нечего было есть. Однажды к нам поселили еврейскую девочку, которую спас немецкий капитан. Он спас ее от расстрела в Немирове, когда она уже стояла надо рвом, и привез в Джуриин, так как там не убивали евреев. Румыны, в отличие от немцев, не устраивали массовых убийств. Они сгоняли нас в гетто, заставляли работать, могли и расстрелять в качестве наказания за проступок, но был шанс выжить. Этот немецкий капитан часто навещал девочку и привозил продукты. Однажды он сказал, что едет в Румынию и может привести нам что-нибудь. Мы дали ему адрес нашего брата в Бухаресте, который через этого капитана передал деньги. Тогда мы смогли снять квартиру получше и купить продуктов. Украинцы очень нам помогали. Они даже говорили на идиш. Когда нас сгоняли на работу в поле, именно они меня научили копать картошку и выносить ее, чтобы не заметили полиция. Благодаря этой картошке и кислым яблокам нам удалось выжить.

В 1944 году в местечко Джуриин пришли русские — это было счастье. Они были поражены, увидев живых евреев. Отступавшие в спешке эсэсовцы не успели с нами расправиться. В 1945 году мои родители, брат и сестра вернулись в Румынию, а я осталась в Джуриине с Кивой, за которого вышла замуж. Думала, что потом смогу выехать в Румынию, но советская власть закрыла границы, и я осталась на 40 лет в этом местечке вдали от своей семьи...».

А ось спогад про перебування в Джуриинському гетто Давида Барштейна:

«... Я, младшая сестренка и мама снимали крохотную комнатку в селении Джуриин Винницкой области. Жили бедно. За десять дней до войны сестру, выпускницу 7 класса, отправили к тетке в Херсон. В субботу я послал ей по почте учебники, а в воскресенье — война. Через месяц немцы заняли наше село. Все произошло так внезапно, что призванных в армию даже не успели забрать на фронт.

Джуриин делился на две части: поселение украинцев и поселение евреев. На еврейской территории немцы сразу устроили гетто. Дома евреев оцепили, побег карался расстрелом. Немецкие офицеры набрали полицаев из числа украинцев и чувствовали себя, как на курорте, — разгуливали по селу в трусах и ловили поросят.

В сентябре гетто передали в распоряжение румынских частей. Румыны затребовали контрибуцию. Единственной нашей ценностью было женское пальтишко со складочкой на спине. Его выдала школа в качестве помощи бедноте. Вот я и отнес его.

В это же время в гетто потянулись на подселение буковинские и бессарабские евреи. Те, что из Бессарабии, были еще беднее местных. Буковинские евреи казались сельчанам богачами — слишком много они привезли скарба. Буковинцы сумели договориться с румынами, чтобы им разрешили иногда устраивать базар. В этот день на территорию гетто заходили украинцы и меняли еду на вещи. Евреи выменивали гороховую муку, пекли из нее лепешки с горьковатым привкусом и каждый день ждали: что дальше, когда их начнут расстреливать?..

В базарный день некоторые смельчаки, закатав штаны, дабы походить на крестьянина, выходили за пределы гетто. Бежать оттуда не имело смысла — всю остальную территорию занимали немцы, а они куда более жестоко расправлялись с евреями.

Однажды к нам пробрался парень из соседнего гетто. Там он чудом остался жив и бежал. Он уже стоял голый на краю рва, но его не расстреляли. Педантичные немцы соблюдали рабочий день — расстрелы вели минута в минуту только до пяти часов вечера. Таким же образом спаслась и еще одна женщина с детьми — они тоже оказались у рва в пять часов вечера. Ей с детьми удалось в ночь бежать и тайком проникнуть в гетто Джуриина. Здесь было очень голодно и тоже страшно, но пока не стреляли.

Я переболел сыпным и брюшным тифом. Меня выходила мама. В 42-м меня угнали на работу — весь сезон насыпали дорогу. В 43-м увезли в концлагерь под Тульчин. В этот раз угнанных на работу почему-то вычеркнули из списков гетто. В лагере копали торф — крохотными лопатками, стоя по колена в воде в глубокой яме. Через месяц я и четверо моих

товарищей бежали из лагеря в свое гетто в Джурине. Там было больше надежды выжить. Нас искали. Мы прятались по подвалам, чердакам и сараям вплоть до марта 44-го года.

После освобождения из гетто я оказался на фронте. Прошел с боями Румынию, Венгрию, Чехословакию, Австрию. Награжден орденом Отечественной войны II степени и медалью «За отвагу». В 1949 году женился на Полине Нокоган, которая находилась в том же Джуринском гетто, что и я. Ей было тогда 20 лет. Я больше не встретился со своей младшей сестренкой. Ее вместе со всем теткинским семейством расстреляли в Херсоне...»

У знаменитий книжці І. Альтмана «Холокост и еврейское сопротивление на оккупированной территории СССР» мовиться так:

«Руководство юденратов всемерно содействовало профилактическим и санитарным мероприятиям. На территории Транснистрии наиболее эффективно работали медицинские подразделения жмеринского и джуринского гетто. Смертность узников была здесь самой низкой в Транснистрии (лишь 9% от численности еврейского населения). В целом же в условиях гетто уровень смертности узников превосходил в 4–10 раз смертность остального населения...».

Той же І. Альтман у розділі «Холокост и церкви» пише:

«...Оказание ранее конкретной помощи со стороны евреев своим соседям, например в период голода в Украине, также являлось стимулом для ответных благородных действий. Известны случаи помощи евреям как благодарность за их поддержку в годы сталинских репрессий. Так, украинские жители небольшого села Джури в Винницкой области решили помочь евреям, которые в годы коллективизации заступились за местного священника».

Не так давно у Тель-Авівському видавництві «Терра Інкогніта» вийшла друком книга колишнього малолітнього в'язня Джуринського гетто шкільного вчителя з м. Кузнецьк Пензенської області Росії Якова Хельмера «Повесть о пережитом». Там широко змальовано життя Джурина в воєнні роки. Дитяча пам'ять єврейського хлопчини вкарбувала в себе багато цікавих деталей тогочасного життя, стосунків українців і євреїв, румунів і євреїв. Це хвилююча оповідь про те, як люди, котрі волею долі опинилися в Джурині, намагалися вижити в страхітливий роки війни.

Книжку було презентовано влітку 2007 року в Ізраїлі на зустрічі учасників Джуринського гетто (є така громадська організація!) в місті Ашдод.

ЧИКАГСЬКА ЛЮДИНА-ТРИПТИХ ІЗ ДЖУРИНА

17 вересня 2006 року у Меморіальному парку Голокосту в американському місті Брукліні зібралася група людей, аби вшанувати пам'ять тих, хто загинув у єврейських гетто в роки другої світової війни. Із Бостона сюди приїхали відомий у цих краях доктор медицини Руфа Брудна і її чоловік, поет і педагог Семен Рудяк. Вони виходці із джуринського гетто. Семен Рудяк прочитав там свій новий вірш «Ров».

Меня здесь нет,
В том страшном декабре
Не я снимал над рвом
Свою одежду.
И не меня, и не моих сестер
Толкали нелюди штыками
В эту бездну.

За шесть десятков лет
Я изменился сам.
И понял многое и многое усвоил.
И ненависть свою удвоил к палачам,
А к роду своему любовь свою утроил.

Я не клянусь судьбу
И рук не опустил.
И сын мой не боится вражеского дула.
Я больше голым в яму не пойду,
Умру в борьбе, и сын умрет в бою.
А всем нашим врагам грядет МАПУЛА.

У кого із людей старшого віку нашого села не запитай, у відповідь неодмінно почуєте, що прізвище Рудяк — джуринське. Жили тут Рудяки.

І у мене особисто на слуху воно. Тому якось, гуляючи нетрями Інтернету, я буквально наштовхнувся на трагікомедію «Не спешите стреляться, господа!» Іллі Рудяка. «Чи не нашого Рудяка бува це твір?», — подумалося.

Читаю п'єсу, привабливий художній твір, і ось спотикаюсь об такий епізод:

«Валерий. Маркуша, зря смеєшься. Я вполне серьезно. Евреи всегда остаются в выигрыше, несмотря на притеснения, антисемитизм, процентную норму. (Пьет) Возьмем, к примеру, твою семью из местечка... забыл название.

Марк. Джурин.

Валерий. Так-так, Джурин. Так вот, ты сам рассказывал — сестра окончила медицинский, защитила диссертацию, брат — строительный институт, ты — Государственный университет...».

Зрозуміло, що автор трагікомедії — наш, джуринський Ілля Рудяк. Бачите як глибоко у людині сидить рідне коріння! Починає писати аж десь на тому кінці планети, в Чикаго, прозове полотно і мимоволі насичує його рідними топонімами, прізвища героїв теж запозичує наші, подільські — Мурафська, Тульчинер, Брацлавська...

Ілля Езрович Рудяк народився 1939 року в єврейському містечку Джурин.

Ось як він про це розповідає сам в одному із інтерв'ю:

«Наш дом в Джурине разбомбили в первые дни войны, все сгорело. «Спаслась» только одна книга — однотомник Гёте, изданный во Франкфурте-на-Майне в 1841 году и когда-то давным-давно привезенный моим прапрадедом... Ровно через сто лет правнуки, праправнуки великого поэта пришли окончательно решить «еврейский вопрос». С тех лет меня не отпускает образ этой книги, графика ее букв. Мама рассказывала мне сказки, а я водил пальцем по напечатанным готическим шрифтом строкам. После войны там же, в местечке Джурин, откуда я уехал в 15 лет, и началась вот эта моя страсть — жить книгой, собирать книги... Я рано осознал свое еврейство. Когда мне было 11 лет, ребе Гершл Каральник подарил мне «Пятикнижие Моисеево» — на идиш и русском параллельно. По Торе я выучился читать на мамелошн (язык матери). У моей бабушки было 13 детей. Одного из них, Эли, — в честь него я был назван, он погиб в 1937 году, — нельзя было оторвать от книги, он ел — и читал книгу, он засыпал — и читал книгу. Когда книга падала со стола, он не поднимал ее, а опускался к ней. Вот такая любовь, такая страсть... Книга для меня — это нечто живое. Помните, из песни: «Я дышу, так значит, я живу...»? Так вот, я дышу, потому что дышу книгой тоже...».

Ілля Рудяк навчався в Харкові, а творчу кар'єру будував в Одесі. Працював режисером театру, викладав в студії кіноактора. Поставив спектакль «Убивці» за новелами Хемінгуей, Колдуелла та Сарояна, «Будинок

Бернарди Альби» — Лорки, «Зажерливі» — за мотивами «Із життя комах» Чапека, фантастику Рея Бредбері — «Марсіанські хроніки», «Конармію» Бабеля. За власними інсценівками з'явився спектакль І. Рудяка «Пригорща піску»...

У його спектаклях були зайняті тоді ще зовсім молоді, а нині знамениті московські актори Удовиченко, Школьник, Стоянов, Богадист...

На Одеській кіностудії джуринянин Ілля Рудяк зняв фільм «Командант порту» за мотивами творів Олександра Гріна. За нього був удостоєний міжнародної премії у болгарському місті Варна. Однак виїхати на вручення призу не зміг, оскільки за кордон його уже не випускали. Знаходився у немилості у КДБ, оскільки допускав вільнодумства, висловлювався не зовсім етично про радянську владу і мав свою думку щодо суті соціалістичного реалізму в мистецтві.

«Я не знал, что за мной уже следили и доносили стукачи, — пишет про ті роки Ілля. — Я отказался подписать какие-то обвинительные письма, но я не был диссидентом, тем более борцом против советской власти. Просто оставался самим собой и делал то, что диктовала мне совесть. Меня попросили написать заявление об уходе с работы. Три года я был в отказе. В эти годы я лихорадочно собирал все, что было связано с еврейской культурой в России, о Михоэлсе, о ГОСЕТе, о Моисее Наппельбауме. Та же книжная страсть давала мне силы выжить тогда. К тому же мне удалось отправить сюда более 400 посылок с книгами...».

Ви ж, напевне, запитаете куди це «сюди».

1980 року Ілля Рудяк із дружиною та сином виїхав до США. Якось писав, що вистояти спершу було надзвичайно важко. Але він завжди був одержимим ідеєю мати багато книжок. Ось і приїхавши до Чикаго, став створювати будинок російської книжки. Тринадцять років тому відома російська поетеса Белла Ахмадуліна в цьому американському місті відкрила такий світлий дім, повний літературних творів найрізноманітніших авторів. Нині тут з'явився ще й клуб, літературно-музичний салон, де відбуваються цікаві зустрічі, диспути, вечори поезії і прози.

Як і чим живе чикагський виходець із Джурина нині, що для нього означає давнє родинне містечко, де прожив він п'ятнадцять своїх хлопчачих років, можна дізнатися із недавнього інтерв'ю, яке Ілля Рудяк дав одному із московських видань.

«Мои книги стали издаваться раньше. Первый составленный мной альбом с моими комментариями — «Наш век» — вышел в американском издательстве «Ardis» в 1984 году. Мне удалось собрать значительную часть творческого наследия самобытнейшего фотографа Моисея Наппельбаума. Он снимал многих — и в первую очередь, выдающихся деятелей науки, искусства, литературы. Этот альбом — своеобразная история украинско-русско-еврейской культуры за полвека. Затем вышла книга рассказов

«Только в Одессе» — моя дань этому городу. Продолжал я и серию альбомов — подарочные издания «Двадцать тысяч лиц Пастернака» и «Бусы для Анны Ахматовой», где собраны стихотворения, редкие фотографии, иллюстрации. Полностью подготовлена и уже даже смакетирована очень дорогая для меня книга — «Прощание с местечком».

— Прощание?

— Да, ведь проблема родины — и прежде всего малой своей родины — это не так просто. Я оказался ненужным ни для России, ни для Украины. Моя милая, родная родина — это маленькое местечко Джуриин. В конце прошлого века, по данным Энциклопедии Брокгауза и Эфрона, в нем числилось 4656 жителей, из них евреев было 1585 человек. Сейчас там не осталось ни одного еврея... Иллюстрации для моих рассказов в виде оригинальных, ни разу не повторяющихся графических рамок, своеобразного венка рисунков к каждой странице книги «Прощание с местечком» выполнила талантливая художница из Санкт-Петербурга Ася Немченко. Самая большая последняя радость — известное московское издательство «Вагриус» недавно выпустило

Відомий на весь російсько-єврейсько-український інтелігентний світ виходець із Джурина Ілля Рудяк, знаменитий житель Чикаго (США).

тило сборник моих рассказов «Мы здесь и там» с послесловием Владимира Войновича.

— А что еще интересного в том списке, где «что я хочу, могу, должен»?

— Одна из задуманных книг, которую хочется издать побыстрее, это «Сталин в Жмеринке». Самые разные люди — солдат, учительница, режиссер, писатель — рассказывают истории, как-то связанные со Сталиным. Если спросят: неужели Сталин был в Жмеринке, я отвечу: он был везде и всюду, и в первую очередь в нас самих. Так же, как надо выдавливать из себя по капле раба, — так же и этого злодея надо выдавить из себя, потому что он в нас слишком долго сидел, а во многих и сегодня сидит. В этом же замысле я готовлю и альбом с условным названием «Иконография тирана», где будет собран огромный материал о том, как создавали образ вождя в изобразительном искусстве, как создавали его имидж. Еще

один замысел — альбом «Чикагола», по образцу «Чукоккалы» Корнея Чуковского. В него войдут фото, документы, свидетельства, автографы выдающихся деятелей русской культуры, побывавших в разное время в Чикаго. Я, например, нашел книгу с автографом Сергея Прокофьева, который два года жил в Чикаго, его фотографии, сделанные здесь. Есть у меня материалы о пребывании в Чикаго Сергея Эйзенштейна. Когда нас, русскоязычных, было здесь еще не более 6 тысяч, на встречу с Юрием Любимовым пришло полторы тысячи человек. В Чикаго выступали Высоцкий, Смоктуновский, Гердт, Владимов, Бродский, Войнович, Ахмадулина, Евтушенко, Аксенов, Искандер, Токарева и многие другие, и все они оставляли фото, автографы, шутки, экспромты...».

Якось добре знаний російський письменник, автор широко відомої у світі повісті «Життя і незвичайні пригоди солдата Івана Чонкіна» Володимир Войнович чикагського джуринянина Іллю Ерзовича Рудяка назвав людиною-триптихом. Чому? Оскільки, за уявою прославленого письменника, Рудяк-книжник живе начебто у трьох знаменитих вимірах — книги він любить, книги розповсюджує і книги пише... Розумний земляк.

Хтось із відомих відвідувачів залишив дружній шарж на Іллю Рудяка.

На верхньому фото:

Виходець із Джурин, головний редактор газети «Правда України» Олександр Горобець у складі офіційної делегації під час державного візиту Президента України Леоніда Кучми в Італію (Венеція).

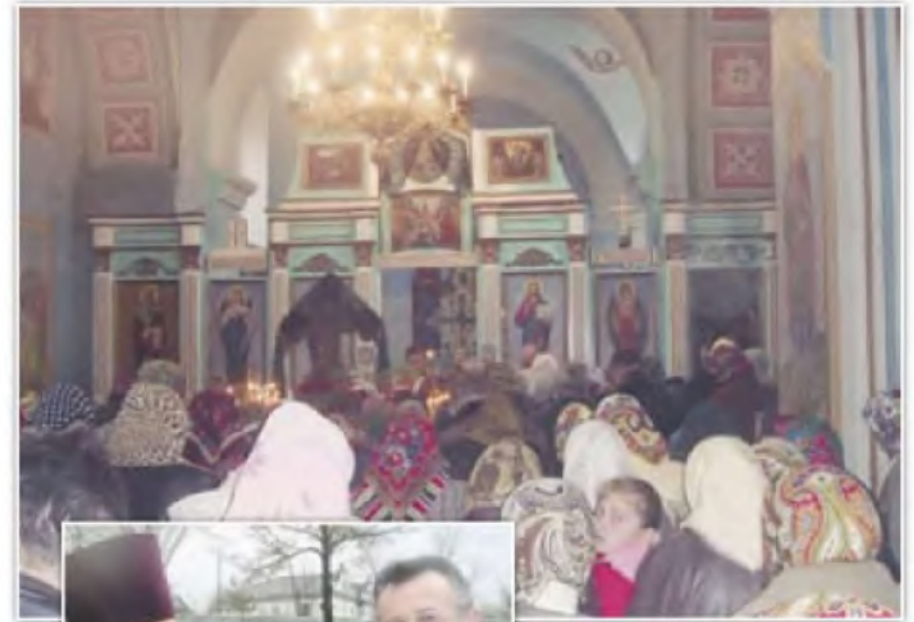

На фото у центрі:

Олександр Горобець у знаменитому «П'ятому куті» В'ячеслава Піховшека на телевізійному каналі 1+1.

На нижньому фото:
Ігор та Ліля Нечипайло.

Триває врочиста служба у джуринській церкві.

Сільський священик Михайло Хомин та Ігор Нечипайло у Вербну неділю 2008 року.

Стараннями сім'ї вихідця із Джурини Ігоря Нечипайла для сільської церковної дзвіниці виготовлено нового дзвона. Його освятили у церкві. А сфотографуватися з тим обладунком вирішило багато людей...

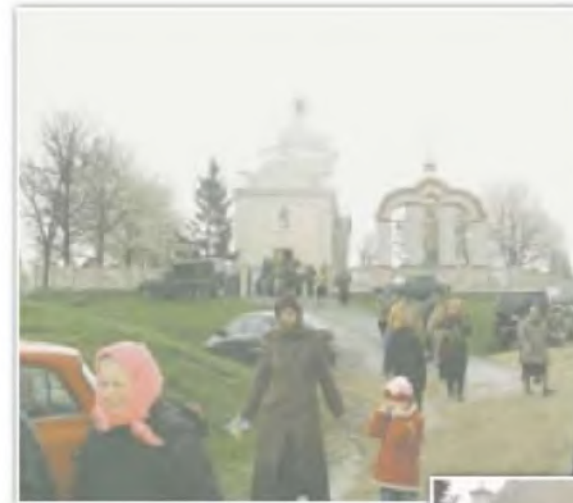
Зусиллями церковної громади в кінці 2007-го — на початку 2008 року побіля церкви споруджено сучасну, модерну дзвіницю.

Дзвін нелегкий, його несли усі гуртом...

У Вербну неділю біля нової дзвіниці з новим дзвоном велелюдно.

У Джурині Вербна неділя...

Керівником усіх будівельних робіт на спорудженні дзвіниці був фаховий інженер-будівельник **Павло Косовський**, колишній джуринський хлопчина, а нині житель Броварів із Київщини.

Ігор Борисович Нечипайло біля Святої криниці на Іософатовій долині.

Люди із Джурина —
родина Нечіпайлів —
несуть свого Хреста —
на Іософатову
долину.

Незабутні хвилини
святої врочистості під
час підняття Хреста у
блакитне чисте небо...

Незгадими часи
спілкування з бать-
ком Борисом Авра-
мовичем і матір'ю
Любов Романівною
у святому місці —
на Іософатовій до-
лині. Ігор та Лілія
Нечіпайли з рідни-
ми біля лісу руко-
творних Хрестів,
які поставили люди
на підтвердження
своєї святої віри
в Господа Бога,
незгадимої любові
до Життя...

Під час урочистої
церковної служби
з нагоди встановлення
Хреста родини Нечі-
пайлів на Іософатовій
долині.

Люди звідусіль
ідуть і ідуть
сюди —
в Іософатову
долину...

Коли зі сцени сільського Будинку культури виступає джуринський церковний хор, тоді із ним поспіль співає все село...

У чоловічому ансамблі об'єдналися найкращі сільські чоловіки.

Виступає сільський хор.

Сергій Яковишин із тих керівників сільгоспідприємства, які не цураються сільської сцени...

Сільський голова Сергій Гончарук.

16 червня 2006 року: цей день, який безпристрасно зафіксувала фотокамера, був професійним святом — Днем медичного працівника. Тому такі вродливі, чарівні, доладні, красиві жінки на цьому фото. І чоловіки також, хоча їх всього декілька — Олександр Нагорний, Григорій Хашко, Сергій Гончарук.

Сільські інтелігенти Віктор Волков і Віктор Кутаф'єв.

В один із далеких днів дев'яностих у центрі Джурина зустрілися випускники середньої школи 1966-го — лікар Віктор Кутаф'єв, журналіст Олександр Горобець, професор університету Анатолій Салюк, культпрацівник Нюся Сторож-Француз.

На цьому фото подія 2006-го. Того літа виповнилося сорок років із пори завершення навчання у школі з найпотужнішим випуском за всі часи існування освітнього закладу Джурина. 1966-го атестат зрілості отримали одразу учні чотирьох класів — двох десятих і двох одинадцятих. Багато із них з'їхалися звідусіль поклонитися своїй юності...

Іван Іванович Олійник — глава адміністрації Глави і Уряду Республіки Комі, член Уряду регіону Росії, Заслужений юрист Російської Федерації, виходець із джуринської Причепилівки. Той, хто у юності причаровував усіх своїм неперевершеним співом і чийм талантом по праву гордився сільський кумир Михайло Іванович Гончарук.

Олександр Горобець і Олег Блохін: розмова про футбол чи про політику?

За Джурином — Голинченці, за Голинченцями розкинулося мрійливе сільце Ярове. На його околицях колись пастушив Микола Джига. Зріс до першого заступника Міністра внутрішніх справ України, до народного депутата України... Олександр Горобець і Микола Джига...

Кінець дев'яноятих років минулого століття, Африка, Лівія. Чарівлива джуринянка, кандидат медичних наук Наталія Віталіївна Смалюх повела мене на тріпольський ринок, аби на пам'ять про Джамахарію полковника Каддафі я придбав знаменитого кольорового тамтешнього килима. Але ні ліжника, ні плахтини я чомусь не купив. Залишився лише цей знімок на добру згадку...

Щоб зрозуміти суть цього знімку, треба знати клопітливий характер непосидючої Наталки Смалюх. І те, якою вона є невгамовною господинею, коли в неї гості. Та ще й які! Не лише з Європи. А ще й з України, з Вінниччини, із самого її рідного Джурина. Ох і виводила вона ж мене в ті дні по африканських музеях, по розкопках далеких світів пустельних бедуїнів!.. Спасибі їй за ті незабутні відкриття...

Дорога до материнського порогу...

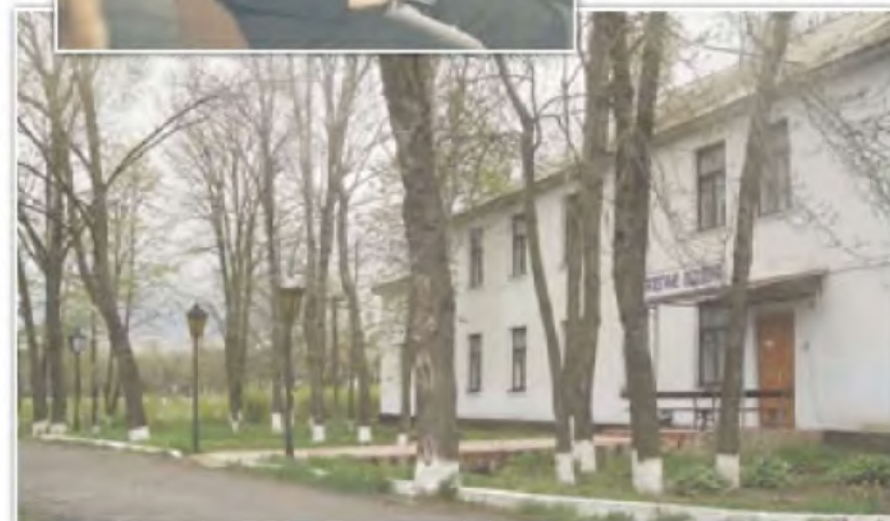
Наша Альма-матер — школа.

Олександр Горобець у студії Першого Національного телеканалу. Прямий ефір...

Терапевтичне відділення — вотчина лікаря Віктора Кутаф'єва.

Наша родинна колыска з висоти пташиного польоту.

Село, а в ньому люди...

Село наше розкинулося
поміж видолінків і роз-
логих пагорбів, під куч-
матими вербами звіддала
вгадуються зажурливі
річечки...

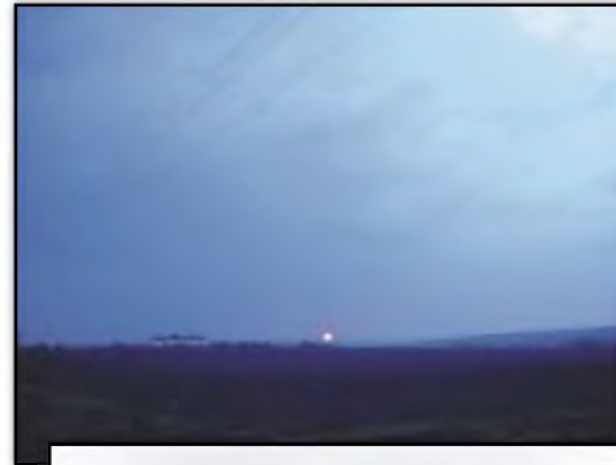
Під голубим бездонним небом Джурин у зелені дібров...

Півсвіту з'їздив,
а ніде більше не
зустрічав таких без-
цементу навіки ви-
моцених кам'яних
мурів, таких горбів,
усіяних хатами
й городами...

Штольні —
підземний Джури.

Сонце сходить над
Джурином...

Вид на Русавський яр.

Завод як на долоні...

Сиротлива мамина хата...

Центр Джурина: вид із Причепилівки.

НЕПЕРЕВЕРШЕНИЙ ЗИНОВІЙ ГЕРДТ У ДЖУРИНІ

25 вересня 1991 року на загальних зборах журналістів газети «Правда України» мене обрали головним редактором видання. Наступного після цього вихідного дня я поїхав до матері у Джурин за благословенням. Начебто відчував, що ця нова посада може стати крутим зламом у долі, неждано-негадано винесе на нові життєві береги. І так воно й сталося.

Круті мої журналістські і редакторські віражі з розгромними публікаціями проти недолугого глави держави Леоніда Кучми, з яким мені довелося зустрічатися зблизька і навіть бувати на тісних застіллях його кустарної камарильї, призвела згодом до мого ув'язнення з надуманих причин, до повного розгрому першого в Україні демократичного видання, яким вдалося зробити російськомовну центральну газету «Правда України» замість бойового листка, органу ЦК Компартії України, яким вона була шістдесят років поспіль. До речі, нині, майже через десять літ після тих незабутніх подій, коли я буваю в різних куточках України, обов'язково знаходяться люди, які або показують мені, або просто стверджують, що вони номери редагованої мною опозиційної «Правди України» зразку 1997–1998 років зберігають як реліквію, як публіцистичні бестселери. За що їм велика вдячність. Але водночас і гордість за зроблене. Якщо людям ті слова, з якими я і мої побратими журналісти правдоукраїнці звертали до українського народу в ті мракобісні часи, дорогі й понині, значить ми були на правильному шляху. Чи не так?

Так ось, у вересні 1991 року я приїхав у Джурин і після розмови з матір'ю у справах потрапив до містечка. З малолітства пам'ятаю це єврейське поселення. Низенькі, аж присадкуваті кособокі хатинки, підсліпуваті, потьмянілі вікна. Все це, якесь зіщулене і стародавнє, убого тулиться під єдиним драним дахом. Джуринський Шанхай!

Пригадую, що серед цього великого поселення, бо в окремі часи тут проживало понад 2,6 тисячі євреїв, знаходилася чайна. Тут часто пили сітро селяни і євреї, укладаючи свої життєві угоди.

А скільки ж тут росло-виростало моїх хороших, щирих друзів! Арнольд Вешлер — тепер, кажуть, далеко не остання він людина у Санкт-Петербурзі. Льоня Спектор якийсь час тому проживав у Тирасполі. Женя Каганська, Клава Лопата (остання мала золоту щодо математики голівку)... Де вони?

Як і веселий перукар Петя, прізвище уже й не згадати. Навдивовижу був славний і сміливий чоловік. Знав масу анекдотів, і здебільшого політичних — про Сталіна, Леніна, Брежнєва... Він ще із шкільної парти примітив мене. Йду якимось після уроків, а він стоїть біля одвірку нового будинку побуту, який тільки звели побіля мосту обабіч траси і гукає, мовляв, заглянь. Звертаю, прямую до перукарні.

— Ти знаєш, що тобі повістка прийшла?

Я від здивування, певне, аж рота відкрив.

— Та на підстрижку. Сідай до крісла. Бо до школи не пустять...

Я хотів було сказати, що у кишнях вітер свище, а він випередив і мовить:

— Будеш мати гроші — тоді принесеш. А лахматим ходити не гоже...

Другого ранку біжу до школи і від самого дому несучи у спітнілій долоні виділені матір'ю гроші, оскільки вона завжди казала, що краще не бути нікому винним. Натискаю ручку дверей, але вони не піддаються, Петра ще немає. На великій перерві щодуху біжу від школи униз до перукарні. Веселий у руських кучериках перукар трудиться довкола дядька їздового. У кутку сторчма стоїть його батіг у грайливих різноколірних кутасиках. Як же ж мені тоді хотілося й собі мати такого батога!

Забачивши мене, Петро усміхається й каже:

— Бачиш як я добре розуміюся в людях, по тобі здаля побачив, що ти чесний хлопчина. А за те, що заніс мені гроші так швидко, плати з тебе брати не буду — візьми їх собі. А коли чубчик підросте — заходь на стрижку уже за плату...

Багато літ мене потім стриг симпатичний єврей Петя. Коли я працював у редакції районної газети, він навідріз відмовлявся брати гроші за перуку. Зате на мене виливав стільки дорогих парфумів, що я, здається, ще й понині, проїжджаючи мимо закинутого приміщення побутового комбінату, фантомно відчуваю їх ніжний, оксамитний запах і мимоволі згадую доброго майстра Петра, який колись виїхав до Ізраїлю.

— Знаєш, — зазавши мене якимось до себе, мовив децю пригнічено мій кучерявий знайомий. — Позавчора до мене приїжджав чоловік із КГБ. Сказав, щоб я прикусив язика, бо вкоротять. Ти скажи, який у них слух!? КГБ у Вінниці, а чують аж до самого Джурина...

А ще, пам'ятаю, з давніх часів Петро все збирався у Палестину. Так він чомусь називав Ізраїль. І його друг чи родич, іще один перукар Ізя — також.

Добрим старшим другом у мене був Яків Маркович Фурман. Це був мудрий і вельми порядний чоловік. Він, схоже, народився і виріс тут же, в єврейському містечку. Але збудував собі гарну ошатну хату дещо вище єврейського поселення, у бік до окописька. Яків Фурман ледь не все своє життя очолював районне шляхове ремонтно-будівельне управління і саме тому, мабуть, і Джуринський і Шаргородський райони, до складу якого увійшло наше село, мали більш-менш пристойне шляхове сполучення із широким світом.

Отож, побродивши опустілим єврейським містечком, в якому лише подекуди тепилося життя, я поволеньки, задумливо став підніматися вгору, в бік окописька. Коли бачу, якраз саме звідти вийшла група людей. Попереду всіх крокував маленький чоловік у великому кашкеті. За ним йшла статна красива жінка, вишукано одягнена. Ще двоє чи троє людей.

Коли вони стали наблизитися, я поволі став пізнавати чоловіка, однак достеменно хто він, як його звати — сказати не міг. Щось близьке і знайоме бачилося мені в цьому чоловічині. Рухливий, живі виразні очі...

Не дійшовши до зустрічних кроків за три я зупинився. І вони всі також стишили ходу.

— Здрастуйте, — кажу. — Я звідкілясь вас знаю, — звертаюся до переднього приземкуватого чоловіка, оскільки видно, що він тут за головного, — схоже, десь бачив вас і, мабуть, не один раз, а ось пригадати не можу. Напевне, у Києві зустрічалися...

Він зняв великого, з чималим — як аеродром — козирком кашкета і підійшов до мене, по-дружньому простягнув руку:

— Здравствуйте, я Зиновій Гердт. Как бы из Москвы... Хотя родился в таком же еврейском местечке, как и Джурин — Себеже. Это районный городок между Пенежевисом и Витебском, тогда мы были Витебской губернии...

— О! Яка честь, — вирвалося у мене...

— А тут заезжал в Шаргород, мне шили знаменитую фуражку. Это только в ваших местах могут смастерить такое отменное чудо. — При цих словах він знову під прискіпливими нашими поглядами одягнув і ще раз поправив на голові своє суконне диво. — А вот заодно и взглянул в Джурин. Хочется увидеть как жили и живут украинские евреи...

Відчуваю, як у мені просипається здорове журналістське ество. Дістаю диктофона. Мій новий знайомий ледь помітно усміхається своїм дещо жалісливим обличчям.

Уже всі разом спускаємось униз, повертаємо до єврейського містечка. Йдемо його вибоїстою дорогою, оглядаємо хатинки на підпорах, вітаємось до зустрічних.

Розмова мимоволі заходить про кінематограф, про зіграні великим артистом ролі. Першою він чомусь згадує постать Кукушкіна, яку довелося йому, вважаю, геніально, зобразити у фільмі Петра Тодоровського

«Фокусник». Потім говоримо про Паніковського у «Золотому теляті», професора в «Печках-Лавочках», Цвіколя у «Житті Бетховена». Усе це характерні, драматичні ролі, які запам'яталися назавжди, і які блискуче зіграв неперевершений актор З. Гердт.

Зиновій Юхимович знайомить мене із своєю дружиною Тетяною Олександрівною. Це висока, статна, красива і, порівняно з відомим артистом, молода жінка, здається, російського розливу крові. Вона як про мале дитя піклується про Гердта: то поправить йому комір піджака, то нагнеться зав'язати шнурок на черевіці. Йому дещо незручно переді мною за цю доскіпливу увагу дружини, але вона постійно поблажливо і доброзичливо каже:

— Постой, Зиня, так нельзя смотреться на людях. Ты ведь не на съемках в роли нищего, а в быту, перед людьми, да еще перед журналистом, Вот нарисует тебя неопрятным...

— Да брось ты, Танюша, не видишь, я разволновался. Словно побывал на родине. Все мне так здесь знакомо и близко, словно бы дома побывал...

Коли Зиновій Юхимович зупиняється і про щось починає розмовляти із зустрічною літньою єврейкою, яка мешкає тут, у джуринському містечку, Тетяна Олександрівна розповідає мені:

— Тут недалеко от Джурина, в райцентре Черновцы, Зиновий Ефимович снимается в фильме французского режиссера под названием «Я Иван, а ты — Абрам...». В свободный от съемок день мы отправились посмотреть еврейские местечки. Приехали в Шаргород. Идем по улице. Видим — в окне целая выставка фуражек. Зиновий Ефимович и говорит: «Это точно еврей шьет. И в моем Себеже подобные шили, давай взглянем...» Может, и мне купим на память о здешних местах...

— Да, да, зашли, — продовжує уже Гердт, — а там сидит немолодой человек и строчит на машинке. Увидел нас, понял, что мы не местные люди и заволновался. Вы, говорит мне, еврей как и я, похоже, но откуда все таки будете? Из Жмеринки, из Винницы? Отвечаю — из Москвы. Он еще больше рассерчал. И вы, удивляется, по Красной Площади пойдете в моей фуражке? «А почему бы и нет, если она будет на моей голове ловко сидеть?» — отвечаю. Может быть и до самого Ельцина в ней взгляну... Если, разумеется, пригласит». Он тут мне быстренько отвечает: дескать, есть у него такая фуражка, в которой и не стыдно будет перед самим Шимоном Пересом показаться...

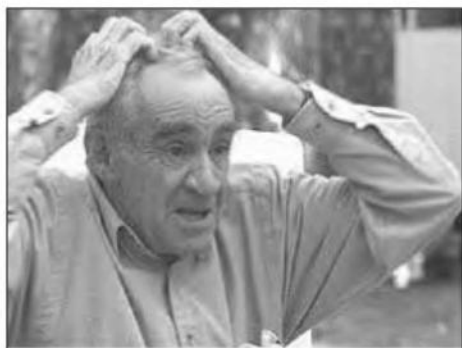
При цих словах Зиновій Гердт знімає і подає мені свого кашкета. Аби я оцінив. Бережно беру до рук шикарне кепі відомого маестро, оглядаю з усіх боків.

— Так це ви були у Залмана? — виривається українською у мене, оскільки в часи мого парубкування у Шаргороді я теж шив свої картузи у цього вправного і поштитового майстра.

— Вот именно, у Залмана, — оживляется московський гість. І продовжує: — Все дело в том, что в детстве меня тоже звали Залманом... Да, да, так и было. В молодості в Себеже меня все называли Залманом. И жил я точно в таком же доме, как этот, — ми зупиняємось якраз навпроти дерев'яної, старезної, згорбленої хатинки, яка підперта закріпленими сірими стовпами, — в котором входная дверь, обратите внимание, выходит непосредственно на улицу...

— Знаете, он как услышал это имя — Залман, — чарівно усміхається доладна і мила Тетяна Олександрівна, — вовсе не захотел брать деньги за фуражку. Это, мол, мой подарок вам, москвичам!

— А он узнал, кто вы? Хотя бы спросил? Понимал, что дело имеет со знаменитым артистом? — посипалися мої запитання.

Відомий російський актор
Зиновій Гердт.

— Не знаю, — відповідає замислено Тетяна Олександрівна. — Нет, он не спрашивал, кто мы. Дело не в этом, он увидел, что Зиновий Ефимович еврей из Москвы, и что звать его точно так же, как и его самого — Залман. Это, по всей вероятности, прозвучало как пароль...

— Он направил нас в Джуриин, посмотреть еврейское местечко и здешнее еврейское кладбище. Залман живет теперь в Шаргороде, а здесь, как он сказал, родился и вырос. И очень сожалел, что не может поехать с нами, — підбив підсумок оповіді Зиновій Гердт.

Прощаючись, ми домовились, що коли Зиновій Юхимович приїде у справах до Києва, ми неодмінно зустрінемося. Чи коли мені складеться заглянути до Москви, ми й тоді зустрінемося. Обмінялися телефонами.

Не судилося цьому збутися, бо гарного чоловіка Зиновія Юхимовича Гердта вже немає в живих. Тільки назавжди запам'яталася цікава і несподівана зустріч із славним, неповторним чоловіком. Милим, добродушним євреєм...

ІЗ ПОВІДОМЛЕННЯ РАДЯНСЬКОГО ІНФОРМБЮРО:

«19 марта 1944 года войска 1-го Украинского фронта в результате обходного маневра и атаки с фронта овладели городом Кременец — мощной естественной крепостью на хребте Кременецких гор, усиленной немцами развитой сетью искусственных оборонительных сооружений, а также с боями заняли более 40 других населенных пунктов, в числе которых крупные населенные пункты Плащувка, Сестратын, Сребно, Крупец, Михалувка, Подзамче, Круки, Ситно, Янувка, Бялогрудка, Каменица и железнодорожные станции Каменица Вольнская, Рудня Почаювская, Михалувка. В течение 19 марта северо-западнее Винница наши войска овладели крупными населенными пунктами Лука, Кожухов, Медведовка, Кусиковцы, Ивча, Осольнка, Николаевка, Майдан, Мизяковские Хутора, Стрижавка.

К югу от города Жмеринка наши войска овладели районными центрами Винницкой области Станиславчик, Шпиков, а также с боями заняли более 50 других населенных пунктов, в том числе крупные населенные пункты Тарасовка, Пеньковка, Михайловка, Мурафа, Рахны Лесовые, Деревчин, Зведеновка, Джуриин, Хоменки, Политанки, Карповка, Ротмистровка, Серебряя и железнодорожные станции Будки, Ярошенка, Рахны. Наши войска подошли к городу Могилёв-Подольский и завязали бои на окраинах города. Войска 2-го Украинского фронта вышли на реку Днестр на фронте более 100 километров, форсировали ее на участке протяженностью более 50 километров, заняли на правом берегу реки более 40 населенных пунктов и в их числе уездный город Молдавской ССР Сороки...».

ОБІРВАНА ПІСНЯ

На мене особисто вікопомна війна своїм жажливим полум'ям війнула у травні 1966-го. Тоді я якраз закінчував десятий клас школи. Це був час якогось особливого піднесення. Стало дещо вільніше, доступніше із хлібом насущним. Покоротшали черги за ним, а головне — в буханці більше не домішували кукурудзи та гороху. Мати більше не посилала мене займати чергу до магазину, аби купити паляницю.

Разом із хлопчиками-підлітками на Причепилівці ми викопали ями під електричні стовпи і самотужки зарили їх. Деревину під стояки виділив колгосп. Приїхали електрики, вкрутили кріючки під ізоляційні ляльки, натягнули дроти. Не передати, яке то було велике щастя — побачити лампочку в рідній хаті! Пригадую, я цілий вечір вибігав на вулицю і здаля та зблизька видивлявся, як виглядає освітлене вікно нашої простої сільської хатини на подільському пагорбі... А яке невимовне було щастя — дожитися до першого телевізора! Побачити у власному домі «Голубий вогник» із Останкіно чи неперевершений колись «Клуб кмітливих і винахідливих», а особливо ж дивитися, що називається, вживу, із власного ліжка, незабутні хокейні баталії, коли на лід виходили команди СРСР—ЧРСР, СРСР—Канада або Швеція...

Це була якраз пора великого хокею. Трохи раніше, мабуть, року 1963–1964-го, перший телевізор у Джурині з'явився у школі. І помилюватися цим дивовиськом ми із Васею Гавазюком доволі часто паляндрували пізно вночі, години другої-третьої нової доби, повертаючись додому лише під ранок. Прямі репортажі з чемпіонату світу із Отави чи якогось іншого міста Канади йшли у прямому ефірі, а це означає — глибокої ночі, коли на тому кінці планети був лише надвечірок. Ми припасали на ніч старі галоші, драні гумові чоботи і неспішно мандрували з Причепилівки у центр Джурина, обов'язково ж нічними левадами, просвічуючи собі дорогу таким мерехтливим і сморідним смолянником. У цьому теж була

особлива казкова романтика, втіха, незрівнянний і привабливий кайф. Село все спить, а ми, одухотворені неймовірним видовищем, повертаємося додому...

Усіма технічним засобами в школі керував учень старших класів Мишко Трач. Це був невисокого зросту, уже із ранньої юності лисуватий молодик, якого, здається, знали всі, як і його батька, знаного сільського колія кабанів. Жили Трачі у самому центрі села, поруч із новозбудованим сільським будинком культури. Але юнак, схоже, і днював, і ночував у школі, настільки був він прив'язаний до свого гнізда. Біля самого входу до приміщення навчального закладу облаштувалася технічна «каптьорка» «продвинутого» в радіотехніці Михайла Трача — шкільний радіовузол. Бодай заглянути до нього, не кажучи вже про те, щоб переступити поріг цього святого місця, для нас, школярів 7–8 класу, було великим щастям. Адже саме звідтіля керувався процес зняття звуку із платівок, там народжувалися і звідті розносилися на всю округу романтичні, запальні пісні... Це було гніздо нашої наснаги, енергії та небувалого завзяття.

Якраз тоді, 22 березня 1966 року, в обласній газеті «Вінницька правда» було опубліковано велику статтю журналіста Бориса Кірше про братську могилу фронтових часів у Джурині. На пам'ятнику, сам пам'ятаю, тоді значилося, що тут поховано тіла 44 невідомих воїнів Великої Вітчизняної. Але ось Борис Володимирович Кірше провів прискіпливе журналістське розслідування і встановив, що ім'я одного із тих воїнів відоме — це Герой Радянського Союзу, майор Леонтій Семенович Смавзюк. Замполіт стрілецького полку був родом із села Скибниця Тростянецького району Вінницької області.

Забігаючи дещо наперед, зазначу, що помине майже десять літ, і в березні 1976 року я приїду на роботу в редакцію обласної газети «Вінницька правда». Одним з перших, із ким я близько познайомлюся в колективі правдистів, буде якраз відомий подільський журналіст Борис Кірше. Саме він був автором тієї незабутньої статті в газеті, яка розповіла про обставини пошуку і відкриття новини, що в братській могилі Джурина разом із сорока трьома невідомими солдатами покоїться прах Героя Радянського Союзу, замполіта 136-го гвардійського полку Леонтія Смавзюка.

— Усе почалося з того, — розповідав мені якось Борис Кірше, — що 1961 року учні 6 «Б» класу Тростянецької середньої школи Вінницької області розпочали пошук Героїв Радянського Союзу, вихідців із їхніх країв. У різні кінці полетіли листи. У школярів були відомості, що начебто уродженець їхнього району майор Л. Смавзюк за хоробрість і відвагу удостоєний Золотої Зірки Героя, до того ж невідомо, де він захоронений. Міністерство оборони СРСР незабаром підтвердило, що уродженець с. Скибниця Тростянецького району Леонтій Смавзюк справді заслужив високу нагороду — за бої в районі села Жабокрич (нині Торків) Туль-

чинського району Вінницької області, де й загинув. А ось місце його захоронення невідоме.

Як розповідав Борис Володимирович, обізвалася Ольга Леонтіївна Смавзюк, працівник Московського видавництва східної літератури, дочка Леонтія Семеновича. Вона прислала вирізку із фронтової газети, яка розповідала про подвиги майора Л. Смавзюка.

В одній із публікацій група офіцерів 136 гвардійського полку із захопленням переповідала про свого комісара Леонтія Смавзюка. Ось він на чолі невеличкої групи автоматників кидається у студені води весняного стрімкого Тікача і досягає протилежного берега. А там — повзком по тварнистому видолинку, розмоклому чорнозему, до ворожого кулемета, який захлинається вогнем... Ворог не витримує навали сміливців і починає відступати. Тоді майор Смавзюк разом із своїм ординарцем кидаються до кулемета і починають його вогнем поливати фашистів...

Нарешті і рідна вінницька земля. Бої за Ладижин, форсування Південного Бугу...

16 березня 1944 року німцям у районі села Торків вдалося оточити стрілецький полк, який, успішно наступаючи, вглибився в територію, зайняту ворогом. Добу тривав запеклий позиційний бій. І ось вирішальна атака з розгорнутим прапором полку. Він у руках комісара на найнебезпечнішому, правому фланзі наступу.

Під час контратаки Леонтій Смавзюк був двічі поранений в обличчя і помер на руках ординарця.

— Дивись, що писав мені майор Л. Я. Уставщиков, командир 136 гвардійського полку, — продовжував розповідь Борис Кірше. — «Мені чомусь здається, що мій комісар був родом саме з вашої області. Здається, під час перепочинку між боями під Ладижином він сказав мені, що десь поруч знаходиться його рідне село. А я, на жаль, не запам'ятав тієї назви. Тоді ми зуміли успішно здійснити прорив фронту і на плечах німців опинилися аж під Жабокричем. Тут був надзвичайно запеклий бій — не на життя, на смерть... Леонтій знову проявив надзвичайну відвагу і мужність. Із розгорнутим полковим прапором ми підняли полк в атаку, буквально розтроцювали німців, взяли в полон більше півтисячі солдатів і офіцерів ворога. Але Леонтій загинув. Ви не уявляєте, якою це було трагедією для всіх бійців і командирів полку...

Редактор дивізійної газети С. В. Маслюков написав тоді баладу про Смавзюка. Я її пам'ятаю й понині:

Лицом к лицу сойдясь с врагом
В неравном том бою,
За счастье, за родимый дом,
За Родину свою,

За командира своего,
Святую честь полка, —
Погибли все
Любимцы Смавзюка.
Не выпуская автомат
Из перебитых рук,
Погиб любимец всех солдат
Герой-майор Смавзюк...

Розшукуючи рідне село Леонтія, — писав командир стрілецького полку, — ми два дні возили із собою тіло загиблого замполіта. Штаб дивізії з усією документацією безнадійно відстав в ар'єргарді, уточнити родинне село майора не було практичної змоги. Гадаю, що не помилюсь, якщо скажу, що ми все таки Леонтія Семеновича похоронили на окраєні села Джурин...».

— Але ж братська могила знаходиться у центрі села, — казав я Б. В. Кірше.

— Тут нам допоміг лист із Джурина, — відпов Борис Володимирович. — Написав його мешканець твого села Михайло Семенович Пахольчак. Він розповів, що після війни на окраєні Джурина знаходилася могила радянських солдатів. На ній була дерев'яна пірамідка із написом про те, що в ній захоронені троє рядових бійців і майор Смавзюк. Люди говорили, що офіцер начебто став Героєм Радянського Союзу. Потім М. С. Пахольчак працював головою сільської ради і організував перенесення останків цих воїнів з окраєні села в центр Джурина. Михайло Семенович точно пам'ятав, що йшлося саме про майора Смавзюка.

Місце поховання Героя збіглося з маршрутом руху 136-го гвардійського полку. Саме він визволяв Джурин від фашистів.

Усі ці відкриття, події, приголомшлива публікація у «Вінницькій правді» навесні 1966-го внесли в життя села втішливий і навіть обнадійливий переполюх. Минула війна ще не віддалилася від людей, жила душах і серцях сільчан. Дружини і матері тих, хто не повернувся із далеких громових доріг, усе ще з великою надією чекали на притишений стукіт у нічну віконницю. Публікація в газеті стала своєрідною фантомною біллю для багатьох джуринян, оскільки не в одну сім'ю надійшла похоронка з повідомленням, що їх рідний пропав безвісти.

На День Перемоги нас, випускників, ставили в урочисту варту побіля могили невідомих солдатів. Стати на чати мені довелося разом із Борєю Слободянюком, Лялею Блаватнік і Леною Забаратою. Наших десять хвилин припали якраз на ту незабутню мить, коли у центрі села, якраз навпроти колишньої чайної, розвернувся далеко не новий грузовик, і з його кузова, вистеленого соломною, вибралися якісь люди. Серед джуринян,

котрі зібралися довкруги, почувся: «Приїхали родичі Смавзюка...»
«Перша — це сестра замполіта...».

Справді, попереду всіх до пам'ятника йшла кругловида сільська жінка в блаженській білій хустинці із червоною паперовою квіткою у руках. Вона наблизилася до могили, до нас, і враз упала навколішки, голосно заридала. «Братику мій... Любий... Милий... Як же ж ми довго шукали твою нову хату... Як же ж мені сиротливо без тебе... Ти ж був такий розумний, учений... Ти був великою надією батька і мами...».

Серце виривалося із моїх грудей. Сльози текли по щоках, і, можливо, уперше я їх не соромився, бо, повірте, плакало все село...

Саме цієї миті мій шкільний друг Боря Слободянюк, надзвичайно сердешний, легко ранимий хлопчина обм'як, ноги його підкосилися, і він як стояв, так і повалився на землю, втративши свідомість. Десяток людей із величезного гурту, який зібрався у центрі села, кинулися до його. З'явилися лікарі, батько Бориса — завідувач сільської пошти.

Саме цієї миті духовий оркестр якось надзвичайно врочисто і піднесено заграв гімн Радянського Союзу. Всі тут же затихли, виструнчились. Навіть Боря, якого тримали по під руки з обох боків. Тільки на братській могилі, обнявши її, лежала жінка, сестра Героя Леонтія Смавзюка.

Із тих торжеств я не йшов, а, здається, летів додому. У душі творилося щось неймовірне. Я швиденько віднайшов свій зошит із віршами. Став збуджено і квапливо записувати слова, які, здається, із серця чи душі самі переливалися на папір:

Вітер затих, може, вибився з сили,
Знов крутонув з-за білявих беріз.
Жінка стоїть біля брата могили
З очима, повними горя і сліз.

Губи тремтять, покотилась сльозинка,
Слід залишивши ясний на щоці,
Квітка пала, як вогниста іскринка,
В жінки старої в пошерхлій руці.

Бачили всі, як везла вона брату
Квітку звичайну, уміту слізьми.
Бачили всі, як на братову «хату»
Впала та жінка додолу грудьми...

Було ще дві таких же врочистих, піднесених і високих строфи. Але ж із тих пір до часу, коли пишу ці рядки, не забуваймо, поминув уже понад 41 (!) рік, і, чесно кажучи, пригадати їх нині, на жаль, не можу. Щоправда,

того ж таки літа 1966 року я пішов трудитися літературним працівником Шаргородської районної газети «Комунар», і вірш було видруковано на її шпальтах.

Десь під новий 1967 рік мене розшукав у редакції молодий, худорлявий чоловік у рогових окулярах. Був він учителем місцевої музичної школи. Пригадую, що звали його В'ячеславом, прізвище його було, здається, Калашников. Він заявив, що написав музику на мої віршовані слова про Смавзюка. Для більшої переконливості тут же показав нотний зошит, весь помережаний символічними знаками із скрипичними ключами. Я вірив і не вірив у цей високий жереб. Бо так же ж було все це непередбачувано і несподівано... Я просто не знав, що відповідати, здивовано дивився на В'ячеслава і вражено слухав.

— Завтра їду у Джурин, — казав він, — ансамбль сільського будинку культури буде розучувати нову пісню... Нашу із тобою пісню...

Невимовна радість, щастя обійняли мою душу. Адже ж мені було тоді лише сімнадцять років: я в шістнадцять літ закінчив школу і став газетярем. А тепер іще, виходить, і поетом-піснярем...

Ще приємніше було, коли 8 березня 1967 року в Джуринському сільському будинку культури відбувся концерт художньої самодіяльності. І розпочинався він із балади про Смавзюка. Ведучий урочисто проголосив:

— ...автор слів — молодий житель Джурина, працівник редакції районної газети...

У мене за плечима, здається, вирости крила.

Через сорок із лишком років, у вересні 2007 року, коли довелося побувати у рідних краях, перед новим концертом аматорів джуринської сцени знайшов я беззмінних голосистих співачок Ньюсю Сторож та Соною Шимкову.

— Дівчата, — кажу, — а баладу про Смавзюка пам'ятаєте? У кінці шістдесятих років ви її часто ансамблем виконували. Вона звучала на початку кожного сільського концерту... Та й чимало літ це тривало...

Сося безсило стенула плечима, мовляв, не припам'ятаю. А ось Ньюся, моя давня чарівна однокласниця, весела, з неперекутною усмішкою на устах, струнка та височенька жінка, випалила:

— Так, так, щось таке пригадую. Це, здається, була така пісня на твої слова... Ми справді часто співали її. І на фермах, перед жнивцями, на районних оглядах художньої самодіяльності.

— Справді слова з моєї поезії, — відповідаю. — А слова згадати можеш?

Задумалася Ньюся, смішно зморщила носика, мовчить. Я читаю їй три строфи. Вона за мною повторює.

— Так, я її згадала, — зраділо каже Нюся. — Останні слова другої строфи були за приспів...

— А далі знаєш?

— Ні, — через певну паузу відповідає і безсило розводить руками, — не пригадаю. Це ж так уже давно було. Але добре знаю, що звучала надзвичайно пафосно, урочисто. Люди дуже живо її сприймали. Це була наша заспівна мелодія в багатьох концертах...

Так що бережімо пам'ять, друзі, не лише про людей, а й про свої пісні... Чого ж ми будемо варті, якщо не зуміємо зберегти своїх співанок?..

СІЛЬСЬКИЙ КУМИР — МИХАЙЛО ГОНЧАРУК

Коли мені сниться Джурин, то більше чомусь своїми пагорбками і крутосхилами, розлогими місцями випасів корів. Багато із них справді сходжені босоніж. Позаяк пасучи корів, ми дійсно таки мандрували голоногими. Пригадую, якогось недільного ранку вигнав я пасти корову на Левадки, а траву вже покрит морозяний іній. Пальці на ногах як варені раки і аж зашпори заходять. Бо єдині черевики, які мав для виходу до школи, було шкода бити в полі. Тепле сонечко ласкаво пригріває, від землі йде легкий відпар... Коли бачу — одна із корів згорбилася, задерла хвоста і смачно — ляп-ляп-ляп — випорожнилася. Я біжу мерщій до паруючої купки коров'яку, аби у тому теплі погріти задубілі, крижані ноги. Ой, скажу я вам, яке ж воно приємне, те зеленаве тепло коров'ячого шлунку! Зігріваючи задубілі ноги, воно, здається, теплою хвилею огортало все моє хлопчаче єство. Світ ставав мільшим і добрішим, не таким холодним і непривітним.

Роки мого і ровесників дитинства були голодною порою. З їжі — мамалига з молоком, вряди-годи із сливами, дроблена в молоко паляниця. Інколи батько заб'є кроля чи мати поскубає зарубану курку.

А найбільшими ласощами було самозготовлене домашнє фруктове повидло. Солодющий, із запахом осіннього димку плодовий джем! Мати відварювала його у тривідровій емальованій виварці, але обов'язково на вишневих дровах. Восени дрібненько нарізала в неї яблука і груші, добавляла сливок. Щедро засипала цю масу білосніжним цукром: ненька все своє життя сапала буряки і отримувала його на трудодні. І це переварювала на городі декілька разів.

Виварку золотавого відвару заносили до холодної кімнати. Взимку, повертаючись із школи, я заходив до цієї частини хати і буквально раював.

Виварка стояла на довгій лаві зі спинкою, яка простяглася вздовж стіни. У кімнаті було холодно-холодно, оскільки ця частина будинку ніколи не опалювалася. На віконних шибках у два пальці закам'янілого льоду та

снігу. Повидло теж було мерзлим, на ньому аж іскрився холод. Але воно піддавалося лупанню великою дерев'яною ложкою.

Я завбачливо приносив із собою зо два крайці хліба, і, повірте, не було нічого тоді смачнішого на білому світі за це фруктове морозиво, якого можна було скуштувати хоч із півкілограма. Ласуючи мерзлим джемом, я не раз у промозглій хатині із підсліпуватими вікнами на Причепилівці думав про те, що ось як виросту, обов'язково піду працювати на завод, де виробляють повидло. Бо понад усе я любив тоді фруктовий джем.

Цю нехитру історію з життя я якось за обідом розповів неквапом своєму доброму приятелю Анатолію Іллічу Хоришкку. Тому Хоришкку, котрий свого часу був міністром сільського господарства України, а нині ходить у керівному начальстві на Дніпропетровщині. Поговорили, посміялися з того приводу, і, схоже, забули. Коли нещодавно, певне, будучи в доброму гуморі, Анатолій Ілліч пізно увечері зателефонував, і, доволі серйозно спершу, мовив:

— Дзвоню із приводу повидла...

— Якого повидла? — не розкумекав я.

— У нас тут є гарна вакансія — потрібен директор мармеладного заводу. Це підприємство щороку варить до півтисячі тонн шикарного, смачного повидла. Практично все йде на експорт, чудова ліквідна продукція. Ти не хочеш взяти участь у конкурсі на заміщення цієї посади?

А далі не втримався і весело засміявся, видавши свою палахку витівку.

Нині все це справді виглядає доволі безжурно і навіть потішно. Як і те, напевне, що аж до дев'ятого класу школи я змушений був робити уроки при світлі газової лампи, оскільки на Причепилівці електроосвітлення ще не було. Якраз на ці роки припадає моє особливе залюблення в книжку, у всеосяжний, безберегий світ читання.

Скажу, що якби читання було б заразливою інфекційною хворобою, передавалося, приміром, повітряно-крапельним шляхом, то я точною знаю, що збудником її для мене неодмінно б виявився мій друг-пастушок Вася Гавазюк. Неквапливий, дещо навіть забарливий, поміркований хлопець, який не виходив із дому у поле на пасовище не маючи при собі під пахвою розкошаної книги. Він багато читав і чимало знав. Я був дещо молодший за Гавазюка, але, мабуть, упертішим вдався, оскільки мені конче хотілося більше за Васю пізнати книг, глибше заглибитись у сільську бібліотеку, яку очолювала моя сусідка Тодосія Іванівна Гончарук, і тому я за всяку ціну намагався надолужувати все уночі.

Часто траплялося, що ми з Василем мали на ту чи іншу книгу різні, буквально протилежні позиції, і тоді ми підключали до розв'язання проблеми ще одного пастушого грамотія — Васю Сайчука. Василя Євдокимовича, що мешкає на вулиці Шевченка. У хлопця була блискуча пам'ять,

цікаве образне мислення. Незважаючи на те, що він закінчив лише технікум електрифікації і буквально посоромився йти вчитися далі (такий він із роду-віку сором'язливий чоловік), я завжди його вважав найбільш начитаною, всебічно грамотною, письменною людиною Джурина. Він і понині без книжки дня не проведе.

А ось мені на заваді ставати освіченішим, не розлучатися із книгою, як це не прикро визнати, ставав батько. Бо для нього читати вночі означало... тратити гас. Тому із кімнати я змушений був перебраться для ночівлі на тісну піч. Там змайстрував невеличкий каганець. Коли запалював його, то обкладав усе щільно шматтям, білизною, аби із кухні в кімнату не зазирали жоден промінчик. Але ж хіба у тісному будинку та ще й на печі сховаєшся?

Якось добре підпивши, батько учинив із того страшений гармидер.

— Ти бач, — кричав п'яний, — він думає що з романів хліб буде їсти... Очима вже мружить, всю ніч читає, осліпне вже скоро... І хату підпалить... Немає, щоб так зробити, як Федько: проснувся і за мішок та в колгоспну люцерну. Поки в школу йде — і корові, і кролям лантух паші принесе. І ввечері туди ж, у поле, збігає. А цей лише романи читає...

Федь Сайчук мешкав од нас через хату і був, напевне, повною протилежністю мені. З малолітства ріс він хазяйновитим і метикуватим хлопчиною, справжнім домашнім господарем. Батько його завідував колгоспною кошарою, і тому Федь щовесни брав собі на виховання маленького баранчика. Ягнятко звиало до корови і повсюдно пленталося за нею, зростало у полі разом із гуртом пастушків. Ми залюбки пригодовували його хлібом, яблуками, яких приносили в поле, пестили й розчісували. До тієї пори, коли нам потрібно було йти в черговий клас школи, із ярчука виростав опасистий, кряжистий баран, уміло і з любов'ю доглянутий Федьком. В останні дні літа кмітливий пастух одягав на баранчика очкур і вів його у центр Джурина. У містечку жив єврей Волько, який і платив гроші Федьку за доставлену живність. Мабуть, непогано винагороджував хлопчачка, бо ж баран завжди був жирний і важкий.

Федько із юних літ сам собі купляв одяганку, гарні кирзові чоботи, фуфайку, і за кожну ту обновку я від захмелілого батька мав дома жорстокі докори. Оскільки виходило, що не міг я ані в колгоспі наїдку для корови вкрати, ані барана не міг, як Федько, за літо виплекати. Усе копірився в тих ненависних йому книжках...

Через дорогу від мене жила сім'я Гончаруків. Главою сімейства була добродушна і щира бабуся Софія. Дуже мила, чиста, здається, воістину свята душа. Чоловік її, Іван, загинув на фронті. У неї ж на руках залишилося чотири дочки і син. Усіх виходила, в люди вивела жінка. Найстарша донька колись, ще замолоду, виїхала на цілину, поселилася в Казахстані і ніколи в Джурина не навідувалася, схоже, десь у світах і померла. Тодосія

завідувала в Джурині сільською бібліотекою, Ганна трудилася у буряківничій ланці, Гафія працювала в бухгалтерії місцевого сільпо.

Року, мабуть, 1963-го у тісненку хатину над урвищем побіля Вовчка (Вовчиці) повернувся і єдиний син бабки Софії — Михайло. Він закінчив філологічний факультет Одеського державного університету, відслужив в армії. На згадку про короткострокове офіцерське перебування у війську у нього залишилися хромові «комсоставські» чоботи, завжди до блиску начищені. Він залюбки носив їх у негоду і, навдивовижу всім, міг у центр села дістатися із самої Причепилівки, навіть у весняну болотну юдоль забруднивши самі лише підшви. Був «чистьоха», якого світ не бачив...

Михайло Іванович прийшов трудитися викладачем української мови і літератури до нашої школи, класним керівником якраз до мого класу. Дізнавшись про це, моя мати кілька вечорів поспіль плакала. Я не розпитував про причину сліз, оскільки і без того все було зрозуміло.

Колись у мене був старший брат. Із Мишком Гончаруком вони народилися в один день вікопомного 1937 року. І тому їх і назвали по-сусідськи однаково. Підросли вони друзями — не розлий вода. Однієї доби ночували в хаті одного, іншої — через дорогу. Разом корів пасли, разом до школи бігали, козакували.

У нас із братом була різниця замало не в тринадцять років. Обидва Михайли уже парубкували, коли я прив'язувався, хотів іти з ними і на став, і до клубу. Далеким спогадом у мені живуть картини того, як вони казали мені на причілку нашої оселі: «Якщо наздоженеш нас довкола хати, візьмемо з собою...». Я й наче зараз кризь сизу пелену дитячих своїх сліз бачу їхні мерехтливі спини, які невмолимо віддаляються, оскільки зашпортнувшись, я падав у м'яту, якою довкіл була обсаджена хата, а вони легко і пружно зникали за рогом будівлі. Тут їх і бачили...

Трагедія розігралася 1954-го в школі. Хлопці уже навчалися у десятому класі. На спортивному майданчику необхідно було змінити турнік. Це була така собі П-подібна конструкція із трьох товстих тесаних дерев'яних колод. На поперечній із них висіли гімнастичні кільця, канат, ще там щось... Необхідно було демонтувати цю споруду, позаяк вона вже підняла і загрожувала обвалитися.

Воєнрук (так тоді звався учитель фізкультури) прийшов на урок математики у випускний клас і попросив п'яток кріпких хлопців у поміч. Учителька першим для виходу на спортмайданчик назвала прізвище мого брата, оскільки математика йому давалася надто легко, і тому пропущений урок для нього нічого не значив. А ще був він хлопцем майстровитим і вельми завзятим. Розповідають, що він узяв тоді розвідний гайковий ключ у воєнрука і поліз на самий верх турніка. Заходився розгвинчувати кріплення.

Того весняного дня над Джурином завивав потужний вітруган, хилив додолу, ламав дерева. Ті хлопці, які вийшли із моїм Михайлом допомагати

на демонтажі, тим часом, поки він чаклував на вершині піраміди балків, гойдалися на канаті, інших спортивних снарядах. Безтолковий воєнрук не звертав на те ніякої уваги. Аж поки нижні балки не затріщали під ураганим напором вітру. Всі закричали, але було вже пізно.

Михайло на верхній перекладині сидів, переплівши ноги, відкручував заржавілу гайку на болті кріплення. Коли турнік підкосився, він почав вириватися від нього, але балок потягнув його за собою. І сталося так, що спершу на землю упав Мишко, а перекладина зверху, та ще й на голову... Він помер у лікарні, куди його доставили кінями...

Можете зрозуміти, ким для мене був Михайло Іванович Гончарук, мій новий класний керівник...

Я тоді якраз захоплювався математикою. У нашому класі ледь не кожного дня влаштовувалися справжні змагання: хто швидше розв'яже задачу з геометрії, напише рівняння з алгебри. У тому жвавому протистборстві брали участь Оля Балан, Марія Стаєцька, Ляля Блаватнік, Боря Слободянюк, Вітя Кутаф'єв. Я не раз їздив на районні олімпіади, перемігав і там.

Але коли в школі з'явився Михайло Іванович... Мене начебто хтось підмінив. Переді мною мовби з'явився старший брат. Такий омріяний, бажаний, далекий. Мені хотілося ласки, тепла, уваги. Я з усіх очей дивився на нього, і пізнавав його, того далекого Мишка. Друг мого брата уособлював мені самого брата. Мені хотілося усім бути схожим на його. Цього, котрий так несподівано увірвався в моє життя, життя всього Джурина.

Оскільки Михайло Іванович читав у нас українську мову та літературу, я вирішив, що з цього предмету маю бути в класі за зразок. Увесь поринув у поезію, краснописьменство.

Тим часом Михайло Іванович став у селі начебто за взірець для всіх. Він практично єдиний у Джурині заговорив добірною літературною мовою. І, схоже, це стало предметом самоосмислення для інших, передусім, педагогів, які і на уроках, не кажучи вже про побутові розмови, прислуговувалися банальним суржиком, різноманітними мовними покручами. Гончарук був за ідеал у зовнішньому вигляді і в налагоджені стосунків із учнями, вчителями, знайомими. У ведені уроків. Практично в усьому. Він був сільський кумир і грамотій.

Але попри це Михайло Іванович мав неперевершений талант в організації художньої самодіяльності, у пошуках самородків в учнівській масі.

Найперше Михайло Іванович організував загальношкільний хор. На його заняття зі співу поспішили записатися усі, насамперед, старшокласниці. Без психолога було зрозуміло, що дівчатка всі як одна закохалися у такого миловидного, симпатичного педагога. У ньому все було зразкове — мова, поведінка, вміння триматися перед класом, на сцені, приваблювати людей якимсь внутрішнім душевним світлом. Молодий педагог

володів вродженим тактом інтелігентності, непідробним, природним почуттям гумору. З ним було весело, радісно, щасливо.

Це якраз була та незабутня, достопамятна пора, коли всі співали пісню «Куба любов моя...», коли з'явився знаменитий хіт «Чорний кіт», коли сценою володіли незабутні Майя Кристалінська («Где ты раньше был», «В нашем городе дождь», «Ненаглядный мой»), неперевершена пісня «Нежность» — лейтмотив кінофільма «Три тополя на Плющихе», яку співала одразу вся одна шоста земної планети), Тамара Міансарова, (народилася і виросла в Кіровограді) з її знаменитими хітами — «Летка Енка», «Первые шаги» («Топ-топ, топает малыш»), «Кенгуру», «Мамин праздник», «Рыжик» («Руды-рыдз»), «Давай никогда не ссориться», «Бабушка, научи меня танцевать чарльстон», «Иван да Марья», коли всіх причаровував незрівнянний і величавий Муслім Магомаєв.

Але якщо на сцені з'являвся багатоголосий шкільний хор під керівництвом Михайла Гончарука, село, яке забивалося в тісний клуб, завмирало. Зачарований Джурин в усі очі дивився, слухав сольні виконання пісень самим учителем Гончаруком та виступи ансамблів юнаків і дівчат, які організував та на численних репетиціях звів до чудового музичного звучання Михайло Іванович.

Він вивів на сцену, допоміг позбутися страху перед публічністю багатьом джуринянам. Він скрасив життя десяткам і сотням наших односельців.

Одружився Михайло Іванович із лікарем місцевого будинку дитини. Тамара Іванівна була родом із Тального Черкаської області. Дружина М. Гончарука не скривала, що їй завжди хотілося повернутися на малу батьківщину, оскільки там проживає уся її рідня. На Вінниччину ж вона потрапила за розподілом після медичного інституту, і, що називається, дещо затрималася тут, у селі. До того ж Тальне — районний центр. А ось Михайло Іванович любив рідне Поділля, Джурин. Тут у нього було стільки вдячних учнів...

...У середині грудня 1999-го я відпочивав у санаторії «Молдова» курортного Трускавця. Через добу пора вже було від'їжджати до столиці, тому після обіду я захопився закупівлею подарунків у майстрів художнього різання з дерева. Якраз цієї пори мого ліктя легенько торкнулася жінка.

— Скажіть, ви бува не Сан Саніч Горобець із Джурина? — і не очікуючи на мою відповідь тут же додала, — а я Алла Дудник, дочка Тодосії Іванівни Гончарук...

Поруч із Аллою Фадеївною стояв її чоловік. Мешкали вони у Києві. Слово за слово, і допитався я у них про їхнього дядька — Михайла Івановича Гончарука.

Жінка спохмурніла.

— Немає вже Михайла Івановича, — сказала скорбно, зблиснувши скупкою сльозою. — Немає. Захворів серйозно і помер. На 62-му році життя. Працював викладачем у Тальнівському будівельному технікумі. Як і в Джурині, було в нього дуже багато різних цікавих клопотів із молоддю. Був він завжди у центрі уваги. Організовував самодіяльність. Сам чудово співав. Всі його знали, любили, а ось здоров'я підвело. Залишилися два сини. Гарні, чудові хлопці...

Немилоствива доля відміряла Михайлові Івановичу так мало життя. А міг би ще так багато зробити для людей...

Його життя, як спалах. Подумалося: а чому б не створити у школі, а можливо й у будинку культури чи бібліотеці куточок сільського кумира — вчителя Михайла Гончарука? А то й куточок інших людей, якими гордиться Джурин. А таких достойників, думається, знайдеться чимало.

ОРЛИ З ДЖУРИНСЬКОГО ГНІЗДА

Кінець п'ятдесятих та шістдесяті роки минулого століття були порою найбільшого розквіту Джурини. В самих людях, які вижили після страхітливої війни, відчувалося піднесення і нестримне бажання зробити більше і краще. До управління трудовими колективами прийшли молоді й енергійні керівники — Микола Володимирович Попов у колгоспі (розповідь про нього дещо далі), Іван Данилович Шмагайло у ремонтно-механічних майстернях, які згодом стали заводом, Віталій Йосипович Смалюх у лікарні. Пересувною механізованою колоною керував умілий господарник Юхим Максимович Захарчук, комбінатом стінових матеріалів — Мефодій Пилипович Бондар. Ці люди знали толк у своїй справі і вміли ту справу організувати так, як ніхто інший.

Бурхливо розвивався комбінат стінових матеріалів. Держава починала розбудовуватися, і їй потрібен був різаний камінь-черепашник. Ще із п'ятдесятих років сюди починали надходити нові кам'янорізальні машини. Штат підприємства поповнювався молодими фахівцями, випускниками середніх спеціальних закладів і навіть вузів.

Прибув сюди на роботу після закінчення будівельного технікуму і молодий хлопчина із села Заболотного Крижопільського району Микола Рябий. Привіз із собою молоду дружину. Поселилися вони у бездітної фронтової вдови на Корей, під самою Лисою горою, щоб близько було бігати на роботу у кар'єр. Призначили його керівником зміни у штольні. Молодий і завзятий, Микола ні хвилини не сидів без діла — помагав комбайнерам різати стіну, помічникам — складати на електровоз блоки, відкидати у збійки напівфабрикати, чистити забій.

Якось Ніна, дружина Миколи, занесла у центр Джурини та віддала в ремонт своє взуття. А принесла додому, взула туфлі, і зойкнула від болю — у середині одного із них стримів гострий цвях! Кинулася до чоловіка. Микола оглянув обувку, старанно загнув цвяха. А наступного дня пішов у центр містечка, віднайшов редакцію Джуринської районної газети і заніс туди розсердженого листа — але написаного не стільки з образою,

як із веселим гумором, нищівним сарказмом. У редакції почитали замітку і сказали: «Годиться! А хто ж ви будете, чим займаєтесь? Чи не напишете ви для нас іще щось?..».

Нині відомий український письменник Микола Олександрович Рябий з усміхом розповідає, що журналістика, література для нього почалися якраз у Джурині. З того самого сіромашного цвяха, який забув загнути майстер у туфлі дружини. Серед творів М. Рябого особливою пристрасністю, колоритністю образів, за що він був свого часу удостоєний республіканської премії, виділяється роман «Берег». Це хвилююча розповідь про робітників, які добувають каміння на Сад-горі. Так Микола у художньому

творі обізвав Лису гору. А герої твору списані із трудівників джуринських кар'єрів.

Якось ми з Миколою Олександровичем приїхали в Джурин, ночували у моєї матері. Із вечірніми променями сонця пішли по Причепилівці на Корей, до Лисої гори. Мій гість схвилювано ступав по селу і пізнавав людей. А з Мішою Горобцем, моїм двоюрідним братом по батьковій лінії, що зустрівся нам на вулиці із своїм незмінним велосипедом, обнялися як давнішні, щирі друзі. Миша працював у зміні Миколи Рябого комбайнером каменерізальної машини. Прокляли вони поспіль не одну штольню у підземному мороці. Пережили навіть один обвал стелі.

— Схожий на твого романного Парфена, — кажу письменнику.

— Так я Парфена із його й писав, — щиро сміється Микола Рябий. — Ти ж поглянь, який погляд пронизливий, як чуб по-козацьки стирчить...

Миша скромно стоїть, усміхається. А тоді й каже, звертаючись до Рябого:

— Олександровичу, а може того... за зустріч... Як колись уміли...

Нові люди прибували на будівництво, розширення ремонтно-механічного заводу. З'явилося багато молоді. І комбінат стінових матеріалів, і завод завели свої футбольні команди. З весни до осені замало не кожного вихідного дня на стадіоні ніде яблуку впасти — гарячі спортивні баталії. А тут іще головний лікар Віталій Смалюх затіяв спорудження двох

Відомий український письменник, лауреат ряду республіканських премій Микола Рябий починав свою трудову біографію у джуринських кар'єрах, його відомий роман «Берег» про трудівників Сад-гори, це фактично розповідь про людей із підземних штолень нашої Лисої гори.

красивих ставів. Зарибнив їх. Краса неймовірна! Школярі побіля місця стоку двох річок — Вовчок (Вовчиці) і Дербчинки, утворення Джурки висаджують рукотворний парк. У центрі села споруджуються будинок культури, сільська рада...

Особливе спортивне піднесення триває і в школі. Якраз цієї пори тут з'являються хлопчачки, які у селі стають своєрідними ідолами — Юлій Санін, Олег Журавльов, Віктор Волков.

Саніни в Джурин прибули із далекого Уругваю. Колись дід Юлія із Росії відправився туди на заробітки. Згодом у ті далекі краї перебралися і його родичі. Утворили свою колонію. І жили вони там начебто небідно, успішно росли дітей, виводили їх у світ. Але далеко на батьківщині утворився загадковий Радянський Союз. Роль і значення його у світі значно зросло після успішного розгрому фашистської Німеччини, заяв про те, що тут, на шостій частині земної суші будується комунізм. Що тут кожному все буде по бажанню...

Усе це не давало спокою мрійливим емігрантам. Особливо тоді, коли було важко економічно, коли до влади в Уругваї прийшла військова хунта. Почалися репресії, гоніння. Насамперед щодо комуністів. Оскільки і дід, і батько Юлія Саніна, відчували свою особливу спорідненість із СРСР, то вступили в Комуністичну партію Уругвая (КПУ). 1955 року генеральним секретарем Компартії Уругваю було обрано професійного журналіста і члена парламенту країни Роднея Арісменді. Будучи вождем комуністів, він водночас видавав теоретичний журнал КПУ «Эстудіос» («Estudios»). На його сторінках широко розповідалося про щасливе, заможне життя в Радянському Союзі, про те, як громадяни беруть безпосередню участь в управлінні своєю державою, як семимильними кроками прямують до комунізму, наближення якого побачив уже з кремлівської трибуни з'їзду і сам Микита Хрущов.

Переїзд Саніних до України — це була втеча від переслідувань за лівоцентриські погляди, але водночас і відчайдушна спроба знайти краще, достойніше життя для себе і дітей. Це, нарешті, було схоже і на бажання наздогнати, упіймати свою голубу мрію. Батько Юлія був простим робітником, його брат також. Їхнім сім'ям запропонували оселитися в Джурині, де ставав на ноги комбінат стінових матеріалів, де було до чого прикласти рук.

Юлій був всебічно спортивно обдарованим фактурним юнаком. Коли він з'являвся на фізкультурному майданчику — рівних йому не було ні в чому. Він залюбки «крутив сонце» на перекладині, робив унікальні фігури на гімнастичних кільцях, неперевершено стрибав у висоту, довжину, був чудовим баскетболістом, волейболістом. Санін — це була справжня гордість і слава Джуринської середньої школи, наш справдешний спортивний ідол.

У селі його залюбки називали американцем. І це прізвисько було, що називається, в точку, оскільки Юлій насправді прибув до нас із Американського континенту. Він чудово володів кількома мовами. Було зрозуміло, що на прізвисько юнак не ображався, але й не гордився ним, оскільки від природи був людиною не зарозумілою, не чванливою. Швидше навіть скромною і сором'язливою, як і його молодша сестра Ольга — повнотіла білолиця красуня.

Всі ми, тоді радянські люди, мали чітке і кокретне ідеологічне завдання — ненавидіти американців із класових причин. До цього нас повсякчас закликали щодоби із газет та радіопередач. Але Санін був іншим американцем. Таким якого не можна було не поважати, яким не можна було не пишатися. Хоча б за тим, що навчається із ним в одній школі, що подаєш йому з-за поля м'ячі... Це був просто чудовий, зразковий хлопець.

Із Юлієм дружив Олег Журавльов. Син колишнього голови Джуринського райвиконкому, голови місцевого сільпо, Олег мимохіть рівнявся на свого приятеля, намагався в усьому його мавпувати, наслідувати. Однак між ними була й велика різниця. Юлій був навдивовижу скромним юнаком, Олега ж проймали бажання виділитися, чимось неодмінно козирнути. Бодай перед дівчатами, без гармидеру з якими в Олега не виходило дня... Ну, хоча б на батьковому мотоциклі приїхати до школи...

Цю витончену спортивну двійку яскраво доповнював дещо молодший від Юлія та Олега, але дуже виразний та цілісно підкреслений світлочубий і білолиций Віктор Волков. У ньому була якась особлива, витончена чоловіча граційність і спортивна привабливість. Коли він виходив на футбольне поле, то м'яч, здавалося, сам повсякчас знаходив Віктора. А ось коли Волков злітав над волейбольною сіттю, то вже було зрозуміло, що ні блок, ні будь-які інші перешкоди не завадять йому принести команді очко. Юнак був навдивовижу меткий, стрибучий, у спорті майстер на всі руки. Йому б тоді знайти достойного тренера, і вийшов би з нього рекордсмен... Семен Гнатович, Іван Юхимович — сільські учителі фізкультури були добрими, щирими, симпатичними людьми, але не більше. А тут потрібен був фахівець, який міг би із чудової заготовки «витесати», змайструвати диво.

Мені завжди здавалося, що принаймні джуринські хлопці Юлій Санін та Віктор Волков повинні були справити в своєму житті пристойні спортивні кар'єри. Для цього у них були всі фізіологічні задатки. Життя ж, як бачимо, розпорядилося зовсім по іншому. Віктор назавжди залишився у Джурині. Чудовий, порядний сім'янин, батько двох чудових синів. Усе життя трудиться в машинобудівному заводі. Має красиву і розумну дружину.

Юлія я зустрів у Жмеринці 1978 року. Як журналіст «Вінницької правди», я напередодні жовтневих свят приїздив до його батька, старого

рішив молодшим потомкам сільських футболістів піднести подарунок. 15 червня 1997 року на сільському стадіоні, у присутності багатьох людей, я вручив дві футбольних форми джуринським спортсменам. Вона була ексклюзивно виготовлена на Вінницькій швейній фабриці імені Володарського, на грудях футболістів красувалася примітна емблема — «Правда України».

Працюючи головним редактором однієї з центральних газет держави «Правда України», я частенько, незважаючи на чималу відстань від столиці, бував у Джурині. Провідував маму і родичів. 1997 року економічна ситуація в редагованому мною виданні більш-менш стабілізувалася. Як колишній воротар ряду джуринських команд і збірної Шаргородського району, я ви-

уругвайського комуніста, взяти у нього інтерв'ю для газети. І, до речі, старий Санін тоді щиро зізнався: він надзвичайно шкодує, що сім'ї довелося покинути в цілому благополучне життя в Уругваї, що він остаточно розчарувався в соціалістичному курсі Радянського Союзу, де для того, щоб купити шматок ковбаси належить вистояти довжелезну чергу. Що ж стосується Юлія, то він і досі мешкає у місті залізничників.

Найближчим до спорту залишився Олег Журавльов: він багато років працює викладачем фізкультури у містечку Погребище Вінницької області.

Нова якість життя, яка з'явилася в Джурині в пам'ятні шістдесяті роки минулого століття, дала змогу розкритися багатьом яскравим і самобутнім талантам. Як і того, про кого розкажу далі.

ГОРДІСТЬ ДЖУРИНА — ЗНАНИЙ ДЕРЖАВНИК РОСІЇ

Ще у шкільні роки Михайло Іванович Гончарук звернув увагу на досить звичайного хлопчину Ваню Олійника. Жив він у багатодітній сім'ї побіля Хреста на Причепилівці. Щоб краще уявити про кого йдеться, скажу, що старший брат його, Петро Олійник, і понині мешкає на вулиці Північній, що на Кривді. Загалом у Івана було троє сестер і два брати. Роз'їхалися вони по світу, Василь загинув на службі в армії. Ваня лишився наймолодшим, і тому начебто саме йому долею було приписано залишатися дома, дивитися за обійстям, доглядати за матір'ю — Олександрою Іванівною. Проте вийшло так, як зовсім і не передбачалося.

З юних літ володіє Ваня незрівнянним обдарованням — чудовим голосом і слухом, вміє впевнено тримався на сцені. У житті ж був скромним хлопцем і вірним другом. Ми всі добре знали, що Івану Івановичу (так залюбки називали його про себе ще з молодих літ) можна довірити будь-який секрет — ніколи не підведе, не видасть. Був хлопцем, що називається, своїм на всі сто відсотків.

Так, як співав Ваня Олійник, мало хто вмів. Якщо вже Михайло Іванович Гончарук казав, що це справжній божий дар, то такому можна було щиро вірити. Джурина тієї пори жив від концерту художньої самодіяльності до концерту. Зі сцени подовгу не відпускали випускників школи Олену Чорну, Івана Олійника, Михайла Мар'янка.

По закінченні школи Іван Олійник подався на навчання до Вінницького музично-драматичного театру імені Садовського. Півроку в обласному центрі студіював майстерність в організації культурно-масової роботи, диригентстві та вправності вокального співу. Випускні екзамени були порою першого тріумфу вісімнадцятилітнього юнака. З першими успіхами його щиро вітали справжні артисти, які наголошували, що його спів захоплює, але над удосконаленням вокальної майстерності ще потрібно чимало і серйозно працювати. Але як і де, коли йому лежала дорога назад у Джурина? Треба було піклуватися про матір, оскільки ріс без батька.

Юнак повернувся у село і пішов працювати завідуючим клубом у сусідню Сапіжанку. Щодня через веселі поля — туди і звідти. Під високим небом, під співучими жайворами, у дощ і заметіль. Можна сказати, що тієї пори він став співати на два села — Джурина і Сапіжанку, бо у рідному населеному пункті без нього теж не обходився жоден концерт. А ще ж тоді зі співом потрібно було їхати і до жнивників у поле, і на ферми до тваринників.

Коли Ваню забрали в солдати, то в Сапіжанці йому на пам'ять подарували альбом фотографій, на яких зображено його виступи з концертами. На ньому друзі написали: «Вані Олійнику від учасників художнього самодіяльності села Сапіжанка». Він поклав той дорогий йому альбом у блаженку торбинку і забрав із собою. Виявилося надовго із рідних країв...

А пісня в його житті зіграла, без сумніву, вирішальну роль.

Із Джурина його забрали на обласний призовний пункт у Козятин. Нагнали сюди тієї безвусої молоді видимо-невидимо. У кожного з собою із дому сидір та прихована пляшчина самогону, а на серці смуток, бо ж треба розлучатися із рідними та близькими як мінімум на два роки. Душевну розраду можна здобути тільки в пісні. І тут Ваня як заспівав, як заспівав... «Рідна мати моя, ти мене на зорі проводжала...». Про стежину в рідному краї, яка лягла «одним одна, одним одна біля воріт...». Про вчительку, про ясени за селом. А ще надзвичайно популярну тоді пісню Бориса Буєвського «На долині туман упав...».

Усі звідусіль посходились, обступили. У тому числі сержанти і офіцери, які приїхали у ролі «покупців» за молодим поповненням. Просять іще й іще заспівати, уже й на замовлення виконати і зажурливу, і шансонетку. А він безвідмовний, бо без співанки йому прісно живеться, натужно дишається. Вся душа його в пісні...

До глибокої ночі Ваня Олійник забавляв увесь призовний пункт. Під опівніч лунає зична команда, яка і його стосується: «Шикуйсь!». Відбувають юнаки у Білу-Церкву для проходження дійсної служби, у тому місті й команда, до якої зарахували джуринанина Івана Олійника. Документи на всіх призовників у керівника групи є, а ось паперів співучого джуринанина ніяк не знайдуть. Знявся шум-гам. Серед сержантів та офіцерів, Іванову торбину трясуть. Але все катма. Призовний пункт, зрозуміло, не міг видати військовій частині майбутнього солдата без призовного свідоцтва, метрики і такого іншого, що було в тому пакеті. Його ж як корова язиком злизала. Олійнику наказали залишатися на місці до вияснення обставин.

А на ранок до Івана підходить капітан. Запитає:

— У столиці хочеш служити?

— Зрозуміло, що в столиці дуже хотілося б, — каже Іван спантеличено, — але невідомо як це може тепер бути, якщо у мене хтозна-куди

документи щезли. Я сидітиму тут, мабуть, до кінця самого призову, аж поки в штабі займуться поновленням моїх паперів...

— За документи не турбуйся, якщо треба, їх знайдемо, — якимось надто впевнено мовить офіцер. — Ти все таки мені скажи, чи готовий поїхати служити до столиці?

— Звичайно ж, готовий, — випалив радісно. Але сумнів не полишав його. — Хіба ж можливе таке?

Уже по обіді юнака гукнули до штабу. Там стояв капітан із сержантом, ще кілька бранців із своїм нехитрим скарбом. Офіцер у руках тримав його, Івана Олійника документи.

— Тебе, Іване Івановичу, зарахували у нашу команду, — повідомив капітан. — Поїзд відправляється через годину. Так що готуйся, голосистий наш...

Їх потяг йшов усю ніч, весь день і потім ще одну ніч. Уранці за сніданком Іван спантеличено запитав у сержанта:

— А що ж ми так довго до Москви їдемо?

— А хіба ж у нас лише Москва столиця? — запитанням на запитання відповів той.

— А яка ж іще?

— Приміром, столиця Комі АРСР місто Сиктивкар... Чув про таку?

Було чому подивуватися. Офіцер із сержантом тільки на третю добу відкрилися Івану Олійнику, що вони примітили його співучий дар, кинулися в штаб, а юнака вже розписали у військову частину під Київ. Капітан, керівник військового ансамблю пісні і танцю із Сиктивкара, спеціально приїхав у солов'їний край — Вінниччину, аби підібрати для колективу достойного співуна та кількох музикантів. Буквально на коліна ставав перед керівником призовного пункту, благав відрядити їм таку дорогоцінну знахідку, як цей голосистий хлопчина. Але той безсило розводив руками. Мовляв, нічого вдіяти не могу — приймально-технічна комісія уже знайшла йому призначення — у Білу Церкву. Туди йому лежить тепер дорога. Капітан кинувся за могоричем. І це, зрозуміло, подіяло. Дві пляшки казюнки і кільце ковбаси зробили свою шельмувату справу. Керівник призовного пункту поклав документи Івана Олійника у свій робочий сейф, клацнув ключем і вкинув його до кишені френча. А київським «покупцям» заявив, що папери на цього призовника невідь де згубилися. Зрозуміло ж, що без належних папірців віддати їм новобранця просто не можна — протиправно. Тому, запропонував, щоб взамін пошукали, вибрали для себе будь-якого іншого козака із призовників...

Так Іван Олійник став солістом ансамблю пісні і танцю при політвідділі дивізії у далекому Сиктивкарі. Два роки чарував своїм співом Ваня солдатську братву. Їздив із концертами до великих і малих гарнізонів, виступав і на великих сценах.

Один із виступів запам'ятався солдату назавжди. В ті дні у Радянському Союзі тривали дні болгарської культури. В Комі якраз понад двадцять літ проживала і працювала велика група болгар. Ваня Олійник до цих торжеств вивчив популярну болгарську пісню. Виконати на «біс» її довелося декілька разів. Болгари все не відпускали з підмостків.

Коли схвильований і розпашілий він у черговий раз повернувся зі сцени за куліси, до нього підійшла незнайома миловидна жінка. Виявилось — дружина болгарського консула у Сиктивкарі. Почала цікавитися тим, який він музичний вуз закінчив, звідки родом.

Солдат знітився, бо що ж мав казати? З України родом, є такий славний і рідний йому Джурина на Вінниччині, а ніякої спеціальної музичної освіти не встиг здобути. Співає щиро й від душі, так, як пісню відчуває. Можливо, навіть — серцем пісню передає. І це була щира правда. Чому не навчається нині? Але як це зробити, питанням відповідав він на питання пані, коли він служить строкову службу, тобто відбуває військову повинність? А тут усе відповідно до підневільного його статусу, згідно з розпорядком дня...

Яким же було здивування Івана, коли незабаром його викликали до командира військової частини полковника Візіряко, доброго і щирого українця. Він, широко посміхаючись, показав Іванові Олійнику клопотання консульства Болгарії, яке звертало увагу командування на особливий співочий дар рядового солдата із ансамблю пісні і танцю. Наряджували посприяти йому невідкладно здобути музичну освіту, щоб дочасно не згас співочий дар юнака.

Враховуючи такі незвичайні побажання, а також теж, що юнак користувався у військовій частині особливою популярністю і авторитетом за свої сольні виступи зі сцени, для славного джуринянина Вані Олійника зробили виняток і зарахували під час проходження військової служби до місцевого музичного училища. До того ж на денне вокальне відділення! І він щоденно начищав до блиску солдатські черевики та гудзики в мундирному ряду і крізь дівочі звабливі погляди пробирався в аудиторію училища.

За викладача і навчителя у нього був артист місцевого музичного театру Фомін. Цікаво, що теща його жила в Жмеринці, і тому часто вони заспівували у два голоси: «А поезд шел из Жмеринки в Европу...».

Згадуючи свої чудернацькі солдатські роки, Іван Іванович каже, що попервах особливо дошкуляли страхітливі полярні морози. Проходячи «карантин», ходив на варту на контрольно-пропускний пункт. У тріскучий мороз одягав кожух, а поверху його ще й тулуб. І все одно було холодно.

— Але найбільше душу зігривали спогади про миле, рідне село, — ділиться Іван потаємним. — Мені й досі сняться зелені джуринські левади,

старенька мамина хатинка і наші просторі ненаглядні поля в смарагдових пшеницях, у вусатих ячменях... Безмежні бурякові лани...

Колишній джуринський пастушок і «золотий голос» Джурин та Сапіжанки, а нині глава адміністрації Глави і Уряду Республіки Комі, член Уряду регіону Росії, Заслужений юрист Російської Федерації — **Іван Іванович Олійник**.

— Несучи вахту в наряді, — продовжує наш земляк, — я мимоволі сплітав вервечки спогадів і думок у перевесла юнацьких віршів, які, зрозуміло, ставали своєрідним гімном душі нашому неперевершеному за красою подільському краю. Вони й понині нуртують у мені. Ось один із них:

Знов згадаю Україну,
Запах хліба, спів дібров,
Я думками туди лину,
Де зосталась квіт-любов.

Крізь тайгу зелено-сіру,
Плач вітрів і ураган
Пронесу несхибну віру
В ранній юності туман.

Ти зі мною, поле миле:
Цвіт волошки, жита цвіт,

Ти в мені, ширококриле,
Ти в очах, як самоцвіт.

Так хотілося б промчати
Знов стернею босоніж
І пісні дзвінки співати,
Вилить все з душі навстіж.

Перекинутись в соломі -
Свіжо-золотавій, запашній...
І почуть в далекім громі,
Як вмира у полі суховій.

За кермо коня сталюого
Сісти з трепетом в душі,
Задивитись з «вороного»,
Як біжать по полю лемеші...

І дівчину карооку
Стріти хочеться в житах:
Через ниву я широку
Пронесу, щасливу, на руках.

Я вернусь до тебе, поле,
Через весні і роки...
«Здрастуй, — скажу, — рідна доле,
Я з тобою навіки!»

Як не дивно, край суворої півночі, де зовсім поруч були загадкові Печора, Воркута, Інта, Ухта, міста, про які колись доводилося чути як про щось далеке і дикувате, йому навіть сподобався. Це була сторона Печерської низовини, Північного, Приполярного і Полярного Уралу, де понад 72 відсотки місцевості займають ліси, а ще понад дев'ять — безлісні пасовиська оленів, іншими словами — тундра. Зате люди тут, за переконанням Івана Олійника, живуть відверті, прості і нелукаві. Без-зadržісні.

Що ж собою являє цей край? Протяжність його сягає без малого 1300 кілометрів — це як від Ялти аж до білоруського кордону. Розміри і континентальна протяжність Республіки Комі, вплив Північного Льодовитого і Атлантичного океанів, природного бар'єру Уральських гір на сході створюють неоднорідність клімату. Тут часто панують арктичні, відносно теплі атлантичні повітряні маси. Від цього трапляються неод-

норазові перепади тиску і температури повітря, часті значні і швидкості вітру, заметіль.

На території республіки тривала і сувора зима, порівняно прохолодне літо. Середньорічна температура повітря складає в різних зонах від +1 до -6,3 градуси. Кількість опадів сягає 625 міліметрів.

Тут надзвичайно багато великих і малих озер — десятки тисяч! Буквально маса різноманітних птахів. У цих широтах виводять свою малечу біла сова і полярна крячка, орлан-білохвост та ісландський пісочник, гніздиться декілька видів гаги, лебедів, чайок, качок, гусей. На цій території можна зустріти білого ведмеда, багато песців і лисиць, полярних вовків, кільчатої нерми, ондатр і обського лемінга. Це ідеальні місця для мисливців і рибалок, оскільки риби всякої тут також без ліку...

Усе це надзвичайно приваблює в північні краї передусім екстремалів. Але чи був таким джуринянин Ваня Олійник, який 1971 року звільнився у запас?

— Та ні, — сміється мій друг по пастушачих джуринських витівках і далекому незабутньому парубкуванню. — Знаєш, потрібно було їхати додому, а в кишнях, що називається, порожньо. Два роки провів у краю, куди всі їхали на заробітки, а вертаюсь начебто ні з чим. Тому з друзями вирішив на якийсь час залишитися, попрацювати, підзаробити грошенят, а тоді вже повернутися в рідні краї. Залишив Сиктивкар, переїхав до Інти... Підкупувало, мабуть, і те, — продовжує І. Олійник, — що багато тут живе наших людей — етнічних українців. Понад вісім відсотків від усього населення. А це, вважайте, майже вісімдесят тисяч громадян із мільйонної за чисельністю населення республіки. У наших тут своя національно-культурна автономія, гордістю якої є знаменитий хор «Україна»...

Пішов Іван там отримувати паспорт, а начальник відділу й каже йому: «Ти такий симпатичний хлопець. А чи не хотів би піти до нас працювати?»

Якийсь час Іван Іванович за комсомольською путівкою трудиться міліціонером, дільничним інспектором, але скоро поступає на заочне відділення юридичного факультету Ленінградського державного університету — його завжди приваблювали правничі науки, правознавство. Ще до закінчення вузу хлопець розпрощався із міліцією, оскільки відчув, що робота у внутрішніх органах для нього ніяк не є покликанням, а лише змушеним тимчасовим пристанищем. Від природи м'який і добродушний, Іван Олійник ніяк не був схожий на грізного чоловіка у формі.

Ставши дипломованим правником, І. Олійник переходить трудитися, так би сказати, цивільним юристом. Працює начальником юридичного відділу одного з підрозділів виробничого об'єднання «Інтавугілля», одно-

часно закінчує Російську академію державної служби при Президентові Російської Федерації зі спеціальності «політологія».

Після цього його кар'єра робить крутий віраж. Іван Олійник стає заступником головного арбітра республіки. За тим трудиться заступником завідуючого відділом із питань законодавства, законності і правопорядку Верховної Ради Республіки Комі, очолює головне правове управління глави і уряду республіки. В останні роки джуринянин Іван Іванович Олійник — Глава адміністрації Глави і Уряду Республіки Комі, член Уряду регіону Росії, Заслужений юрист Російської Федерації. В Указі Президента В. Путіна щодо цього вказується: «за заслуги в зміцненні законності, формуванні правової держави і багаторічну добросовісну роботу».

У Івана Івановича троє дітей. Старший — Іван, себто теж Іван Іванович Олійник — федеральний суддя. Петро — п'ятикурсник Ленінградської медичної академії. А найменша Світланка ходить до другого класу середньої загальноосвітньої школи. Дружина Тетяна Миколаївна завідує крупним торгівельним центром. Має онука Михайлика.

Раз на два роки Іван Іванович неодмінно навідується в рідні краї, і обов'язково бере з собою когось із дітей. Аби привикали, знали і любили його рідну Вінниччину, незабутній і дорогий серцю Джурин. Літа 1997 року вони мандрували утрюх — з Тетяною Миколаївною, яка, до речі, також з України, родом із Кривого Рогу, та вельми допитливою донькою Світланкою. Мешкали на Кривді, у брата Івана Івановича Петра, але обійшли усіх колишніх маминих сусідів, піднімалися на джуринські пагорби, звідти оглядали село, котре витяглося вздовж річок, які несуть свої води в Чорне море.

— Я завжди із хвилюванням згадую ті радісні хвилини на шкільних уроках, коли добродушний і щирий чоловік Роман Григорович Перенчук, — каже Іван Олійник, — повістував нам, прикинувши дітлахам, історії із давньої минувшини Джуриня. Як же ж потрібно було все те записати, зберегти для потомків! Знав старий учитель дуже багато, умів свої знання яскраво, переконливо подати, повідати, переказати. Він у моїй пам'яті назавжди зберігся неперевершеним краєзнавцем, людиною, яка була безмежно залюблена в історію чарівного нашого Поділля і рідного Джуриня...

Наша довідка

Джуринський машинобудівний завод:

Історія підприємства починається з наказу Міністерства промисловості продовольчих товарів СРСР № 919 від 8 травня 1954 року. Тоді було створено ремонтно-механічні майстерні з ремонту і виготовлення нестандартного обладнання для цукрових заводів. Базою був Джуринський цукровий завод, збудований ще в 1837 році в центрі села Джурин

на південному схилі біля річки Деробчинки, який очолив І. Д. Шмагайло, пізніше — В. М. Шпортко. На заводі реконструювали існуючі цехи, збудували приміщення ливарного і механічного цехів, освоїли нові вироби і впровадили прогресивні технології литва. У 70–80-ті роки тут працювали такі висококваліфіковані металісти, як Г. К. Білокін, Н. Ф. Дублянський, О. Ф. Колесник, І. С. Куперман, С. П. Сидорчук, В. М. Хашко, М. Й. Зац, А. Г. Майкоса, О. І. Ковальчук та інші. У 1974 р. колектив був удостоєний перехідного Червоного Прапора Міністерства харчової промисловості УРСР і республіканського комітету профспілки. Незважаючи на певні труднощі, у 90-х роках завод зберіг виробничі потужності й кадровий потенціал. Тут відбулась реконструкція ливарної дільниці, на повну потужність запрацювала електропіч із ДСП-1,5, поліпшились умови технологічної продукції підприємства, розширено експорт продукції в Росію, Молдову, Білорусь, Литву, Латвію. Сьогодні підприємство носить назву Відкрите акціонерне товариство «Джуринський машинобудівний завод». Його очолює голова правління Григорій Якимович Хашко. У 2004 р. завод відзначив своє 50-річчя.

ЗАКИНУТІ ШТОЛЬНІ — ПІДЗЕМНИЙ ДЖУРИН

Пиляний ракушняк для Джурина — це як кавуни для Голої Пристані, в'ялені бички для Бердянська чи сонячні пляжі — для Одеси. Багато його після того, як закінчувалися основні виробництва, залишалося в штольнях. Цілісні блоки робітники вивозили і складали на вулиці, а ось бій (по можливості його теж доставляли на поверхню, проте лише відсотків двадцять) переважно попросту скидали в бокові штреки, і тут вони за державною технологією мали залишатися назавжди, оскільки покинуті виробництва штолень ззовні закупорювали землею за допомогою бульдозерів. Це означало: все — кар'єр закрито. Сюди, під землю, на старі виробки не повинен проникати ніхто.

Це була якраз друга половина шістдесятих років. Пора, коли люди в подільських селах ледь-ледь ставали краще жити у порівнянні із тим, як їм було за Сталіна, особливо ж у воєнні та повоєнні роки. Вулиці перебудувалися, із солом'яних стріх дахи перевдягалися у метал або черепицю. За цих умов напівфабрикат ракушнякових блоків був надзвичайно цінним і ходовим товаром, особливо у сусідніх від Джурина селах — Голинченцях, Великій Русаві, Рожнятівці, Антонівці, Горишківці, Олександрівці, де покладів вапняку не було, і, власне, будуватися не було з чого.

Цим користувалися ті, хто жив побіля Лисої гори і Козацького горбу. Щоправда, були тут і люди з інших частин Джурина. Вони відкупорювали штольні, зтягували туди тачки і зі збіжок вивозили на поверхню биті пиляні ракушнякові блоки, так званий напівфабрикат.

То була непроста, важка і вельми небезпечна робота. Покидаючи виробництва, майстри комбінату стінових матеріалів знімали зі штолень дерев'яні підпори. Мені мало віриться в те, що соснові стояки, викладені в штреку буквою П, могли б хоч якось утримати на собі багатотонну масу каміння і ґрунту, але вони бодай попереджували про можливий обвал. Ті, хто бував у штольнях за пори, коли стеля розверзалася від навальної сили скали, яка виривалася з загальної породи і ось-ось повинна була проломитися в товщі землі, утворивши дірку аж на поверхню ґрунту, а це на

метрів 6–7, тоді центральний прохід штольні і бокові збійки заповнювалися страшенним тріском. Тріском соснових підпор. Тому вважається, що підпірки в штольні це, передусім, сигналізатори біди. Своєрідна звукова сигналізація. Коли вона спрацьовує, неодмінно потрібно тікати з небезпечного місця, і лише до виходу.

Так виглядали підземні штреки, заповнені битим «напівфабрикатом» — стелі в виразистих, недвозначних тріщинах, кам'яні глиби висять над самісінькою головою, ладні, здається, учинити страшний завал навіть від струсу... повітря. А ми все одно бігали під цими жахливими примарами із важкими тачками, вантаженими камінням...

Так ось, тим, хто забирався на заробітки в закинуті штольні, доводилося працювати без будь-якої страховки. В окремих місцях стеля і боковини штольні були розколоті, а це однозначно слугувало перестереженням, що тут можливий обвал. Подекуди величезні глиби ракушняка буквально висіли над головою, загрожуючи ось-ось зруйнуватися. Іншими словами, безпека праці на такому самодіяльному виробництві була зведена буквально до нуля.

Проте бажаних підзаробити виявлялося надзвичайно багато. Закриті штольні оживали голосами мужиків, які ніде не працювали, а перебивалися випадковими заробітками, відверто пиячили, маючи можливість за вивезену на поверхню вантажівку-другу каміння гуляти потім тиждень, а то й два. Але багато було тут і старшокласників, які згрупувавшись

удвох-троєх в підземну бригаду заробітчан, легко могли за світловий день доставити «на-гора» машину-дві напівфабрикатів. За це тут же, на місці, під штольнею, закидавши биті фабричні блоки в кузов, від водія можна було отримати 25 карбованців. А це були ой які ж іще великі тоді гроші...

У хвилини перепочинку під землею ми в суперечках намагалися вияснити, зрозуміти звідкіля взялися ці ракушняки чи як їх іще називали — черепашники, в районі Джурина. Бо ж варто було бульдозерам чи скреперам зняти на метр ґрунт, як там уже відкривалася суцільна вапнякова скала — суцільні залягання ракушняку, який піддавався різанню, лупанню клинами та ломами, молотами.

Усе це надзвичайно цікавило й мене. Немало літератури довелося «перекопати» в бібліотеці, перечитати різної періодики. Для себе і хлопців у штольні я вияснив приблизно таке. Свого часу, а це, вважайте, десятки мільйонів літ тому, наш край становив суцільне морське дно. Є серйозна наукова версія, що востаннє хвили перекочувались над нашими нинішніми краями у період так званого міоцену — це приблизно 15 мільйонів років тому...

Та заключна «морська» епоха була характерна якраз тим, що вповодж усього узбережжя, яке пересікало новочасну, себто теперішню Вінниччину із південного сходу на північний захід, простяглися безмежні багатокілометрові мілководдя. Тобто місцина нинішнього Джурина з його балками, виярками, крутосхилами теж була своєрідна обміліла затока.

Тут збиралася слабосолона вода, яка задосить прогрівалася. До того ж постійно підживлювалася органічними речовинами із стоків чисельних прісних річок. Відтак, утворювався так званий естуарій. Саме в таких місцях, як пишуть у своїх працях учені, найпродуктивніше функціонує екосистема, забезпечуючи швидкий приріст біомаси молюсків. Для них тут дійсно створювався справжнісінький рай. Є відомості, що тих молюсків нараховувалось до півсотні видів. У цьому, до речі, не так важко перекопатися, коли уважно, озброївшись лупою, розглядати стіну штольні. Ці мізерні непримхливі створіння густо застиляли дно моря, і після завершення життєвого циклу кожна залишала після себе черепашку, мушлю, кількість яких із часом нагромаджувалась. Виникали черепашкові гори, які перетворилися в ракушнякові пласти.

Море то відступало, то знову накочувалося. За мільйони років вапняки влежувалися, кам'яніли. На них утворювалися ґрунти і чорноземи. Відтак із часом удвох колишнього прибережжя зосталась обширна смуга вапнякових відкладень, котра утворилася з черепашок. Таким чином, у районі Джурина потужність мушлевого пласта становить десятки метрів, а ось в окремих місцях, як, скажімо, на Лисій горі, де у вигляді нелегалів трудилися ми, сягає і всі 110 метрів.

РАКУШНИКОВІ ФІЛЯРИ ЛИСОЇ ГОРИ

Пам'ятаю, як я тоді з хлопцями старався, таскаючи на поверхню важкенні тачки. Бо це був єдиний шлях до нової сорочки і вузьких унизу стильних штанів. Я й по сьогодні, здається, відчуваю ту остудну підземельну, із легким запахом гнилизни, прохолоду штольні. Стрибаючи довжезні тіні на стінах і стелі від похідного ліхтаря-миші, а то й від сморідного смолоскипа. Іноді освітлення гасло, і тоді наступала страшна, лиховісна темінь. Побувши в ній хвилину-другу, людина втрачала орієнтири, оскільки підсвідомо ставало зрозуміло, що у разі, коли світло не з'явиться, вибратися звідси на поверхню в суцільному мракобісному померкові буде практично неможливо: зверху нескорима товща каменю-черепашника, зітканого природою за мільйони літ, стіни теж кам'яні. І дороги до рятівного виходу навромацки ніяк не намацаєш. Іноді до нього було метрів триста-чотириста, а то й усі сімсот, десятки крутих заворотів із різними розгалуженнями... Позначки маршруту накреслені на стінах, і їх, зрозуміло, у пітьмі нізащо не знайдеш. Одне слово, нездоланний суцільний кам'яний мішок, мертва пастка. Ось чому страшенно, до нервового зриву в душі, хочеться світла.

Але іноді і воно не допомагає. Пишучи це, наче зараз учуюю в'дливий, сморідний гумовий запах шини, яку спопеляючи, освітлюємо дорогу в штольні: ми з хлопцями дошкуємося «жирних» збоївок, у котрих би уціліло побільше напівфабрикату-ракушняка. Вогонь, і про це навіть моторошно подумати, ураз розтріскавшись сяйливими бризками і на останок по-гадючому зашипівши, вгасає.

— Забракло кисню! — гукає хтось із хлоп'ят.

— Шукаймо центральну штольню, там повинен вчуватися повів вітерцю, — відповідає інший парубійко.

Але де і як шукати, коли темінь така, що страшно руку від тулубу одірвати, аби, здається, не втекла у густий морок, не віддалилася від єства.

Стає справді лячно, оскільки гумову камеру, яку мали із собою в запасі теж уже спалили, і якась калоша також пішла за їдким димом. А тепер

спробуй шину підпалити сірниками, які ж, звісно, є у кожного в кишені про запас. Та й чи можливо таке вчинити взагалі?

Узявшись всі за руки, підсвічуючи запалками дряпаємось по стінах у пошуках ефемерного і навряд чи вловимого в умовах глибокого безпросвітнього підземелля свіжого повіву вітерцю, у пошуках збагаченого кисню. Спотикаємось усі разом об обломок підпори чи то шматок рейки, падаємо, встаємо, деремося далі, і аж нарешті, вибиваємось, схоже, на биту, начебто, тверду долівку. «О, Боже, гарячково думаю, можливо, це нарешті і є головна штольня, центральний штрек...». Наш «живий поїзд» розпадається у густій, аж масній темряві. Полегшено переводимо подих.

— Сюди б, — кажу, — чарівну і рятівну нитку Аріадни прокласти. Щоб виводила нас із черепашикового підземелля...

Хлопці мовчать, схоже, забули, як я їм якось розповідав про нитку Аріадни, про знамениті критські лабіринти, збудовані Дедалом для міфічного мінотавра Астерія. Їх ця романтика, яку потрібно видобувати із книжок, явно не цікавить. Їм би більше було каміння та швидше отримати гроші за напівфабрикат.

Усі запалюємо в пучках пальців по декілька сірників і, ставши крутом, пробуємо підпалити шину. Але вона явно горіти не воліє, і, схоже, не буде займатися взагалі. Приходимо до висновку, що так можемо знищити всі сірники, а тоді вже точно виходу із штольні не знайдемо. Залишиться напівпримарна надія лише на рідних та близьких, які, почувши неладне, прийдуть на виручку ззовні.

Попереду стає один із нас і своїми сірниками освічує дорогу, всі інші швидко ступають за ним вервечкою. Кожен спалах — це двадцять-тридцять кроків уперед по кам'яному мішку, щоправда, залежно від того, що маємо під ногами — порожній штрек чи розкидане каміння.

І тут починається щось таке, що потім ми назвемо блудом: куди б ми не ступали, в який би бік не направлялися, врешті-решт упиралися в глуху стінку — кінець штольні. На ній бачимо у сполохах вогнику навхрест зроблені врізи в твердій стіні ракушняку. Тут закінчувалися вибої, звідси демонтували комбайни. Подекуди із материнської скали стирчали не до кінця вирізані блоки. Могло навіть скластися враження, що хтось колись поспіхом вивозив звідси каменерізальні машини, не знявши зі стіни чергового відвалу блоків. І це все ще більше мимоволі наштовхувало на панічну думку про безвихіддя, глухий підземний кут.

Здавалося, що цим підземним прохолодним тупикам і невидимим у повній густій темряві боковим штрекам, віддаленим у дзвінкій тиші підземелля скрапуванням води, незмінним і уже дратівливим нашим упираннями в глуху стінку не буде кінця-краю: в роті пересохло від хвилювання, ноги ставали ватними. І тільки тоді, коли на всіх залишалися останні півпачки сірників, підземний блуд від нас начебто відстав. Через

якусь напівприсипану піском дірку в стінці ми нарешті вибралися до прямого, рівного штреку. По відмітках і стрілках на стінках уже не важко вирахувати, куди саме потрібно прямувати на вихід...

Не передати, яке це грандіозне, неперевершене щастя: після тривалої, здавалося, безконечної і набридливої темені нарешті побачити далеко

попереду омріяне денне світло у кінці штольні. Це як народитися на світ, як побачити рідне обличчя матері після довгочасної розлуки...

Перші штольні у кар'єрних розробках Джурина з'явилися ще на початку тридцятих років минулого століття. І починалися вони в основному на Лисій горі, оскільки за своїми природними технологічними якостями тамтешнє каміння було найкраще. Видобуток його обходився як мінімум утричі дешевше від керамічної цегли. За своїми властивостями щодо обробітку, зберігання, утримування тепла в оселі джуринські різні вапнякові блоки були і надалі залишаються поза конкуренцією. На них ось уже понад сімдесят років є чималий попит.

У кам'яному вибої підземного Джурина.

Спочатку працівники кар'єрів із суцільного ракушняка вилупували, а насправді це називалося — «кидали» скалу, а потім вручну пилами різали її на блоки.

У п'ятдесяти-шістдесяті роки під землею з'явилися каменерізальні комбайни. Вони у багато разів пришвидшили роботи з видобутку вапнякового будівельного матеріалу, прокладаючи під землею довжелезні штольні. Фактично справу поставили на промислову основу. У найкращі часи джуринський комбінат стінових матеріалів видавав «на гора» до 5 мільйонів штук умовної цегли. Це був чудовий показник.

Попереду каменерізів йшли розвідники надр із вишками геологів. Вони визначали товщину залягання вапняку, потужність промислового пласта. За цим у роботу включалися уже маркшейдери — фахівці, які без видимих орієнтирів і з допомогою азимутів прокладають під землею

Продукція джуринський кар'єрів.

штреки. Це, до речі, вельми відповідальна справа — витримувати горизонти, напрями руху комбайнів. Щоб якомога продуктивніше із гори вибрати поклади ракушняку і щоб сам верхній дах не провалився під землю, не засипав штольні, у яких трудяться люди.

Скажімо, джуринська Лиса гора вся порита прохідницькими норами. З неї вилучено всі продуктивні запаси будівельного каміння. Лиса гора, кажуть гірники, стоїть на філярах. Ракушняковий філяр — це своєрідний умовний черепашиковий стовп, природна підпора, довкола якої пролягли штольні. Між іншим, довжина штолень на Лисій горі складає понад триста кілометрів. Як тут не заблудитися?

У цих штольнях ми гартувалися і фізично, і морально. Навчалися незбагненому прагненню поважати і любити білий світ, цінувати життя, із удушливих штреків, бодай і через товщу каміння, прориватися до центральної штольні. Відтак — на сонце, до свіжого повітря, до теплого дощу чи м'якого сніжку.

Влада про людське ока боролася з несанкціонованим освоєнням старих виробіток ракушняку. Коли-не-коли міліція навіть влаштувала облави у старих кар'єрах. Вряди-годи забирала на десять діб завжди п'яного, а тому постійно агресивного, передусім, до служивих людей у формі, забіякуватого Петра Кому. Чому звали його Комою, уже й не скажу, хоча справжнє його прізвище було, здається, Хмелюк.

І тут громом серед ясного неба прозвучала разюча звістка: штольня убила молодого Бойка. Майже мого ровесника, бідового парубійка, який жив по вулиці Жовтневій і в кар'єрі, котрий, що називається, був у нього за городом, тачкою вивозив із дальніх збоївок напівфабрикати. Величезна скала, кажуть, у тому штреку давно висіла над самісінькою головою у хлопчаків. Могла навіть обірватися і впасти на прохід від звичайного струсу повітря — людського крику чи навіть свисту, а козачки зайве ubezpieчилися, втратили відчуття ризику, безпосередньої загрози, сотні разів на день прошмигуючи попід нею з гримотними своїми тачками. І ось на сто перший раз скала порушника спокою підземелля не пропустила, завалившись на голову.

Із тих пір я боюся кар'єру, штолень, усього того, що по-джуринському зветься гірня.

Можете уявити собі, як, знаючи всі ці принади старих виробіток ракушняку, як мовиться, не з переказів, я щиро подивувався, коли одного дня в Інтернеті випадково надібав веселі розповіді молодих людей, київських спелеологів-аматорів про те, як вони із столиці їздили на прогулянки в наші, джуринські штольні. Більше того, це для мене, не скрию, було вже справжнім дивом: у них на сайті виставлено для огляду із півтора десятки фотознімків із нашого рідного підземелля.

Утім, що це я все так довго розповідаю... Будь ласка, читайте їх своєрідний репортаж з-під землі. Кому бажается побачити все безпосередньо з Інтернету, ось електронна адреса: <http://infostore.org/info/227896?s=time&p=0> Заходьте. Однак попереджаю, стиль і стилістику, до останньої коми, залишаю авторськими, без змін. Один розділ у книжці — не моя творчість.

ДЖУРИНСЬКІ ШТОЛЬНІ ОЧИМА КИЇВСЬКИХ СПЕЛЕОЛОГІВ

«**Т**еатр починається с вешалки, а поездка — с билетных касс. С билетами получилось как всегда забавно... На суперсобаку (мабуть, електричку — примітка О. Горобця) до Жмеринки уже во вторник (!) не было билетов; на замечательный поезд 661 «Одесса—Киев» в среду утром были места в общий вагон, но к вечеру кончились все, даже плацкартные; и только в четверг утром удалось взять неизвестно откуда появившиеся плацкартные (4 шт.) и одно купейное, после чего билеты закончились полностью и окончательно.

Закинув рюкзак в вагон, я вышел на улицу словить последние глотки свежего воздуха и, только-только сделав пару глотков пива (ну как же без него?), услышал интересный вопрос: «Извините, а вы, случайно, не спелеолог?», заданный мне очаровательной девушкой в форме проводницы нашего вагона. Разговорились, оказалось, что девушка эта — тоже спелеолог!!! Кстати, оправдывая свое хобби, она купе проводников превратила в аналог пещеры, примерно, как я или Сталкер свою комнату.

Загрузились в вагон, тронулись. Все переместились на мое нижнее боковое место, так согласно билетов мы были раскиданы по боковушкам всего вагона. Пришла проводница проверять билеты, мы ей объяснили, что устроили тут ПБЛ, она мило улыбнулась и предложила забутовать окно. Потом мы ей изложили проблему: забыли купить портвейн. Подумав, она ответила, что в Фастове я не успею за ним сбегать, а вот в Козятине как раз! Ждем Козятина, пишем пулю....

Да, таким проводникам нужно памятник ставить и в магазине без очереди пропускать!!! Мало того, что магазин с портвейном был, так еще и от двери вагона до магазина было 10 метров (проводница улыбнулась и сообщила, что она уже давно заметила — ее вагон часто тут останавливается)!!! Купив портвейна под одобряюще-покровительственным взглядом этой замечательной девушки, я не спеша зашел в поезд, стрельнул у нее стаканчик для чая под портвейн и ушел к себе. Кстати, нам, как коллегам-спелеологам, она еще и сделала бесплатный чай!!!

Так мы доехали до Рахнов, выпрыгнули с поезда, горячо и сердечно поблагодарив нашу спелеопроводницу за то, что еще существуют такие люди, как она (и оставив ей номерочек контактного телефона с обещанием сводить в Киеве под землю). Если б на все поездки попадать на нее!!!

Картина маслом: спящий поселок Рахны, полдвенадцатого ночи, пустой перрон и пятеро придурков, жаждущих проехать 20 километров до Джурина. Став на перезде (многие знают, что это одно из самых удачных мест по стопанью машин) и оставив народ с рюкзаками за поворотом, я буквально за 10 минут ловлю «Жигуль-комби» с двумя людьми внутри (хозяин с, я так понял, женой), который соглашается довезти всех нас до Джурина! Пять человек на заднее сиденье, рюкзаки — в багажник и на крышу, и мы гордо едем! Второй хороший человек за эту поездку!

Центр Джурина, мы высаживаемся. Спрашиваю, сколько с нас, водила машет рукой «сколько дашь, столько и ладно». Даю 12 гривен (по два с носа и два — в качестве спасибо), желаем удачи и уходим. По описанию нам идти полчаса, потом будет много-много дырок. Примерно так оно и есть, но найти входы посреди села в темноте — это вам не люк на дороге поднять! Намотав кучу кругов, решаем стать где угодно, лишь бы за селом, а утром уже искать... В попытках выйти за село попадаем на централку местного кладбища. Место, конечно, идейное, к тому же зарытые трупы тоже можно считать спелеологами (под землей ведь!), но размещение в таком ПБЛе не входило в наши планы, поэтому пришлось идти дальше.

И тут — чудо! Женщина-абориген, которая почему-то добиралась домой аж в два часа ночи, знающая входы! Оказалось нам немного по пути и мы тронулись в путь, освещая ей дорогу нашими фонариками. В итоге в один прекрасный момент она махнула рукой, дала описание «вот тут есть, потом дальше за холмом, потом еще за холмом, а еще аж вон там за холмом тоже есть», и мы расстались, пожелав ей удачи и спокойной ночи.

Поднялись на холм, бросили рюкзаки и убежали с Мышом искать те самые «вот тут вот есть»... Оббежали пол-холма, но так и не нашли какой-то вход, сунулись — вроде оно. Позвонили нашим, посветили в стороны... Блин, да до наших вещей 150 метров, а мы шли с километр — такие круги нарезали! Ну, дошли, залезли, обнаружили метров 50–70 централки, местами разломанной и тупик. Ну все равно — дыра, значит, нам сюда. Упали на ночь спать. Перед сном я взял плеер (спасибо Рэйну) и устроил мини-поисковку по ближайшим окрестностям. Нашел еще одну дырку, явно более длинную, но не было времени на исследование. Забил и пошел спать.

Утро началось с разрывающегося от звонков мобильного (так как мы были недалеко от входа, она еще ловила) — звонил Шайтан узнать, где мы. Договорились встретиться его в центре села, раздуплились и пошли (я

и Мышь). Оказалось, до центра села идти где-то с минут 20–25, причем дорога прямая и простая. К тому же оказалось, что во время вчерашней поисковки Мышь тут уже ходил, но не дошел до входов буквально метров 200–250... Обидно, хоть и привычно!

Встретили Шайтана с Сашей в гендельке в центре села, и тут появился вчерашний «Жигуль-комби»! Поздоровавшись с хозяином машины, мы сели в баре с целью «по пивасику», разговорились и выяснили у водителя, что он согласен нас завтра довезти от Джурина назад в Рахны, при условии, что мы оплатим бензин (около 30 гривен), на что мы, конечно, согласились. Потом он за просто так (!) подвез нас почти ко входу в нашу штольню и уехал.

Ось вони джуринські штольні...

Дальше мы полезли исследовать ту каменоломню, что я нашел накануне. Дырка оказалась очень интересной: старой и потому во многих местах немного заваленной: со шкурниками, узостями, и непредсказуемым пересечением ходов лабиринта. Шайтан и Саша, правда, заявили, что, мол, отстой, в полный рост лучше, но тут я с ними не согласен — мне «а потрахать?» роднее. Впрочем, оставили в этой большой каменоломне свои вещи

и пошли с нашими проводниками в те, которые «в полный рост», причем там мы и расстаемся: мы возвращаемся назад, а они остаются там.

Да, действительно: за горб, еще за горб и там куча входов... Залезли в одну, открытую и заброшенную. Прикольно! Высокие широкие хода, еще пока целые крепи, хочешь — бегай, хочешь — прыгай, об потолок вряд ли стукнешься. Но — недостаток: штольня простая, как бутылка водки: централка с небольшими закольцовками по бокам, негде потеряться.

Пошли в другую. Там было интереснее: заброшена она была не так давно, поэтому в ней еще сохранились рельсы и вагонетки с локомотивчиком. Правда, она была закрыта, но это ж нас не пугает? Разобрали забутованную стенку, залезли, забутовали назад и пошли.

Вах! Хода сечением чуть ли не три на четыре метра, ровный пол, рельсы, ответвления... Не скажу, сколько мы там бегали, но я с Сашей успели на ходу выпить почти бутылку водки (осталось грамм 100), сфоткать локомотивчик с прикольной надписью против пьянства с телами внутри и без оных, пройти наверно около километра штолен, и, нагулявшись вволю, свалить «домой».

Дальше была ночная прогулка через поле, расхобачивание ужина и глинтвейна, треп под горячий глинтвейн и подогретый портвейн, а потом наконец-то пошли спать.

Подъем я проспал, и до меня добудились только в районе десяти утра. Тут же полез на поверхность звонить чуваку с «Жигулем» — мы договаривались на одиннадцать на перекрестке у входа в катакомбы, и я звонил, чтобы услышать подтверждение. Телефон водителя был в «зоні недосяжності», и в течении часа я до него так и не дозвонился. В 11.00 на договоренном месте мы его тоже не нашли, поэтому пришлось идти пешком. До электрички оставалось 40 минут и 20 километров пути — не успеваем никак.

Нашли автостанцию, узнали, что автобус будет ровно в полдень, причем идет он ровно до Винницы и решили ехать сразу до В., потому что оттуда более просто выбираться, чем от провинциальных Рахнов. Купили билеты, дождались автобуса... Автобус был набит под завязку, но благодаря смекалке и настойчивости водителя (молодец мужик!) рюкзаки были распаханы по всему автобусу, а мы — вписаны в него. Правда, стоя, но зато едем.

Три часа стояния в автобусе и наблюдения за окрестными пейзажами и пассажирами описывать нет смысла... Могу только заметить, что было не так уж и плохо, утомляла лишь монотонность езды.

Винница. Дойдя пешком от автовокзала до ЖД-вокзала (решили, что ехать пять остановок на троллейбусе — неинтересно, лучше пройти по городу, посмотреть на него), обнаружили, что в Виннице ходят трамваи, но очень странные: во-первых, рельсы под них узкоколейные, а во-вторых,

сами трамваи гораздо уже, немного ниже и с «гармошкой» посередине. Жаль, не довелось в таком покататься...

Билетов на суперсобаки нет, на поезда нет, есть только один билет в вагон «люкс», от которого мы, конечно, отказались. Собака Винница-Козятин отходит в 18.26. У нас — два часа времени. Пельмени? Пельмени!

Следуя традиции, бар с пельменями в итоге находится на расстоянии 10 (!) метров от того места, где мы бросили шмотки, но для того, чтобы это выяснить, мы с Мышом оббежали пару прилежащих к вокзалу кварталов. 50 миль для бешеной собаки — не крюк!

Два часа не то чтобы пролетели, но прошли достаточно ненапряжно, электричка оказалась полупустой и теплой. Козятин нас встретил приятным известием о том, что собака на Киев уже стоит и ждет нас. Выбрав самый холодный вагон (зато пустой и с туалетом!) мы заняли удобные места и поехали. Единственный попутчик этого вагона, тоже оказавшийся туристом, быстро с нами разговорился и так, коротая время в трёпе, мы к подвешенного ночи прибыли в город-герой Киев.

Самое интересное, что позже в метро, сев на Майдане Незалежности в вагон, я познакомился с девушкой-автостопщицей аж с Архангельска, с которой потом очень мило попили пива на Минской...

Ключевые фразы поездки:

- как все плохо... (сказано мною 538 раз);
- Дьяб, только не говори «Ой!», нам еще ехать надо! (коллективная фраза в электричке, сказанная 118 раз после того, как я сломал двери);
- Ой! (сказана 30 раз, но этого хватило, чтобы принести неоценимый урон «Укрзалізниці»).

Приветствую всех! побывали мы на этих выходных в славном поселке Джурин по наводке сайта shtolni.narod.ru...

По поводу штолен... Поход с Санчосом на вышки отдыхает! Мы такие круги в темноте закладывали в поисках входов!!! Потратить полчаса на оббегание холма налегке, а потом найти входы на расстоянии метров 150 прямой видимости! Оббегать полсела за три часа, найти вход, а потом найти дорогу, сокращающую весь этот путь до 10 минут... Но нашли.

Те, что нашли — одна короткая, метров 50, другая длинная (примерно до полукилометра длинной в сумме), причем преимущество (хотя Шайтан и компания назвали недостатком) в том, что она давно заброшенная, причем имеющая несколько централок, поэтому многое упало, многие хода пересекают другие... Впрочем, аналог природной пещеры!! Другие штольни высокие, широкие и идти можно в полный рост.

Одна из тех, которые показал Шайтан и Ко., была заброшенной, но еще не обвалившейся, а другая — заброшенной совсем недавно, с сохранившимися рельсами, вагонетками и идейным паровозом. Правда,

инфильтрация туда была похожа на инфильтрацию в метро: стремно, раком и через жопу, но это единственный недостаток. Набегались...

Лично для себя понял занятную вещь: один день — это маловато для исследования таких подземелий. Хотя бы дня 2–3. Это так чтоб наладиться по самое «ФСЕ! ФАТИТ!». Системы конечно все однотипные и неразнообразные, но все же облазить их все, ну или почти все было бы интересно. И спортивно. Еще жалею, что так и не поставили на рельсы вагонетку, которая лежала рядом вверх ногами, и не покатались на этой спелеодрезине под песню «Наш паровоз вперед летит». На момент возникновения этой идеи рядом был Мыш, который тут же изложил кучу аргументов не в пользу этой веселой затеи. Если бы рядом оказался Диаб — тогда бы точно поиграли в железнодорожников. Но Диаб в это время метался где-то в соседних ходах и предлагал с ним бахнуть. Единственный, кто иногда соглашался, был Шурик, но потом он стал убеждать от Диаба, т. к. понял, что является единственным потенциальным собутыльником, а нажраться в этот вечер, похоже, в его планы не входило. Впрочем, Диаб раздавил бутылку водки практически сам. Затем, по пути назад, мы имели возможность лицезреть интересное влияние алкоголя на это тело. Топать до нашего ПБЛ было около 2 км по поверхности. Диаб начал усердно предлагать срезать путь по вспаханому полю. Мы же, зная его замашки как проводника, этим полем его и послали, сами же пошли по дороге, наблюдая при этом, как синее тело усердно мнет под ногами чернозем, при этом периодически падая и вспоминая чью-то мать (судя по всему, не «Родину-мать»®). В итоге тело умудрилось встретить нас на полпути. Скатилось с оврага на нашу дорогу и решило пойти с нами. Но двигаться почему то начало короткими перебежками, метров по 50. Далее он еще раз хотел усиленно погулять по вспаханным полям (ну тянет человека к земле), утверждая «нам туда», но мы его уговорили пойти с нами. Вообще добрались таки до ПБЛа. Там тело упало и заснуло, но моментально проснулось через некоторое время, как только услышало, что где-то наливают глинтвейн. Банкет продолжался. Итогом дня было единогласное решение о присвоении Диабу звания (или призвания) Синего Спелеолога. Противоречить было трудно: синий рюкзак+синий коремат+синий спальник+синий комбез+Диаб, естественно того же оттенка радуги.

В итоге впечатления супер, почти все положительные. Есть идея съездить в Джурин как-то еще. ПБЛ, который мы организовали, мне весьма понравился, довольно таки пблистый он. Так и чесались руки чуть его доделать, но это в следующий раз уже...

Да, и напоследок еще одно. В одной из штолен мы закопали в песке, в стеклянной банке, моральное послание потомкам. Это «Загадки Мурзилки». Вот они, дорогие:

Чтобы спереди погладить, нужно сзади полизать. (Почтовая марка)
 Кругом волоса, посредине колбаса. (Кукуруза)
 Сверху черно внутри красно, как засунешь так прекрасно. (Галоши)
 Волос на волос, тело на тело и начинается темное дело. (Веки)
 То холодный — то горячий, то висячий — то стоячий. (Душ)
 Туда — сюда — обратно, тебе и мне приятно. (Качели)
 Что ты смотришь на меня? Раздевайся, я твоя! (Кровать)
 Волосатая головка за щеку заходит ловко. (Зубная щетка)
 Мы — ребята удалые, лазим в щели половые! (Веник)
 Лежит на спине — никому не нужна. Прислони к стене — пригодится она. (Лестница)
 В темной комнате, на белой простыне 2 часа удовольствия. (Кино)
 Ты помни его немножко, станет твердым как картошка. (Снежок)
 Возьму его в руки, сожму его крепко — он станет упругим и твердым, как репка. (Снежок)
 Красная головка в дырку лезет ловко. (Дятел)
 Маленькая, черная, сморщенная — есть у каждой женщины. (Изыминка)
 Если б не бабушкины лохматушки — мерзли бы дедушкины колодушки. (Варежки)
 Не хрен, не морковь — красная головка. (Пионер в пилотке)
 Сзади подошел, сунул и пошел. (Тапочки)
 Как хорошо тебе и мне, когда лежишь ты на спине... (Ежик с яблоком)
 Беру двумя руками, сую между ногами... (Велосипед).

Во, наверное, удивится народ, найдя эту запись эдак лет через 50-т. Подумает, какими идейными, грамотными, просвещенными были миряне, которые вынимали камень из этих штолен в 20 веке. На самом деле все сделали мы 14–15 ноября 2005 года...

Словом, пусть ищут...».

ЗУСТРІЧ НА НІЧНІЙ ДОРОЗІ

Народився я 1949-го. А ось батько пішов до сільської ради і записав мене як жителя на білому світі 1950-го, і то аж 25 січня. Коли прийшла пора оформлятися до школи, то я заявив своїм рідним, що маю йти в один клас із Федьком Сайчуком (нині трудиться лісничим Ярошенського лісництва), на три дні старшим від мене, з яким ми поспіль виростили на вулиці і вже навіть того літа пасли корів. Отож, коли дві вчительки зайшли в наше подвір'я, аби записати мене в школярики, мати назвала мій справжній день народження і заявила, що свідоцтво про народження моє десь згубилося. Вона, схоже, добре розуміла, що коли викладачі школи заглянуть в мою метрику, то сину доведеться гуляти в цурпалки ще один рік. А я ж уже і читав не лише дитячі книжки, а й газети, добре рахував. Людмила Федорівна Містюк послухала легенду матері і записала мене в свій клас. Але при цьому строго попередила, що свідоцтво про народження потрібно принести в школу щонайпізніше напередодні 1 вересня.

Розхвилювана мати тієї пори, аби не виявили нашої благородної неправди, так десь заховала мою метрику, що її більше ніколи ніхто і не знайшов. Скільки ж я не ходив до школи, вчителі постійно, по декілька разів на рік, вимагали одного — принести метрику, оскільки всі документи як на школяра у мене були оформлені не з документу, а зі слів матері, що називається, на віру.

У кінці весни 1964-го, коли ми закінчували восьмий клас, на один з уроків зайшов наш класний керівник Михайло Васильович Копняк і сказав мені при всіх:

— Директор школи Наум Борисович просив передати, що з завтрашнього дня він тебе не допускає до уроків. До тих пір, аж поки в школі не з'явиться твоє свідоцтво про народження. Уяви собі, випускний клас, можливо, завтра-позавтра тобі доведеться виписувати довідку про закінчення неповної середньої освіти, а з чого це зробити, скажи? Якщо метрики немає дома, сідай з мамою в автобус і їдь у район, в Жмеринку. Там у ЗАГСі візьмете копію. Тоді й приходь до школи.

Ні батько, ні мати того ранку зі мною їхати не могли, отож на світанку на автобус до Жмеринки я пішов сам. Не передати того, як усе було незвично і навіть лячно, оскільки до того я найдалше був від Джурина, то це у Рахнах.

Жмеринка, багатолюдна і гамірлива, приголомшила мене ще більше. По-сільському боязливий, соромлячись запитати будь-кого з людей адресу установи, я довго петляв тісними вуличками міста залізничників, аж поки не уздрів вивіску із написом ЗАГС. Але, мабуть, на ту пору там працювали черстві і бездушні люди, оскільки заявили, що документи дітям не видаються, і треба ще раз приїхати з батьком, або з матір'ю. І тут я заплакав.

Однак сльози чиниш не проймали. Мене, що називається, культуренько спровадили за двері. Ось тоді, мабуть, я вперше зрозумів, що за себе, а особливо ж за правду в житті, треба боротися.

На той час я уже писав сякі-такі вірші. Декілька із них з'явилося навіть у жмеринській районній газеті «Нові горизонти». І під дверима ЗАГСу я відчув, що фортецю бездушності треба брати через публічність. На моє щастя, редакція районної газети розміщалася зовсім неподалік. Тут я запитав про журналістку Масленнікову, оскільки саме вона переписувалася від імені редакції зі мною, аналізувала мої перші твори. Мене провели до миловидної білявої молоді жінки. Я лише переступив поріг її кабінетику, представився і знову заплакав. Вона мерщій кинулася до мене. Обняла, стала гладити по голівці, приказуючи: «Що ж таке сталося, мій дорогий поетику?». Я вперше в житті відчув запах жіночих парфумів. Здається, якби я зараз заплющив очі і сильно напружився зі своїм нюхом, то, напевне, міг би пригадати той тонкий і ніжний аромат. Дарма що кажуть, начебто гарний парфум має до 160 відтінків різних запахів.

Але то був запах моєї першої в житті перемоги. З редакції дзвонили до ЗАГСу, щось говорили про бездушність і неповагу до людей, яким цілий день треба із села добиратися до далекого райцентру. І це було, здається, справедливо, оскільки й на сьогодні від Жмеринки до Джурина не близький світ, не кажучи вже про рік 1964-ий, коли транспортне сполучення було далеко не настільки інтенсивним, а автомобілі не такими швидкими, як нині. З редакції в установу я прийшов як переможець, оскільки тут якась набурмосена товста жінка вручила мені довгоочікуваний, дорогий документ, змусила десь розписатися і ще раз заявила: «Дітям документів ми не видаємо. Це прикрий виняток. І в твоїй редакції неправі, спонукуючи нас до цього. Ми вчиняємо протиправно...».

Я ледве встиг на останній автобус із Жмеринки до Шаргорода. Коли ж приїхав у це тихе містечко, уже звечоріло і, звісно, що ні про який автобус до Джурина не можна було вже й мріяти. Сторож на автостанції повідомив, що перший у моє село піде лише на світанку. І тому було зрозуміло, що додому, за 18 кілометрів, треба добиратися пішки.

Та дорога була наче шлях у далеке, незвідане життя, у мою примхливу долю. Десь біля Дерев'янок мені геть споночило, так що шляхом у ліс побіля хутора Роля я вступав за повної п'їтьми, із сполоханим серцем, яке страшенно колотилося в грудях. Кров натужно стукала в скроні. Ступаючи кам'янистою бруківкою, я страшенно у п'їтьмі боявся збитися з середини шосейки. Ліс був і з одного боку, і з іншого. Мені все здавалося, що я збочуюсь, то праворуч, то ліворуч. З одного і з іншого боку були темні, жахливі хащі. Слух напружувався до неймовірного, мабуть, якби десь у лісі хруснула гілка, я б побіг щосили по нерівній, горбистій дорозі.

Яке ж це щастя було відчути, зрозуміти, що ліс відстав від мене, розступився, залишився позаду. І тільки тут я помітив, що ніч була ясна і зоряна-зоряна. Все небо всіялося мерехтливими далекими світами, а місяць, здавалося, аж нагнувся до мене, висвічуючи дорогу. На душі стало радісно, аж весело.

Саме цієї миті із лісу позаду зблиснуло світло фар самотнього запізненого авто. Я й не думав голосувати, бо хто ж темної ночі зупиниться мені, пацанові у неповних п'ятнадцять літ. Я зійшов із проїжджкої частини дороги поближче до кювету і, не оглядаючись, стомлено чимчикував далі. Коли машина проїхала попри мене я побачив, що це була новенька «Волга»-21, про яку я начитався чимало похвальних од у пресі.

Автомобіль віддалився на півсотні кроків од мене і враз несподіваним спалахом освітив свій і при місяці лискучий зад гранатовими вогнями гальмів. Із боку пасажира відкрилися двері і швидше я це відчув інтуїтивно на відстані, ніж побачив серед ночі, що з «Волги» вийшов голова джуринського колгоспу Микола Володимирович Попов.

Від матері, незмінної працівниці буряківничої ланки, від багатьох людей у Джурині я чув, що це була надзвичайно порядна і щира людина. Пізньої осені, коли жінки нарешті завершували вивезення солодких коренів на Дербчинський цукровий завод і влаштували святкову вечерю, найбільшим щастям для них було те, коли привітати їх приїжджав особисто він — Піп. Так водночас і по-святешному й буденному, просто і зрозуміло для самих себе називали вони свого керівника, який надзвичайно поважав і шанував кожну із буряківниць.

— А ти бува не із Джурина? — гукнув у темнї до мене Микола Володимирович.

— Із Джурина, — якось глухо, неначе у колодязь, відповів я. Від страхів ночі і пережитого горло у мене пересохло і враз запершило, я аж закашлявся.

— Тоді сїдай, підвеземо тебе, — сказав Попов, відкриваючи задні двері легковика.

Я швиденько забрався на тїсні подушки автомобіля і він легко покотив у бік нашого села.

ВИСОКЕ ПАРТІЙНЕ САМОДУРСТВО

Дорогою Попов неквапливо розпитував, що за оказія занесла мене глупої ночі на окраїну ролянського лісу. Я розповідав у деталях і фарбах свою поїзду по метрику в Жмеринку і він враз запитав:

— А це твоя статейка в газеті про наших доярок була нещодавно в газеті?

— Моя, — видавив я скромно із себе.

Він аж оглянувся, а тоді сказав:

— Ти просто молодець. Вірші — це добре, а ось статті — серйозніше. Втім, вибирай сам...

Микола Володимирович був не просто надзвичайно людяним, але попри все ще й мудрим керівником. Це за його дванадцять літ господарювання в селі було зроблено найбільше за всю багатовічну історію Джурина. Споруджено будинок культури, сільську раду, музичну школу, контору колгоспу, будинок побуту, ряд торговельних закладів. Зросли нові, впорядкувалися старі господарські об'єкти.

Але чомусь так буває, що добро, порядність, людяність одних завжди нашттовхуються на байдужість, неувагу, самодурство інших. І ледь не закономірно трапляється так, що оця зла, лиха, жовчна, злостива сила бере верх над доброчесністю.

Річ у тому, що надворі тоді стояла якраз радянська доба. Розквіт партійно-чиновницького самоуправства, волонтаризму і банального самодурства.

Словом, одного дня із Вінниці у Могилів-Подільський мав їхати перший секретар обкому партії Василь Миколайович Таратута. Був це справжній казенний сатрап і деспот у саморобній масці найрозумнішого, найсвятішого. Згодом, працюючи власкором «Вінницької правди» по південних районах області, я мав у своєму своєрідному журналістському підпорядкуванні Крижопільщину, ото ж в мене було чимало нагод наслухатись розповідей простих людей і господарників про те, як починав

свою кар'єру цей партійний лихоманець, які викидав коники ще за часів свого інструктування у райкомі партії. А зрісши до висот вождя області, він буквально не чув під собою землі. Мені декілька разів доводилося бувати на пленумах райкомів партії за участю товариша Таратуті, і я вловив, здається, його одну особливу манеру володіння аудиторією.

Надуваючи щоки, він бравурно і голосно починав свій виступ. У залі западала безмовна, мертва тиша. Виступаючи далі й далі у часі, він повільно, але помітно притишував, пом'якшував голос. Люди боялися поворухнутися, щоб бува не сполохати тиші падінням олівця чи ручки, блокнота. А Василь Миколайович, упиваючись своєю владою над кількома сотнями пар очей і вух, подібно казкарю з трибунного амвону проголошував свої партійні постулати ледь не пошепки. Щоб розчути все сказане самозваним святим вождем Вінниччини, люди мимоволі нахилилися аж уперед. В залі стояла дзвінка тиша.

За Рахнами, на кордоні Шаргородського району, Таратуту очікував перший секретар райкому партії Леонід Григорович Клепка. Про п'яні оргії, а ще більше про ловеласі, джигуні походеньки цього морально деградованого типа ходили справжні легенди. Колись під веселу п'яну руку покійний уже редактор районної газети «Комунар» і незмінний член бюро райкому партії Андрій Іванович Катеринич розповідав мені:

— Леонід Григорович, коли побачить на бюро райкому партії, де йде прийом нових комуністів, гарну баришню, найперше запитає: «Ваше семейное положение?». Якщо вже впаде йому та чарівниця в око, то він неодмінно, обов'язково украде її — незалежно від того, має вона чоловіка чи ні. Буде опиратися — міліцію, прокурора підключить. Дасть команду воєнкому чоловіка в армію призвати. А все одно зламає...

І ось ці двоє партійних бонз із боку Рахнів в'їжджають у межі джуринських полів. Того року стояла сира, слякотна, дощовита осінь. На початок жовтня все довкруги розкисло, розгасло. Ступиш у поле — ноги з болота не можна витягнути. Гони від Глибокої долини праворуч і ліворуч рясно зеленіли буряковим листом. І ніде не було видно жодної людини, жодного збирального агрегату.

— Стой, стой, — кричав водію Таратута. — А где председатель?

Чорночубий Микола Володимирович Попов тут як тут, виструнчився перед чиновниками, оскільки із райкому завчасно наказали: всі справи відкласти, чергувати на трасі, пасти Таратуту.

— Почему свеклу не убираешь? — визвірився з вікна лімузина лоцєний партійний вождь.

— Копаємо, — відповідає Попов.

— Ты слышишь, как он мне отвечает, — підскаочив, немов ужалений, перший секретар обкому, звертаючись до Л. Клепка. — Он за кого меня здесь принимает?

— Ми активно копаємо цукрові буряки, — пояснював Микола Володимирович. — Ми вважаємо, що нам насамперед важливо, поки є змога, вирвати врожай коренів із дальніх полів. Скажімо, на Дубині. Це за сім кілометрів від дороги з твердим покриттям. Тому всі сили нині кинули саме туди. А тут, при трасі, буквально під заводською трубою, ми за декілька днів до корінчика зберемо весь урожай, на руках, якщо потрібно буде, винесемо його сюди, до асфальту. У нас вдосталь людей і технічних засобів...

— Кончай херню пороть! — навіжено кричав Таратута, і, звертаючись до Л. Клепка, роздратовано сказав: — Через сутки буду возвращаться с Могилев-Подольска, чтобы ни одного корня здесь не было...

Перший секретар райкому по-лакейськи взяв під козирок. Повернувшись до голови колгоспу, Клепка погрозово запитав:

— Слышал? Исполняй приказание Василия Николаевича...

Спантелечений непорозумінням М. Попов промовчав. Важко сказати, що діялося тієї морочливої доби на душі у нього — добротного господарника, вмілого голови колгоспу. Якщо поневолитися цьому сліпому бундючному волонтаризму, покріпачити перед відвертим, неприхованим партійним самодурством окомилувачів, це означало не інакше як свідомо завдати економічної шкоди добре налагодженому збиральному комплексу за надзвичайно складних погодних умов року. А як такий реверс пояснити людям? Що подумують вони про тих таки партійних вождів, які на протигагу господарській кмітливості колгоспників намагаються якнайшвидше прибрати дощової осені урожай із полів побіля трас, аби із гомінливої дороги (хто ж тільки нею не їде!) не побачили, бува не написали, не просигналили про безгосподарність у вищій партійній інстанції, а залишити в болоті, буквально згноїти його на Дубині, на Файфурині, звідки ваговиті корені у сквиру важко, майже неможливо доставити на переробне підприємство.

Якщо по великому рахунку, то Микола Володимирович міг, звичайно ж міг по-лакейськи підкоритися манірному нехлюйству, жантильній халатності царьковитих правителів. В угоду Таратуті та Клепку творячи глупство, йому можна, звичайно, було послатися перед людьми на їх сановиту самоуправну, лицемірну волю. Заходитися швиденько збирати врожай при битому шляху. Але гордий і розважливий Микола Попов був не із лякливого десятку, людиною, яка знає ціну господарській кмітливості і ніколи, ні за яких обставин не гнув плебейськи спину перед держимордами. Навіть такого високого можновладного пошибу, як член ЦК КПРС, депутат Верховної Ради СРСР, ким тоді був перший секретар Вінницького обкому партії.

Через добу із гаком вельможний партійний аристократ проїхав мимо самотнього на трасі джуринського голови колгоспу, а тим часом перший

секретар райкому партії Л. Клепко мав що слухати у салоні лискучого лімузіна аж до самого шпиківського лісу, де Таратута, навіть не попрощавшись, висадив його із свого авто. Резюме вождя області було гнівливим і лихим — завтра ж із тріском вигнати з роботи непоступливого керівника джуринського колгоспу. «Но так, чтобы ему никакой работы больше в районе не нашлось!», —

волав на трасі розгніваний Таратута. «Нікогда...», — вигукнув на останок лихий партійний вождь, різко грюкнувши дверима.

Ні, з тріском видворити Миколу Володимировича Попова з посади голови колгоспу у Джурині Л. Клепкові і його наближеним не вдалося. Два дні поспіль у селі тривали колгоспні збори. Посланці райкому В. Хаецький та Е. Василевський, що тільки не витворяли, як не вмовляли людей підкоритися високій волі товариша Таратути, колгоспники на зборах під час голосування нізащо не бажали піднімати руки за

Кмітливим господарником, мудрим керівником, надзвичайно культурною, інтелігентною, доброзичливою і вихованою людиною у пам'яті всіх у Джурині назавжди залишився колишній голова колгоспу і голова сільської ради
Микола Володимирович Попов.

звільнення з посади керівника господарства. Вісім разів за цей час скликали партійні збори. Комуністи-механізатори, яким фактично втрачати не було чого, так і ліпили в очі пискатому районному чинуші Віталію Хаецькому, який очолював «похоронну команду» із Шаргорода: «Що за дурень таке придумав? Вигнати такого хазяїна... Це все одно що спалити колгосп...».

— Ви обережно там із висловами, — зривався на ноги лисуватий у начищених до блиску чоботях, на які завбачливо було зодягнено галоші, аби вони не вимастилися, у синіх галіфе без лампасів, з золотистими окулярами в руці, і зовні, окрім свого високого росту, чимось феноменально схожий на Берію товариш Хаецький. — Ви бубоніть там, але без натяків... Бо можемо змусити голосніше заговорити, — пригрозив суворо.

— А ми не натякаємо...

— ...ми правду кажемо, — чулося то з одного, то з іншого боку...

Шаргородські чиновники зрозуміли, що одним скрипом такого могутнього дуба, як джуринський голова колгоспу, їм не завалити, та ще й руками самих колгоспників, які повинні за це проголосувати. Справу відстрочили на тиждень. З обласного управління сільського господарства, інших обласних інстанцій чорними круками в Джурин налетіли різномасні спеці, у тому числі і в погонах. Стали прискіпливо перераховувати і поросят, і курчат, переважувати зерно в коморі, ретельно обліковувати кінську збрую поспіль із батогами... А потім закликали М. Попова в тісний кабінет і стали показувати, мовляв, і там недостача, і актив немає на здохлих поросят. Якщо не хочеш у тюрмі сидіти, а це влаштувати не важко, бо розпорядження на звільнення з роботи першого секретаря обкому партії вище за вирок трибуналу, сам іди, чоловіче, до людей, проси їх тебе по доброму відпустити з посади голови колгоспу. Позаяк Таратути ніхто вдруге не наслідив доповісти, що тебе не зуміли звільнити з роботи. Пов'яжемо буквально зараз, отоді справді будеш мати гармидер...

Ситуація справді була безвихідна. Справу підігріло ще й те, що посередині того ключового тижня в області відбулася нарада з економічних питань у сільському господарстві за участі першого секретаря обкому партії. Виступаючи перед аграріями, М. Таратута опустився до того, що став зачитувати довідку по джуринському колгоспу «Радянська Україна», який начебто має збитковим усе тваринництво. І тут сталося на ту пору безприкладне. В залі зі свого місця підвівся Микола Володимирович Попов і голосно, аби чули всі гукнув: «Це неправда. У вас невірні дані. У нас зовсім інші показники...».

Чи потрібно розповідати, що було далі? Повернувшись із Вінниці, Микола Володимирович відправився по хатах бригадирів і ланкових, куди збігалися заплакані люди. Він як міг заспокоював колгоспників, казав, що прийде ще час і разом погосподаруємо. Жінки хрестилися і пошепки посилали прокльони на голови партійних своїх владарів.

Ще через день колгоспні збори у Джурині одногосно задовольнили прохання Миколи Володимировича Попова про звільнення його з посади голови колгоспу. Практично в нікуди. Оскільки в райкомі партії учорашньому кращому голові колгоспу заявили чітко і однозначно: «Роботу шу-

кай лише поза межами району. Такенною грізною і невблаганною є воля ти сам знаєш кого...».

Ось він живий, життєвий у повній своїй дикій, нелюдимій, некультуриваній «красі» абсурд, повний невігданого партійного лакейства, ухидництва, тарабарщини і бовдурного безглуздя. Такою є гірка і гола, непричесана правда тієї щасливої радянської доби у колгоспному Джурині.

Але, по правді кажучи, мене особисто не так зворушує і проймає самодурство Василя Таратути, тупість завжди п'яного ловеласа Леоніда Клепка, який боявся слово замовити за талановитого господарника, як те, що закладене ними самоуправство, віроломство щодо долі потрібної селу людини продовжувалося, тривала десятиліттями. І навіть далеко у позапартійні, радянські часи... У добу української незалежності...

БЕЗДУШНІ АДЕПТИ ЗНАНИХ ІНКВІЗИТОРІВ

У перше після всіх тих подій Миколу Володимировичу Попова я зустрів у середині років вісімдесятих. Якось мені у журналістських справах завідуючого сільгоспвідділом газети «Сільські вісті» довелося завітати на пленум Тульчинського райкому партії. Коли слухаю звітну доповідь секретаря і раз по раз чую прізвище умілого господарника Миколи Попова, директора Шпиківського міжколгоспбуду... Відчуваю, що тут ним просто не нахваляться. Оглядаюся по залу, шукаю поглядом мого односельця. Аж бачу — є він тут, є. Колись густий смолистий, на два боки розкидисто зачесаний чуб Миколи Володимировича злегка помережений сивиною. Сидить у задньому ряду скромно схиливши голову, начебто слухає те все. Очей не підводить.

У перерві ми пішли один одному назустріч, не звертаючи ні на кого уваги обнялися у центрі залу, розцілувалися.

— Ви у Шпикові працюєте? — запитую.

— Отак як вигнали тоді, так і роками щодня їжджу двадцять п'ять кілометрів туди і назад, туди і назад. Хоч народився і виріс у Хоменках, не можу одірватися від Джурина. Душею, серцем прикипів. Так мені добре там, — щиро зізнається.

— І не запрошують шаргородські районні керівники повернутися? За тим же Таратутою вже давно з області слід простиги...

— Мовчать, як у рот води понабирали. На мені, бачиш, накладено партійне табу...

— Що за безглуздя, бредня, — із серцем кажу.

— Алогізм, — погоджується він, — але, як бачиш, не зламаєш. Так абсурдно побудова партійна система.

— Та не може бути, щоб усі були недоумками і тупицями! — не можу я заспокоїтись.

Повернувшись із відрядження до Києва, найперше телефоную у Шаргород, оскільки не дає мені спокою та несправедливість, яка твориться щодо колишнього голови колгоспу із рідного мого Джурина. Потрапляю

на другого секретаря райкому партії Миколу Подоляна, давнього мого приятеля ще по комсомольським часам юності.

— Коля, — кажу якнайщиріше, аби викликати мого співбесідника на відвертість, — а як у вас справи, скажи, із кадрами керівників господарств у районі? Маєте гарний резерв?

— Не те що просто проблема, — відповідає Микола Миколайович, — а найпекучіша біда. Нині немає, на жаль, путнього господарника, щоб запропонувати на посади голів у восьми колгоспах... Мозоляться такі люди, що краще було б, аби там нікого не було, щоб там була просто вакансія...

— Чому ж тоді, — при цих словах з мене ледь не виривається душа із тіла, кажу Подолян, — ви не повернете Миколу Володимировича Попова у район? Він же ж вам витягне із прірви будь-яке відстаюче господарство. Коля, невже ж ти цього не знаєш? Чому він щодня долає півсотні кілометрів на роботу аж із Джурина у Шпиків і назад? Ти знаєш який він умілий і знаний господарник, ним у Тульчині не нахваляться. Його господарство краще у всій системі Укрміжколгоспбуду. Мені про це особисто говорив його керівник Валерій Іванович Череп. Я щойно із ним розмовляв...

— Сашко, — після паузи примирливо мовить Микола, — я прошу тебе, заспокойся. Я чув цю історію. Це колишній джуринський голова колгоспу. Але ж ти, мабуть, добре знаєш, що він не підкорився волі першого секретаря обкому партії. А кандидатура голови колгоспу — номенклатура обкому. Там же працюють всі ті, кого свого часу підібрав в апарат обласного комітету особисто Василь Миколайович Таратута. Вони ж то твого Попова добре запам'ятали...

— Якщо бовдур Таратута приймає такі вольові рішення...

— Ти що, — перелякано не кричить, а просто таки стогне на тому кінці проводу Подолян у трубку, — Василь Миколайович хоч і працює послом в Алжирі, він і далі залишається членом ЦК КПРС, депутатом Верховної Ради. Тобі, завідувачому відділом газети ЦК Компартії України, негоже говорити такі слова про нього. Ти що не розумієш, нас же чують телефоністки... Це може донестися...

Що й казати, алогізм, нісенітниця, тарабарщина, бездарна партійна утопія. Але водночас і об'єктивна реальність часу. Куди не ступи — глуха казенна стіна. Тупий бетонний компартійний мішок. Дрімуча рутинна з рясним шлейфом угодиництва, з якої самотужки людині не виплутатися, не вистрибнути. Цю безглузду, бездушну систему вірно чатує апарат самодурів і вискочок, людей, котрі тремтять лише за одним — збереженням своїх портфелів, теплих місць на беззмістовному партійному воеводстві. Насправді вони цікавляться не долею району, області, держави, а передусім сліпим дотриманням несосвітених, ідіотських партійних канонів.

Поминає літ із вісім після цих подій. Надворі вже початок дев'яностих років минулого століття. Я працюю головним редактором центральної газети «Правда України». Якось на добу, відклавши всі справи, завітав у Джурин до матері. Сизим ранком виїжджаю із вулиці Жовтневої до траси, щоб повернути у бік Шпикова, через його дістатися до Вінниці і далі взяти курс на столицю. Коли наблизився до перехрестя, навперейми мені прошмигують приземкуваті «Жигулі». Не стільки помічаю поглядом, а якось швидше внутрішнім здогадом відчуваю, що крупним чолов'ягою за кермом авто, котре щойно промайнуло, є не хто інший, як сам Микола Володимирович Попов.

Попирхуючи димком його неновий жигулик спокійно піднімається вгору до церкви. Миттєво натискаю акселератор потужного американського багатоциліндрового «Форда» і за десяток секунд зупиняюся попереду «Жигулів». Здивований Попов виходить із автівки, широко усміхається, по-батьківськи обгортає мене в обійми.

— Ти де так рано взявся? Це ж тільки я за старою привычкою встаю о п'ятій, щоб багато встигнути за день. Невже і журналісти жайвори?

Легкий здогад огортає моє єство. Не відповідаючи на його запитання тут же швиденько справляюся:

— А ви ж куди так рано, Миколо Володимировичу?

— Та щоднини в одному напрямку — на Шпиків...

Відчуваю як смалка образа в одну мить пропекла мене буквально наскрізь. Стає настільки соромно, що я готовий провалитися крізь землю. Та жагуча, щемлива кривда здається уколола в саме серце. Це ж недаремне хтось із великих сказав, що сором — це своєрідний гнів, тільки звернений усередину. Спочуваю себе так незручно, начебто я сам особисто причетний до поневіряння, митарств цієї чуйної, доброї, розумної людини. «Як же ж це так?» — запалюється, окрилюється у мені гаряча, баска, азартна кров. «Та скільки ж це можна знущатися над такою щирою і добродушною людиною?» Я відчуваю, як мимоволі кусаю губи.

— Боженьку мій, — виривається у мене з грудей, — то ви оце іще до цих пір їздите у Шпиків... А в районі роботи не дають...

— Е, пuste, — відповідає М. В. Попов, — мені вже не так далеко до пенсії залишилось — рік із гаком... Кінь добрий, послушний, — махає рукою у бік автомобіля.

— А хто ж у районі нині головний начальник? У Шаргородському?

— Василь Якимович Коновальчук. Знаєш такого?

— Дуже добре знаю, — відповідаю.

— Тоді поїхали, якщо ти на Вінницю, у Шпикові почастую чаєм. Заодно побачиш наше виробництво. Ти ж обіцяв, а не заїхав жодного разу. Ось і нагода трапилася...

— Ні, ні, — заперечливо махаю головою. — Мені в протилежний бік.

— У Шаргород, Жмеринку?

— До Коновальчука...

— Саша, — бере він мене за руки повищи ліктя, явно здогадавшись чому я саме так кажу. — Не треба тобі вони. Нічого з тієї затії не вийде. Та й пізно вже все. Мені справді рукою до пенсії подати. Сімнадцять років виїздив, ще рік залишилося — не так і багато. Бачиш, такі вже вони обмежені, вузьколобі в тих партійних апаратах працювали. Як наклав один табу на людину, так ніхто десятиліттями подолати його не може. Наче заговорені усі. А мені зараз іти в якесь пропаще господарство — залишуся без пенсії. Та й серце уже підводить. Не так просто було знести ту наругу. Не їдь нікуди, не нагадуй за мене. Нехай вони пропадуть із тим їхнім Таратутою... Тьху...

— Не сердіться, Миколо Володимировичу, — мовлю дещо спантеличеному моему співрозмовнику. — Якщо наважився, я вже точно таки заверну у гості до Коновальчука, аби просто відвести душу, виговоритися. Вибачайте, але інакше вчинити не можу...

Ні, на жаль, і Василь Якимович мене не зрозумів. І в ньому десь сиділа потайна партійна чортівня, хоча більшу частину свого трудового життя він провів, здається, в радянських райвиконкомівських коридорах. Але вето головного партійного челядника для нього, як не дивно, залишалось на рівні закону.

Я дивився на Коновальчука, наче на пришельця з минулих комуністичних часів. Не вірилося, що все це каже колишній Василь, із яким ми колись не раз бували і на ранкових доїннях у колгоспах району, на нічних рейдах по перевірці оранки на зяб. І знаю, що виростав він десь за Джурином, чи то в Калетинці, чи в Покутино. Мав би розуміти своєю селянською, християнською душею, що самодурство держиморд треба негайно виправляти, треба вибачитися перед скривдженими ними людьми. Все ставити на своє законне місце у житті. Аж ні. І він мені, як колись Микола Подолян, гне своє: бачиш, мовляв, керівника області ослунався... Одне слово — як каже мій один близький друг — непрохідна глуха дрімуча тундра...

Ой, як же ж тоді горіли в мене руки заментелити крупну на всю першу полосу газети статтю про те, як компартійне самодурство із сімдесятих років проростає новим корінням в часи довгоочікуваної української незалежності! Як давній уже житель Москви Василь Таратута встановив на весь вік клеймо пройдисвіта на чудовому господарнику і душевно порядній людині, і як обмежені, нікчемні посіпаки із влади все життя виконували його диявольську волю. Нехай би про цю історію дізналася, посміялася над шаргородськими облизнями вся Україна. Але не міг я тоді вчинити саме так. Бо дав слово Миколі Володимировичу Попову, та ще якраз побіля церкви у Джурині, що ні з ким не буду воювати за його повернення додому. Він більше цього просто не хотів...

— Нехай вони згибнуть із їхньою роботою, — сказав красивий і усмінений Микола Володимирович. — Не ятри собі цим душу...

Усе тривало аж до тих пір, поки якимось група людей не зібралася і прийшла до Миколи Володимировича додому, на висілок у Джурині:

— Оберемо тебе головою сільської ради... Ти ж давай погоджуйся...

Він не опирався. Так Джурин його прийняв удруге...

А я, коли чесно, то не можу щодо цього знайти спокою й понині, хоч і давно вже немає в живих Миколи Володимировича Попова. Мене, їй-право, бентежить, ятриє, гризе душу оце сліпе яничарство, манкуртство в людях. Я не можу ніяк збагнути того, як, приміром, одна й та ж людина сьогодні може бути однією, а вже завтра, дивись, стала зовсім протилежною. Відтак, на рівному місці робиться людина банальним перекинчиком. Починає ставитись до інших залежно від того, яку вони посаду займають, як стоять на землі...

Не забуду того зимового ранку. Я працював тоді головним редактором доволі респектабельної газети, «Правди України». За вікном тільки засіріло. У двері хтось настирливо дзвонить. Відчиняю. На порозі стоїть джуринянин (прізвище називати не буду). Скромно поблискує золоченим зубом: «Доброго ранку у вашій хаті!»

Нагальна біда пригнала чоловіка до столиці у таку рань. Є у нього син, дебелий парубічко. «Щось стукнуло у голову, — каже батько, — і вирішив в одного чоловіка вкрасти з голови дорогу шапку...».

Сталося те все вечірньої пори у самому центрі столиці. Вхопив джуринський молодик вухату, і давай дьору. Ноги довгі, думав, що неодмінно втече. Мабуть, раніше подібне витанцьовувалося. Але люди довкруги наробили такого шуму, вереску, крику, що всі наразі озирнулися на вулиці і в одну мить утямили суть ситуації. Приключився дошкульний лемент на всю округу, здійнявся крик: «Тримайте злодюгу!», «Ловіть шапкокрада!» А він, як заець, запетляв тротуаром, то в один бік, то в інший, а в двір не може дременути, бо будинок уподовж дороги довгим виявився. Чути вже — і попереду від нього галасують: «В'яжіть його!», «Ламайте ноги бандозі!». Кинувся громила-розбійник через дорогу. А вулицею того часу якраз міліцейський патруль проїжджав. Люди в уніформі миттєво дорогу перекрили. І з тією ж таки шапкою у руках нашого захеканого землячка і затримали. Під білі рученьки прийняли, у воронок посадили, за ґратами до відділку повезли.

Отож і батькові сверблячка: як витягнути сина сухим із води? Бо ж ясно і зрозуміло, що не від біди та нестатків вийшов на стежку злочину. Як тато пояснив, синові «щось у голову стукнуло...»

Тим часом, усе вже зафіксовано, на допиті затриманий розкався, під запис на відеокамеру розповів: як шапку ту примітив, як підкрадався

у тролейбусі до її власника, як готувався вхопити вухату і кинутися навтьоки. Прокуратора одного із районів міста столиці кримінальну справу завела. Навіть слідчий експеримент провели.

А крадів головних уборів, тоді, до речі, якраз стільки у Києві розвелось, що про це в усіх газетах писалося, на радіо та телебаченні про подібне багато мовилося. На всіх великих і малих нарадах із тривогою говорилося про цю неочікувану біду. Виходило, що київським мужикам, хоч бери та подібно до Ясіра Арафата хустку на голову одягай. А ось зловити міліція чомусь нікого з тих шапкохватів не могла. Тут же правоохоронцям таке щастя повернулося — упіймався один, із Джурина на Вінниччині родом...

Не так важливо, мабуть, що та як робилося. Тільки з величезними потугами вдалося того розбійного парубійка практично із тюрми виплутати. Перед цим батько його із мого робочого кабінету кілька діб буквально не виходив. Молився, божився, що вік те добро пам'ятати буде, ніколи ніколи не забуде.

Від тих подій поминуло років із десять. Аж ось у вересні 2007-го приїхав я на чергову річницю рідного Джурина. Сів у колі родичів та близьких у залі будинку культури, очікуємо початку врочистостей. Коли бачу у сусідньому проході золотозубий мій знайомий із якоюсь жінкою жваво гомонить. Зовні і не змінився, здається, тільки залисини подалі в чуприну в'їлися. Привітно махаю йому рукою, мовляв, підійди до нас, привітаємось: ти ж стоїш, а ми вже сидимо, місця попрігрівали. Галайкотить і ніякої реакції.

Крайнім у нашому ряду сидить односельчанин. Перепрошую старшого чоловіка, прошу підійти та смикнути мого знайомого за руку, нехай гляне у цей бік, а якщо є така ласка, то й підійде, аби привітатися, бо давно вже не бачилися. Із цікавістю спостерігаю за своїм посланцем. Він підходить у проході до мого знайомого, щось йому каже, показує у мій бік, але той лише аж якось зверхньо махає рукою, відвертається геть.

«Боже, думаю, та не може ж такого бути. Це ж той самий чоловік, який готовий був мені руки цілувати, коли я його сина порятував, витягнув буквально із-за ґратів. Якось, пам'ятаю мені самогонку тоді привозив і потім передавав. Вона мене ніколи не цікавила, оскільки десятиліттями спиртного не вживаю...».

Посланий мною чоловік повертається до нашого гурту, здивовано розводить руками. «Сказав йому, що ти гукаєш, — пояснює, — але він чомусь не реагує...» Я не витримав і на весь будинок культури на ім'я гукаю батька шапкокрада. Мій знайомий повернувся і геть вийшов із зали.

Усе це було настільки несподівано, що я якийсь час не так подіями торжеств переймався, як почав міркувати над тим, чому подібне серед людей трапляється. Десь години через дві після цих подій стояв я у колі

друзів на вході в будинок культури і розглядав фотомонтаж до роковин Джурина. Коли чую хтось похлопує панібратськи мене по плечу. Оглядаюся — він, золотозубий. Блимає очима, вставним зубом поблискує і якось так зверхньо, з неприкритим бригадирським апломбом каже:

— Щось ніде не видно і не чути тебе тепер...

— Так ось же ж, перед тобою стою...

— Я мав на увазі статейок у газетах.

— Так я тепер книжки пишу.

— Книжки? А кому їх охота читати?

— Так є ж грамотні і розумні люди. Ще не всі перевелися, — кажу йому лице в лице.

— Ну хіба що, — самовпевнено і багатозначно відповідає.

Як казав Марк Твен, людина — єдина тварина, яка червоніє або, в усякому разі, за певних обставин має червоніти. Цей залишився незворушним.

Утім, усі людські думки відносні: кожен дивиться на речі так, як йому зручно. Можливо, і я тут у чомусь неправий, помиляюся — і насамперед у тому, що беру все так близько до серця. Треба було, очевидно, на подібне просто не звертати уваги. Але для цього мені б належало, як мінімум, народитися не під тим знаком Зодіака...

І тут пригадалося, що один давній приятель мені не один раз повторював ним виведене правило із життя. Бог, за його уявленням, начебто творив села за таким принципом, що у кожному достойному населеному пункті обов'язково має бути багато добрих, порядних, щирих, привітних, сердешних людей. Але неодмінно мають просіятися тут і такі, так би мовити, з личиною зарозумілості та зазнайства. Неминуче розшукається на котрійсь вулиці і злости-ве, чорнороте та пискате. Обов'язково знайдеться

Два чарівливих джуринських зв'язківці, дві привабних Марії — Стаєцька і Поліщук.

крадій. Неухильно вилупиться і непробудний п'яниця, невблаганно народиться божевільний, виплодиться куртизанка і повія. Знайдеться нещасна людина із горбом, глухоніма, а та, дивись, із однією коротшою рукою чи ногою.

Як мовиться, дасться селу всякого плоду для приплоду. Одне слово, намножиться усього і всякого, щоб людина у цьому гурті зростала і різного побачила та почула, а що більше на серце ляже — за зразок собі брала, вибирала до чийого, власне, берега їй плести потрібно...

Тут звернуся до прикладу Діогена. Той, як відомо, удень свічку запалив та з нею ходив по місту і, коли хтось запитав його: «Навіщо робиш це, о філософе?», — відповів: «Людину шукаю!».

Це й нам усім із давніх-давен велено: у морі людському шукати людину, з якої можна робити своє життя. Тільки б не помилитися у виборі цьому.

А хто ж тоді, запитаєте, той «золотозубий»?

Та примітивний пристосуванець, банальний перекинчик. Навіщо йому тут рекламу робити. Такий, що і слизняком прикинеться, і носа зажере, і поза очі будь-кого розтерзає. А треба, то й слюзу, сіромашний, картинно пустить. Особливо тоді, коли йому щось там не до шмиги.

Але і таким також необхідно прощати. За своєю природою вони недосконалі, недовершені люди. Позаяк злобою, лютощами нічого не досягнеш. Такі заслуговують жалощів, співчуття. Їм потрібен шанс на виправлення. І нехай Бог їм у цьому допоможе...

ВІД ДЖУРИНСЬКОГО ХРЕСТА ДО ІОСАФАТОВОЇ ДОЛИНИ

Була у мене тітка, мамина старша сестра — Олександра. Звали її по-джуринському — Сандя, Сандра. Абсолютно незряча. Ще у ранньому дитинстві вона упала звідкілясь там сторчма головою, і стався розрив нервових волокон, які відповідають за зір. А надворі стояв 1916 рік. Які тоді лікарі!? Батьки подумали, що все пройде, минеться. Аж ні. У восьмидесяті роки, коли я підріс, окріп, я об'їздив із нею і одеських, і київських професорів — усе катма. Нервові волокна у людській голові через 65 літ не зростаються...

Була тітка вельми кмітливою і набожною людиною. Знала багато різноманітних історій, почутих ще від батьків і старших людей. У незрячих, кажуть, пам'ять взагалі сильніша, дужче тренувана, оскільки вона нарощується за рахунок одного з відсутніх людських відчуттів. Можу засвідчити, що так воно було і навсправжки. Оскільки тітка все пам'ятала, що і ким було мовлено за десятки років до цього, і де що та як робилося, що й де лежить.

Тітку Сандру частенько провідувала маленька, сухенька баба Лапайка. Хто і чому саме так прозвав її, нічого путнього сказати не можу. За багато років у моїй присутності ніхто на ім'я в селі цю бабуню не назвав, усе Лапайка та Лапайка, тому як величати її насправді і не знаю. І нехай вже не образяться бабусині родичі — не я те все придумав. Але була вона дуже порядною, гарною і вельми потрібною людям жінкою.

Скільки пам'ятаю себе в Джурині, баба Лапайка із Голинчинського яру була низенькою, старенькою бабусею з намистом жовтавих бурштинових коралів на білій вишиваній сорочці, і білим подолком. У неї був надзвичайно хрипливий, якийсь неначебно надірваний (я такого більше в житті не чув) голос. Бабуся була сільською знахаркою, яечком і ножами викачувала із людей страх.

У малолітстві клієнтом я у неї був доволі частим — то корова взяла мене на роги, через себе перекинула, то батько сп'яна такий гармидер дома вчинить, що я потім тижнями заснути не міг.

Такої пори мати брала мене за руку і вела до бабусі шептухи. Та всадить мене на ослінчик перед образами, запаленою свічкою, візьме яечко і довго-довго ним качає по голові. Щось потаємне, ховане ледь чутно шепоче. Я скільки не дослухаюся, зрозуміти, розкумекати й слова не можу, оскільки бабуся й без того хриплива, важко уяснити, що каже, а коли притишує звуки над моїми вухами чути тільки незрозуміле шаркотіння.

У хаті густо пахне чебрецем, м'ятою і ще чимось утаємничено церковним. Під образами вогніє червона калина, різноманітні сушені трави, серед яких виділюються маківки осінніх чорнобривців.

Десь посередині молитви вона відкладає яечко, обіймає мою голову обома руками спершу спереду і позаду, потім із обох боків, легенько стискує її, повернувшись до Микола Чудотворця на образі ще активніше шепоче молитви, а за тим хрипливато каже:

— Ану зіскоч, здоровенький, із ослінчика...

Я зістрибую. Помахом руки бабуся знову всаджує мене на попереднє місце. І заново яечко під приглушену молитву катається по моїй голові. Відчуваю, що спершу воно було холоденьким, а щодалі, то начебто аж гарячіє.

Коли це чародійство нарешті завершується, і я вдруге зіскакую з ослінчика під здравицю бабусі бути дужим, повносилим, старенька бере стакан, лискучий ніж і ним уміло розбиває яечко.

— А тепер дивіться, Лікоро, — шерхотить чаклунка до матері. — Зараз все побачите...

Я теж заглядаю на те чаклунство і бачу таке. Бабуся вміст яйця виливає у невеличкий прозорий стакан. Підносить його на світло.

— Бачите оцей біленький стовп, який із самого низу піднімається вгору, це і є твоя чорна хвороба, — звертається до мене яга. — Зараз переляк по цьому черенцю виходить із тебе. Так що далі хутенько біжіть із мамою додому, і ніде по дорозі не зупиняйтесь, не оглядайтесь, — шерхотить вона відьминим голосом. — Нехай би пес позаду гарчав, чи людина кричала. Клямку на дверях міцно за собою засуньте, і з хати ні під яким приводом до ранку не виходьте...

Справді, після бабусиної молитви я сплю здоровим сном і забуваю про всі свої тривоги.

Баба Лапайка була не простою сільською жінкою, позаяк знала багато чого такого, про що інші і не здогадувалися. Найбільше вона подивувала мене колись тим, що почала зненацька розповідати про наймичку Лукерію Полусмакову, жінку, яку останньою в своєму житті покохав сам Тарас Григорович Шевченко і замало не женився на ній. А ще розповідала, що начебто котрийсь із її дідусів мовбито й знався з тією Лукерією, оскільки насправді була вона вельми несерйозною жінкою і свою долю закінчила в богодільні.

Коли бабуся Лапайка і тітка Сандра сходилися вдвох, вони завжди говорили про старину. Про Некодимів садок, що ріс колись на нашій горі аж майже до урочища Левадки. Від нього на час мого пастухування за селом залишився тільки один-однісінький розлогий і колючий куцц шипшини, який жінки чомусь повсякчас називали свербивусом.

Пасучи корів у Некодимовому садку, я часто сідав під куцц тієї єдиної уцілілої гайової рожі, і зриваючи дивної форми різьблені листочки, пощипуючи їх, не міг надихатися тими звабливими тонами літнього божого трунку. Замало голова не йшла обертом від тих ніжних пестоців польового навару чар-зілля. Тепер іноді, коли намагаюся повернутися подумки в Джурин, в далеке і рідне дитинство, заплещую очі і найчастіше мені пригадується запах якраз свербивусу з давно уже не існуючого Некодимового саду.

Доволі часто тітка Сандя і баба Лапайка розмірковували про те, хто із джуринських хазяїв і скільки у минулі часи настарав собі землиці, які мав гони за селом. Із їхніх оповідей виходило, що немовбито і мій дід Феофан Сайчук по материнській лінії надбав колись своє широке і привільне поле на Глибокій долині. А батьків батько — Макар Горобець — усе життя батракував. «Був хазяїн, як із псячого пса решето», — шерхотіла своїм відьминим голосом сухенька і жовкла з лица баба Лапайка. Коли вона сміялася, то коралі на її шиї ходили ходуном і весело бряжчали.

Але мене цікавило, аж пекло допитливістю, не людське багатство, статки, бо тоді це було, м'яко кажучи, не модною темою, а, приміром, розповідь про те, де біля Тепличини, біля тамтешнього мосту через Вовчок (Вовчицю), за яким шлях повертає на Причепилівку, взявся Хрест. Баба Сандя мені вже не раз переповідала щодо цього одну цікаву притчу, але ж хотілося почути і іншу думку, тим паче, що баба Лапайка була значно древніша, та й по праву вважалася самобутнім сільським чаклуном. Думалося — можливо, вона переповість щось нове, цікавіше?

— Було це дуже давно, ще у позату-позату війну, — починає промовляти хрипливатим голосом знана ворожбитка. — На тому протиборстві загинло дуже багато людей із нашого краю. Хто з молодших пішов у той ірїй, той і не повернувся. Джуринські люди зібралися і поставили на вигоні у пам'ять про убієнних за своє отечество невеличкий, різаний із ракушняка хрест. І до того хреста всі із нашого кутка ходили молитися Богу. Квітки у церкві святити і до того хреста клали. Стояв собі білий вапняковий хрест, і на ньому завжди вогніла червона, як кров, калина...

— А йшов із війни солдат, — втручається в розмову тітка Сандя, яка завжди стрімголов поспішала найголовніше сказати першою. Ця чисто школярська звичка, хоча і дня не була вона в школі, супроводжувала її до останніх днів життя.

— Так, так, ішов уже з іншої війни солдат, і було це вже через сорок чи п'ятдесят років пізніше, — продовжує сільська чаклунка.

— А може й сто, — вставляє свою копійку тітка Сандра.

— Може й сто, — погоджується із нею бабка-шептуха. — Та сів той солдат перепочити на вигоні, водиці з Тепличини попийти. Можливо, хто і чим почаствував його. І заснув той солдат на моріжку над рікою, побіля джерельця, що й нині тут жебонить. А коли просинається служивий, то бачить, що ніч довкруги вже стоїть, зорі на небі висипалися. І звиділося тому солдату, що начебто на нього хтось іде. Схопився служивий за ружжо: «Стої! Кто ідьоть?!» — кричить. У відповідь ніхто нічого не каже. «Стої, стрелять буду!» У відповідь — знову мовчанка. Солдат бабах — і стрільнув. А той у кого стріляв все одно стоїть, не падає. Підходить солдат ближче, коли бачить, що стріляв у Хреста святого...

— А на ранок, — завершує оповідь тітка Сандя, — зібралися люди й видять таку картину. Із Хреста сочиться людська кров і солдат мертвий неодак лежить. Серце, кажуть, його не витримало, розірвалося від того, що в Хреста стріляв...

Жінки натхненно хрестяться, мене зримо вражає ця неперевершена картина-феєрія, яка передається десятиліттями, а може, й віками із вуст в уста на нашому кутку села.

Ще тоді, коли вперше малолітнім почув цю притичину, настільки зримо вжився в драматичну і водночас святу сцену, що й зараз, коли вночі проходжу чи навіть автомобілем проїжджаю побіля Хреста, мимовільно і несамохіль інстинктивно оглядаюся. Йї-право, мурашва по спині бігає. Думаю: чи не

Я з хлопчачих літ добре пам'ятаю, як на місці нинішнього металевого біля Теплични стояв білий величавий кам'яний хрест. Із нього, простреленого, начебто і полилася колись гаряча людська кров...

скрапує там, бува, жива кров із зраненого солдатом чистого та чесного Хреста?

Ще тоді, коли вони були живими, бабуся ворожбитка і тітка Сандра не раз розповідали мені про Хрещату долину під Голинченцями. Начебто туди з усіх країв звозили люди саморобні хрести, оскільки, мовбито, пастуху там, біля кринички, явилася сама Матір Божа. Люди, відчуваючи свою гріховність, як на покаяння йшли і йшли туди.

— І в нас тоді ночували люди, які приїхали аж десь з-під Адеса, — мовить тітка Сандра. — Батько їх на ніч пустив, і вони довго говорили про те чудо... я сама чула...

— У двадцяті роки, — згадувала бабуся Лапайка, — я щотижня ходила туди молитися. А потім геть заборонили навідуватися в ту місцину, яку назвали Іософатовою долиною. Міліція не пускала. І Хрести, багато Хрестів, які з усіх країв попривозили люди, спиляли і зробили ту долину закритою для відвідування зоною...

— Старі люди розказують, — розповідає мені колишній житель Джурина, а нині відомий в Одесі бізнесмен Ігор Борисович Нечіпайло, який добре обізнаний у цій історії, — що так воно все насправді й було. Начебто і понині збереглися перекази, що в серпні 1923 року шестирічна дівчинка Харитинка та пастух Яків пасли сільську худобу у долині за Голинченцями. Раптом вони обоє побачили, як з неба до них спускається Богородиця, тримаючи в руках святий омофор. Харитинка і Яків злякалися, попадали на землю і тільки почули голос святої Марії: «Христа славте! Хрести ставте!» А сама Богородиця спустилася на землю і розтанула серед дерев долини. Коли чоловік і дівчина кинулись туди, то побачили, як з того місця б'є новий струмок, якого раніше не було. Повернувшись у село, Яків одразу замовив у місцевого бондаря дубового хреста. І розповів, для чого.

Звістка про явлення Божої Матері швидко рознеслась від Голинчинець до Джурина і по всьому Поділлю та за його межами, — продовжує Ігор Борисович Нечіпайло, який добре знає цю тему, вивчав її. — Але треба згадати, що то були скажені богоборчі роки, коли тільки за одне носіння хреста катували, коли поставили мету — за п'ятирічку винищити православ'я. Але навіть у найважчі часи люди вірили, що Господь із ними.

І почали православні зїжджатися до Шаргородського району. Їхали через Джурин вozами і везли на них хрести, несли на собі. Чоловіки і жінки, старі і маленькі дітки, які несли маленькі хрестики, перев'язані яскравими стрічками і квітами, — то було суцільне живе море людей і хрестів. За кілька місяців місцина перетворилась на долину хрестів. За різними даними, там їх стояло від 17 до 35 тисяч. За цей час у долині побувало більше одного мільйона віруючих. (!) Хрести везли не тільки з Поділля, але й з Одеси, Молдови, Сибіру і навіть із Греції.

Звістка про це донеслась до Вінниці. І от у село приїхали червоні комісари та заарештували півсотні жителів Голинчинець «за розповсюдження чуток про явлення Богородиці».

— Надворі був листопад, — оповідує Ігор Борисович Нечіпайло, — сніг вже притрусив землю, а в повітрі стояв мороз. І ось цих 50 людей гнали пішки до Вінниці, а це майже 120 кілометрів. Окремі із них не витримали, померли дорогою...

А потім був суд. І всі бідні люди підтверджували, що дійсно переконані: саме Богородиця спустилась на землю до нас, грішних, аби люди покаялись і щоб підтримати мирян у важкі часи. Найбільше допитували пастуха Якова. Його одного зачинили у підвалі тюрми. Там бідолаха живцем і з'їли щурі. Але він не відрікся від своїх слів, і навіть помираючи, прославляв Богородицю.

— А що ж сталося із рештою жителів сусіднього із нашим села? — запитує односельця.

— А решту ув'язнених селян, — каже джуриинський одесит І. Б. Нечіпайло, — протримавши всю зиму у холодній буцегарні, після суду навесні відпустили додому. Місцевого священика засудили до каторги у Сибіру, іншим заборонили протягом п'яти років залишати межі села, а юристу, який також був серед засуджених, заборонили займатись юриспруденцією.

А поки йшов суд, радянська влада взялася за винищення хрестів у долині.

Тим, кого не заарештували, але хто стійко стояв у свій вірі, прив'язували ті хрести до спини і ганяли по полю, поки людина не падала за мертво.

Невіруючим селянам пропонували зрізати хрести і палити ними у печах. Ті, хто погоджувався, потім жалкували, бо не мали спокою і щастя до останніх своїх днів. А один чоловік приніс у ряднині попіл і залишки хреста. Розповів, що коли кинув хреста до печі, звідти почувся ангельський спів. Дружина злякалася, залила піч водою, а потім витребла попіл на рядно і примусила чоловіка занести назад на долину...

Мій чорнобровий і чорновусий земляк-співрозмовник переводить подих.

— Від тих часів і до 1998 року, — закінчує свою розповідь Ігор Борисович Нечіпайло, — коли почалося відродження святині, залишився стояти один-єдиний синій кам'яний хрест. На ньому зберігся напис «1813 годъ». Біля нього і почали виростати інші хрести. Сьогодні у долині їх сотні і сотні. Влітку 2007 року ми всією великою джуриинською родиною Нечіпайлів також там поставили свого красивого і могутнього Хреста. І я гадаю, що так мають зробити всі. На підтвердження своєї святої віри в Бога. Долину цю назвали Іософатовою. Така, відомо, є побіля святих місць Єрусалима

і буквально означає «Суд Божий». Так ось, на суд Божий ми всі повинні прийти із своїм Хрестом...

За благословенням митрополита Вінницького і Могилів-Подільського Макарія на відродження святині щорічно 15 серпня у Голинченцях, неоздалік нашого рідного Джурина, проводиться хресний хід. Якимось владику Макарій щодо цього сказав: «Те, що Божа Матір з'явилась на нашій Подільській землі, є знаком великої милості до нашого благословенного краю. Не так вже й багато на землі місць, куди приходять Богородиця.

Господь не силує людину. Він стоїть біля її серця і чекає, коли людина відкриє йому двері своєї душі. І коли людина молиться, вона відкриває серце і вручає своє життя Богу: «Не як я хочу, Господи, а як Ти». Так і Богородиця готова допомогти усім нам, але ми маємо дати Їй це право своїми молитвами.

Вона з'явилась у тяжкі часи і показала: «Я поруч і готова прийти на допомогу», так і сьогодні, коли в країні такі проблеми, коли у Церкві розкол, Богородиця готова чекати, поки ми відкриємо свої душі для Її допомоги...».

Найприємніше мені визнати, написати, що джурииняни — вірні Богові люди. Що якими б важкими не були часи, а вони бодай потай, але ходили до церкви, возведеної на честь матері Божої Покрови. Були вірними своїй вірі. Не зраджували їй, які б гоніння на них не влаштували в часи соціалістичного атеїзму.

Село завжди мало свого священика. Останніх тринадцять років поспіль тут службу духівника успішно несе Михайло Михайлович Хомин — добрий і чуйний чоловік, умілий моральний наставник сільської громади. Ладний господар. Оскільки храм при ньому оновився, повеселишав. Побіля церкви з'явилася гарна дзвіниця. Спорудили її люди за свій кошт. А всіма будівельними роботами керував джуриинянин, нині житель Броварів, що під Києвом, племінник покійного сільського кумира Михайла Івановича Гончарука — Павло Іванович Косовський. Величавий і неповторний у своїй чарівливій музиці звуків дзвін виготовив і доставив у село нинішній одесит Ігор Борисович Нечіпайло. Щире їм спасибі за це.

Приємно мене вразив тихий, добродушний чоловік Володимир Юхимович Захарчук. Народився і виріс він на Голинчинському яру. Дід його Максим був першим сільським фельдшером у Джурині, батько — багатолітнім керівником пересувної механізованої колони. Сам Володимир, наскільки я пригадую, трудився, здається, в ремонтно-механічному, машинобудівному заводі. Якимось зустрів його на Русавському яру, що, як на мене, є своєрідною джуриинською Швейцарією: з південного боку висока гора, нашіптована вічнозеленими соснами, упирається в високе небо, а за причілками крайніх хат починається Чорний ліс, який тягнеться до Буд і далі аж до Дубини.

— А я тут тепер живу, — весело казав Володимир Юхимович. — Тут так легко дихається. Наче в Карпатах...

За спиною мого співрозмовника височів щойно вивершений ожеред із сінокошу. Я примітив, що вимощений він був на манер карпатських — гостроверхо, ладно підпертий колами: його не завалить ніякий буревій. Себто зроблено надійно і по-господарськи.

Так ось, Володимир Захарчук облаштував на Криничах святе місце — каплицю.

Справді народною будовою в Джурині стало спорудження величавої, урочистої дзвіниці біля сільського храму. Відтак церковний комплекс набув досконалого завершеного вигляду.

Дізнавшись про це, я наче відчув якесь полегшення на душі. Бо мені завжди чомусь здавалося, що не менш чистим, безгріховним місцем слідом за Файфурином у Джурині є Кринички. Розташовані в природній улоговині Голинчинського яру неодаляк Щовбу, на шляху до Юсофатової долини, вони виділялися своєю прехорошою польовою криничкою. Вода в ній завжди була чиста-чиста і прозора. Джерело нуртувало, як серце Джурина — ритмічно і пружно.

Пасучи корів, я з багатьох уст літніх людей — і Костя Безногого (був такий древній та дивний чоловік), однорукого діда Семена (прізвище уже й не згадаю), позаочі його чомусь величали, як на мене, то вельми привабливо — Бабусом, і від Миколи Романовича Горобця чував, що це була давня козацька криниця. Що в якісь там віки побіля неї омивали свої рани древні українські бранці, а в часи Коліївщини тут стояв табір людей, які зі зброєю в руках виступили проти польських і московських визискувачів.

Гадаю, що все це стало поштовхом для того, аби добродушний і щирий чоловік Володимир Захарчук, засукавши рукави, спорудив над польовим джерелом каплицю — місце для щирої, святої молитви людей. Місце, де, як і в центрі села — у церкві — мирянам ближче до Бога.

ХИТРИЙ, ЯК ВАРВАРЧИНА КОЗА...

Окрім баби Лапайки, не менш колоритною фігурою Причепилівки була Варварка Заклевська — худорлява, проворна жіночка з вогнистими, наче щойно від печі нагрітими щічками, з червонястими, як у кролиці, прожилками білків в очах. Навдивовижу говірлива, просторікувата. Чудернацьки людяна і безмірно безхитрісна, простакувата.

Жила вона у тому ж таки Голинчинському яру, що й баба Лапайка, але під самою Лисою горою. Хата її стояла якось дивно і розхристано, повернена до дороги, без варті густих і кучматих дерев, які звично обступають господи селян, а тому була відкрита всім поглядам і вітрам. Наче підкреслюючи тим самим невигадливу, задушевну та навдивовижу щирю душу господині.

Чоловік Варварки, здається, запропав на війні, і двійко дітей вона підіймала сама. На колгоспних роботах та в городі, з якого сім'єю жили та прогодувалися.

Проворна Варварка все життя тримала козу. І оскільки була жінкою гостроязикою, то найбільше завжди говорила про свою козлицю. Всю розмову вона завжди починала і закінчувала словами: «Ой, Боженко, ой, людоньки. Єй-бо — присейбо правду кажу...».

Приїду, бувало, до матері. Тільки ранок заступить на свою добову варту, чую за вікном пес до когось лащить, весело брязкотить ланцюгом під бузком. Вигляну з-поза фіранки — так і є: Варварка біля хліва нашого стоїть, склавши скромно руки попереду себе — спозаранку, схоже, прибігла до матері щось позичати.

— Ой, людоньки, ой, Боженко. Єй-бо, присейбо, Лікоро правду кажу. Ваш Шарик такий розумний як моя коза. Все знає, що не скажи йому. А моя бородата така вже хитра. Даю хліба — в рот не візьме. А капнула на хлібець олійки, аж на груди скаче — дай іще. Єй-бо — присейбо правду кажу...

Часта на вимові цаниха призвела до того, що по селу пішла примовка — «хитра, як Варварчина коза». Не раз чув, як мати, розпикаючи

за щось мою молодшу сестру, мову свою притрушувала добродушним саркастичним виразом: «Ти така вже мудра, як Варварчина коза...».

— Доброго ранку! — кажу з вікна до язикатої бабки у дворі.

— Ой, Боженко, ой людоньки, ти приїхав до мами, — здригнувшись від несподіванки, лопоче бідова Варварка. А за хвилику повернувшись до моєї матері каже: — Ой, який же ж він гарний та розумний у вас, Лікоро. Такі славні статті по газетах пише, люди в селі кажуть. Так любо і гарно по радіо говорить, сама чула... Ото маєте славних дітей, ей-бо — при-сейбо...

У Варварки Заклевської до війни народився син. Звали його Олексю. Ще в голодні роки він виїхав десь у Херсон і зажив там, зовсім не навідуючись у Джурин. Я його ніколи й не бачив. Тільки від Варварки не один раз чував, що мешкає десь у степовому радгоспі, працює комбайнером і дуже добре живе, багато худоби й птиці має в обійсті. І фотографії свої з газет прислав. Люди його «фалять, бо дуже він у мене роботящий...».

А ще була у Варвари Заклевської Марійка, за воєнного лихоліття народжена дочка. Отож, удвох і вікували вони.

Якоїсь пори на пригірку, неподалік сільської церкви та школи оселилася в Джурині зграя циган. Були це веселі і хваткі люди. Мешкали вони спершу в одній скособоченій хатині. А згодом прикупили ще й іншу оселю. Їздили циганчуки по селу та по всій окрузі кіньми: і верхи, і легкими гримучими на кам'янистих джуринських дорогах возами, граючи на нервах лайливих вуличних псів. Циганки із виводками дитинчат волочилися по селу, гадаючи на картах і по руді бажаячим, прихоплюючи з дворів селян усе, що в кого легко лежить.

Бажаючи розгадати для себе, що ж то воно за люди такі — цигани — смугляві, чубаті, вусаті, ще й по своєму щось лопочуть, а жінки в довгополих спідницях, у квітчастих хустках-накидках розгулюють — пішов я якось до сільської бібліотеки і почав розшукувати відповідну літературу. Вельми кортіло зрозуміти, що ж то за люди такі...

Не знаю звідки я те хлопчачком списав, чи може то тітка моя Сандра таке розповіла, бо вона була мастаком на оповіді таких історій, але у мене вже років із п'ятдесят у блаженному зжовклому від часу шкільному зошиті в клітинку, на манер масного сільського суржику, зберігається колись записане: «Коли Ісуса Христа розпинали, то зробили 5 гвіздків. П'ять! І от забили в руки його і ноги по гвоздеві. І остався ще один. І от там був такий чорний чоловік, которий мав і волосся, і шкіру темну. І от той чоловік украв же ж того п'ятого гвіздка, у кишеню сховав. То Ісус Христос і сказав: «Як ти так зробив, то ви будете легко по світу жить. І робити не будете все життя, тільки будете ходити по хатах і просити. І будуть вам люди давати і хліб, і гроші, й усе для найдку та напитуку. І от з того часу

й пішли цигани світами поміж люди. Вони чорні саме по тому. Як той чоловік був чорний, так і вони стали чорними...».

Колись цю притичину про циган із шкільного зошита я показав своєму колишньому першому заступнику по редакторських справах у газеті «Правда України», толковому журналістові, досліднику Володимиру Малахову. Він почитав цей абзац і нічого не сказав, лише покрутив головою. А наступного ранку, переступивши поріг мого кабінету, весело заявив:

— Слушай, шеф, — був він російськомовною людиною, оскільки народився і виріс на Луганщині. — Так я хочу кое-что сказати о гвоздях. Я порылся в своих талмудах и нашел, что в католической церкви традиционно принято считать, что Спасителя распяли не четырьмя и не пятью гвоздями, как там у тебя там записано, а всего лишь тремя!!! Слышишь — тремя! Так что или тот цыган украл два гвоздя, либо есть ещё кто-то, кого все кормят на халяву и кто путешествует по городам и сёлам от дома к дому...

Не знаю, як то все було насправді, але наші джуринські цигани були веселими і компанійськими людьми. Один із моїх майже ровесників навіть пішов було до школи, і я пригадую, що ми якось навіть приставали до його, вимагали, аби він заговорив по-циганськи.

— А що вам сказати? — запитував хлопчина, зиркаючи своїми чорними блискучими очима на нас.

— От скажи «прийди сюди», — загадав йому мій шкільний друг Петя Горчук.

— Ав орде, — відповідає хлопчина.

— Ого, — каже мій сусіда Мішка Герасимчук, з яким ми щодня разом ходили до школи. — Тоді як буде по-вашому слово «добре»? — негайно справляється він.

— А добре — це мішто.

— Місто? — перепитує забіякуватий переросток Ваня Гоцуляк, який котрогося року приєднався до нашого шкільного гурту, залишившись вдруте на повторне навчання у сьомому класі.

— Не місто, а просто — мішто! — пояснює циганчук. — Значить — добрий. Мішто мануш — добрий чоловік...

Цю дивну фразу я згодом почую від Варварки Заклевської, котра розказуватиме своїй матері, які ж то є славні люди цигани і, передусім, їх головний поводитир. Він просто «мішто мануш», а син його — «дуже саншукар», себто надзвичайно гарний, вродливий, доладний. Сердешній Варварці довелося обзавестися цими циганськими вишуканими фразами, оскільки так сталося, що її Марійку сподобав син головного джуринського цигана. І що бабуля спершу не робила, яким зіллям не поїла дочку, а та бігала на зустрічі лише до чорночубого парубійка з глибокими, як

криниця, очима. Чорновусий циган Володя був для неї одразу і мішто мануш, і саншукар.

Ті протести Варварки тривали аж до тих пір, поки якимось цигани усім галасливим виводком на одному возі — і старі, і малі, не приїхали під Заклевської ворота зі своїм красенем женихом Володею, який збивши набакир картуза, поважно сидів за віжками. Сипонули гості і в город по огірочки, чкурнули в курники по кури та яйця, заглянули до хліва, де лементувало переполохане поросся. Не забарилися цигани, розкладаючи в дворі багаття, відрубували голови крикливим курам. Сіромашна Варварка сполохано бігала сюди-туди, галасливо бідкаючись, «ой, Боженько, ой, людоньки, які ж ви мої дорогі гості. Беріть до столу все що вам бажається...». Відкопувала зі схованки за хатою сивушного бутля, широко і гостинно відкорковувала перед гостювальниками. А вони пили чарку за чаркою до свахи, до щасливої Марійки, а коли осушили всю горілку, достали з воза баяна, і над Голинчинським яром, на всю Причепилівку попливли така музика й співи, які лише можуть народжуватися при безберегому гулянню циган.

Скільки ж того скарбу у фронтової вдовиці? Виїли цигани всіх курей, зарізали під okazji підсвинка. А якимось і відрубали голову Варвариній козі. Замало не через день-другий через весь Джурин — від центру на Причепилівку їздили пригощатися цигани. Уже не одним, а двома-трьома возами поспіль. Проте неодмінно з веселим баяном.

А оскільки чимось особливим пригоститися у вдовиці і дівиці вже не було змоги, тому цигани по дорозі вмילו ловили курей, гусей, віртуозно скручували їм голови і ховали скривавлених птахів під крислаті, широкополі спідниці своїх жінок. У Варварки в дворі общипували здобич, варили в казанах, і знову бенкетували.

Люди по селі аж зашипіли з гніву і на Марійку, і на Варварку. Мовляв, принадили циганське лихо на куток, немає тепер від її гостей порятунку, спасіння. То одна, то інша господа недораховується в обійсті птиці. Мати моя теж сердилася на бідову, затравлену сільськими пересудами жінку, яка шукала в неї бодай якогось захисту від людської огуди.

— Ой, Боженько, ой, людоньки, що ж це за біда така на мою хату напала, — ремствувала якимось Заклевська у нашому дворі. — Проходу мені на вулиці не дають. Такі славні мішто люди приїжджають, так ладно співають, веселяться. А мене перепинила Лікора Самарка і таке вже мені, людоньки, витворює. Каже, що це мої гості у неї півня вкрали. А ви запитайте, чи мала вона колись когута в обійсті...

— Ой, Варваро, ти зі своїми циганами на кутку таке риковисько зробила, що вони скоро всіх індиків на печеню з села повиносять, а вас із Марією люди проклянуть. Дивись, аби зобижені хазяї тобі хати не підпалили... Бо і Марія Олійничка казала, що в неї цигани гусакові голову

скрутили, і Дуня Гончаручка плакала, що квочку від курчат твої гостювальники вкрали... Он і в Фіврони Мишатової зозулястої курки вже два дні немає. Дивись, як вгледить що ти тут, з коромислом прибіжить...

— Та вони такі, що нікого не зобидять, — уже дещо тихіше і менш упевнено відбивалася Варварка. — А курей та гусей лиси повиносили. Їх стільки тепер на гірнях розвелосся... Дирки в штольні мужики повідкривали, каміння вивозять...

— Еге ж, якраз лиси повиносили, — з сарказмом у голосі каже моя мати. — І поросся твоє лиси з хліва вкрали, і козу твою дуже хитру виволокли. Де вони, скажи, поділися? Цигани на балі пустили, чи лисиці вкрали?

— Ой, Боженько, ой, людоньки, ей-бо присейбо ви, Лікоро, правду кажете. Я вже не знаю як далі бути і що кому казати. По світу пустять мене цигани, Я вже тій Марії кажу, що нажене його, зроби так, щоб не їхали до нас вони всією гирилицею...

— Як він так її хоче, — розсудливо мовить моя мати, — нехай сватає, забирає до себе її, а то тільки позорить між людьми... І на тебе таку погану славу напускає... Люди тільки про це й говорять... Ніхто ж не похвалив вас, Варваро...

— Я вже не можу справитися з нею, Лікоро, нічого не слухає, — тихенько плаче Варварка. — Тільки Володя для неї існує, і все. Хоч кола на голові теши їй, ей-бо, присейбо... І тяжка вже вона, Лікоро. Ой, Боженько, ой, людоньки, що ж це воно буде...

— А що буде? — перепитує мати і сама тут же відповідає на це питання, — діти будуть, Варваро. Циганські діти...

РАКОВА ПУХЛИНА ДЖУРИНА. А МОЖЕ, Й ВСІЄ ПЛАНЕТИ?

Ацю главу я почну із теоретичної розвідки академіка Володимира Вернадського. Ще 1944 року президент академії наук УРСР у своїй книзі «Декілька слів про ноосферу» дав визначення поняттю «біосфера», що буквально означає — «жива речовина». Він розповів про енергію, яку використовує Природа, створюючи, примножуючи та еволюціонуючи саме цю «живу речовину».

Біосферу Землі, де ми живемо, він розглядав як живий одяг планети. За його визначенням, верхня її межа знаходиться на висоті 20 кілометрів над поверхнею планети, а нижня проходить на глибині 16 км. Саме такою, у 36 кілометрів неба і земної кори є «товщина живої речовини», себто «суцільного» одягу Землі. Саме в «живій речовині» концентрується наснага, пал, які народилася з енергії Сонця.

Вигляд планети та її біосфери, — казав В. Вернадський, — свідомо та безсвідомо хімічно різко змінюється людиною. Біосфера перебудовується в інтересах мислячої людини, як одне ціле з нею. Цей новий стан біосфери, до якого ми невідчутно наближуємося, і є ноосфера.

Ноосфера, тобто «розумова сфера», ґрунтується на гармонії Людини та Природи. Вернадський закликав оберігати цю гармонію, цитуючи рядки Омара Хайяма:

До нас, як і нині, мінялися зорі і ночі,
І небо, як нині, вершило одвічний свій плин,
Іди обережно в житах, ти ж не млин...
Ти мнеш не бур'ян, а блакитні очі дівочі...

Справді, яка дивовижна неповторна краса нуртує і множить в наших долинах і луках, в розлогих полях, в диких заростях малини та ожини, в дубових і грабово-осикових гаях, у невмирущих запахах свербивусу з благовісного Некодимового саду...

Пам'ятаю, як у пору, коли був я п'ятикласником, усіх нас, джуринських школярів, возили у ліс за Файфурином збирати жолуді для колгоспних свиней. Тоді вперше ми із друзями забрели в лісовий сад, який зветься Будами. Стояла осінь, і фруктові дерева були буквально обліплені червонощокими і жовтавими яблуками. Вони були такими соковитими, п'янкими й духмяними, що, здається, і зараз, через сорок п'ять чи навіть більше літ, я фантомно пам'ятаю ту дивовижну гаму запахів, барв, смакових див. Потім я не поминав жодної весни, щоб не з'їздити на лісові Буди, не помилуватися дивовижним видовиськом нуртуючого всіма вогнистими й рожевими барвами завітчаного саду над невеличким озерцем. А коли познайомився із колгоспним лісовим садівником і сторожем Миколою Іллінським, який практично жив тут у приземкуватій лісовій хатинці, то став навідуватися сюди вельми часто, оскільки був це дивовижний і якийсь аж неземний чоловік.

Сільський хліборобський ватажок Сергій Яковишин і його механізатори.

По-перше, він виявився сином колишнього джуринського попа і через те, як сам мені розповідав, замолоду не міг потрапити на навчання до вузу. Всюди йому була закрита дорога. Отож, грамоту здобував самотужки. Проте Микола Андрійович виявився навдивовижу ерудованою, культурною, знаючою людиною. В його лісовій сторожці зберігалися десятки різноманітних раритетних книжок — частина з них була його власною, а частину він виписував по бібліотечному абонементу. Микола Іллінський виявився людиною з рідкісною допитливістю, увагою до всього живого, а особливо ж до історії рідного краю.

По-друге, він активно дописував до районної газети, де я на той час трудився. Його картини з природи, спостереження за лісом і садом були справжньою енциклопедією стосунків людини і навколишнього світу. Це був своєрідний маленький джуринський Пришвін (неперевершений російський письменник-природолюб) зі своїми яскравими, феєричними замальовками натураліста. Микола Іллінський взяв собі за псевдонім промовисте ім'я-прізвище — Тимко Любисток. І це так личило до його цнотливих, мальовничих, духмяних картин із фантастично вражаючої реальності лісових Буд, де з весни аж до пізньої осені у саду серед лісу повітря густе і пахуче, неначе в медівні....

Нарешті, по-третє, Іллінський-Любисток писав непогані вірші, і це теж приворожувало мене до його. Бо образи в нього були не напишені, а живі і натуральні, як подих вітерцю чи спів солов'я або весняний дебют голосистої зозулі.

Так ось, востаннє, коли ми бачилися з Тимком Любистком на Будах (можливо, це був 1978 рік), високий і худорлявий, він був надзвичайно стривожений, бо між Будами і Дубиною хтось зловмисний і нікчемний затіяв спорудити отрутомогильник. Туди, у наспіх виритий котлован, удень і вночі звідусіль прямували вантажівки з надзвичайно токсичними відходами — пестицидами.

Слово «пестициди» має два латинських корені — «pestis» и «saedere», що в перекладі на українську означає «убиває заразу». Застосування подібних препаратів розпочалося давно, ще в 30-х роках минулого століття, але особливо інтенсивно — в часи, коли з високих партійних амвонів було урочисто проголошено про «...плюс хімізацію сільського господарства». Тоді мало хто міг передбачити, що винайдені на благо, ці хімічні сполуки обернуться для багатьох людей справжнім злом: вони знищували, звичайно, бур'яни, шкідників та хвороби рослин, але, виявляється, мали властивість накопичуватися в ґрунті, особливо при невмілому їх застосуванні. Але ще страшніше, коли їх не використовували вчасно, і вони у великих обсягах залишалися на складах чи під відкритим небом. Тому було прийнято рішення створювати регіональні отрутомогильники. Один із них було розташовано якраз за Джурином.

Пестициди сюди звозили із дев'яти областей України — досить часто без документів, без належної розфасовки, маркування. Власне, так, як доставляють на смітник відходи. Різні хімічні суміші тут перемішувалися і утворювали нові, невідомі ще сполуки. Коли йдеться про сотні і сотні тонн, неважко зрозуміти, який там, у могильнику, утворився «коктейль»....

Уяснивши це на полігоні, який розкинувся неопдалік лісової Буди, спантеличений Тимко Любисток сумно казав мені:

— Це кінець світу. Як можна в таку незрівнянну правічну красу звозити висококонцентровані відходи? Земля це ж не мертвий, а живий

організм. Чи читав будь-хто із тих державних мужів, які приймали рішення про відкриття такого величезного отрутомогильника. дослідження академіка Вернадського про ноосферу? Мабуть, що ні, позаяк такої б дурниці не зробили... Стільки б токсичних речовин в одному місці не консервували. Це ж створення ракової пухлини планети... А як же ж безалаберно і по-нехлойськи будується котлован! Цемент люди розкрадають, а ми ж колись із цієї ями будемо всі пити грузьку воду, оскільки токсини доберуться до підземних джерел і вони труту рознесуть по всьому білому світу...

Микола Іллінський писав листи, бив телеграми в усі усюди, але це було гласом волаючого в пустелі. Надворі стояли морально непробивні сімдесяті роки минулого століття, всі з захопленням славили Леоніда Ілліча, товариша Брежнєва, і нікому не було діла до того, що десь там у лісі за Джурином споруджується могильник, а насправді — утворюється болюча виразка для всієї Землі. Туди ж звезли і абияк похоронили понад тисячу тонн найбільш небезпечних токсичних речовин! Виходить, люди власноруч утворили налив, свищ в «живій речовині» — ноосфері, перед цим не подбавши належно про те, щоб ядучі, отруйливі відходи не потрапляли в організм Землі і неба.

Знаю, що ця проблема болить джуринцям ось уже тридцять літ. А справа із наведенням порядку на отрутомогильнику та визначенням його справжнього господаря за ці роки не зрушила із місця ні на йоту. Захоронення фактично десятиліттями залишається безгоспним.

Коли споруджувався цей об'єкт, джуринським селянам забивали баки тим, що утилізація відходів відбувається поза межами їх населеного пункту, проводиться на високому науковому рівні і зовсім не загрожує будь-якою небезпекою. Тепер завдяки інтернету і в Джурині можна дізнатися, що непридатні для використання пестициди, строк використання яких закінчився, насправді відносяться до класу відходів із першим рівнем небезпеки і є токсичними, канцерогенними, пожежонебезпечними. А в певних, нікому не відомих сумішах із різноманітних пестицидних формуляцій, які утворилися в результаті непередбачуваного безконтрольного змішування в самому могильнику, вони являють собою справді нейтронну бомбу. Як на мене, то це є ні що інше, як маленький, персональний Чорнобиль для жителів Джурина і навколишніх сіл. У 1986 році, вже після спорудження отрутомогильника, чорна радіаційна хмара з ЧАЕС накрила довколишні поля і луки, левади, городи, випаси... А два Чорнобиля для одного Джурина — це вже аж надто забагато. Ось чому, гадаю, так швидко заповнюється цвинтар села, так часто трапляються тут похорони.

А що ж влада? Я тому так ставлю питання, що, скажімо, в США захоронення пестицидів підпадає під дію одразу трьох федеральних законів.

А у нас? В Україні щодо цього також створена певна нормативна база. Діють Закони України «Про відходи», «Про загальнодержавну програму поводження з токсичними відходами», Закон України «Про приєднання України до Базельської конвенції про контроль за транскордонними перевезеннями небезпечних відходів та їх видаленням», наказ Міністра охорони здоров'я України «Про організацію виконання загальнодержавної програми поводження з токсичними відходами». Проте на практиці дана нормативна база практично не діє. Як кажуть у таких випадках — законі й відомчі накази ялові. Ніхто не контролює їх виконання.

Нещодавно перший заступник міністра України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи В. Антоненко, схоже, ненароком публічно визнав, що такої чорної дірки в ноосфері, яка є під Джурином, немає ніде в світі. Джуринський отрутомогильник, який вміщає в собі близько 1100 тонн гримучої хімічної суміші, котра належно не накрита, не законсервована, яка знаходиться просто неба, куди потрапляють опади, де повсякчас відбуваються неконтрольовані хімічні реакції, може з часом стати, якщо вже не став, справжнім пеклом на землі.

Проте влада щодо цього об'єкту, як мовиться, ані мур-мур. Є подібні, але значно менші за вмістом в них відходів пестицидів отрутомогильники у Харківській, Чернігівській областях. Скажімо, на Харківщині для наведення порядку на такому полігоні та спорудження іншого 2007 року виділили шість мільйонів гривень, на Чернігівщині — три мільйони. А ось Джуринська ноосферна чорна діра, я б так назвав це рукотворне прокляте місце, живе для влади без будь-яких витрат на утримання отрутомогильника. Сказати кому — не повірить. Але це ж насправді так і є. Всі ми знаємо, але чому мовчимо?

Людина відрізняється від вовка тим, що у вовка шия нерухома; а людина може озиратися не лише довкола і назад, а й зазирнути в темряву століть і відшукати в минулому часі свої і криваві, і праведні сліди. Оглянувся і я, а по цьому скажу всім — хіба нам мало самої лише Чорнобильської біди? Чому ж ми такі інертні? Чому мовчимо? Чому не гуртуємось?

На жаль, підтверджується та банальна істина, що здоров'я не купиш, ним можна тільки розраховуватися. І джуриняни це роблять свідомо, спокійно живучи на краю геноцидної прірви, яка зачайлася в лісі поблизу Дубини, під Джурином.

ДЖУРИН — ЗОНА ЕКОЛОГІЧНОГО ЛИХА

У зеніті літа 2007 року я звернувся із журналістським запитом до Міністерства охорони навколишнього природного середовища України щодо його оцінки ситуації в Джуринському отрутомогильнику. І ось 3 серпня того ж таки 2007 року отримав відповідь за №8598/19/10-07 за підписом заступника міністра С. Лизуна. Він написав:

«Шановний Олександр Олександровичу!

В отрутомогильнику, який знаходиться поблизу с. Джурин Шаргородського району, у 1978 р. захоронено 1023,7 тонни непридатних та заборонених до використання пестицидів з 9 областей України. Об'єкт залишився безгосподарним після банкрутства місцевої «Райсільгоспхімії».

Будь-яка технічна документація по отрутомогильнику відсутня. Об'єкт представляє собою бетонну конструкцію, яка перекрита бетонними плитами та шаром ґрунту, покритим трав'яним покривом. Стан об'єкту впродовж всього терміну існування є стабільним та задовільним, негативного впливу на довкілля не зафіксовано.

Для забезпечення охорони цього об'єкту, попередження виникнення надзвичайних ситуацій, проведення заходів з очищення ділянки від самонасіву лісонасаджень, місцевій сільраді протягом останніх років з обласного фонду охорони навколишнього природного середовища виділяються кошти в сумі 20 тис. грн. на рік.

Щодо додаткового складування небезпечних відходів у могильнику, то дане питання взагалі не розглядається і є неприйнятним.

Згідно з дорученням Президента України від 18.06.2002 р. Міністерству аграрної політики України та Фонду держмайна України було доручено визначити юридичну особу власника екологічно-небезпечного об'єкта — Джуринського отрутомогильника та токсичних відходів, за складованих у ньому.

Прем'єр-Міністр України А. Кінах доручив Міністерству фінансів України, Міністерству економіки та з питань європейської інтеграції

України, Міністерству аграрної політики України, Державному казначейству України, Державному комітету зв'язку та інформаційної політики України, Міністерству з надзвичайних ситуацій України, Міністерству промислової політики України, Міністерству палива та енергетики України, Національній комісії регулювання електроенергетики України, Державному комітету України з державного матеріального резерву та Вінницькій обласній державній адміністрації вжити відповідних заходів для попередження виникнення надзвичайних ситуацій на Джуринському отрутомогильнику. Однак, це доручення залишилося не виконаним. Власника отрутомогильника та заскладованих у ньому токсичних відходів не визначено.

На сьогодні утилізація непридатних до використання пестицидів і агрохімікатів є однією з найактуальніших екологічних проблем.

За даними територіальних органів Мінприроди, в Україні станом на травень 2007 року нараховується 20,44 тис. тон непридатних і забронених до використання пестицидів. За результатами інвентаризації 2005 р., кількість непридатних до використання пестицидів складала 21,38 тис. тон.

В Україні накопичення непридатних до використання пестицидів розпочалося в 70-х роках двадцятого сторіччя після заборони до використання ряду пестицидів. Процес накопичення відбувався безконтрольно. Упродовж років неодноразово змінювався власник непридатних пестицидів. Це призвело до виникнення великої кількості безхазяйних пестицидів, втрати документації, руйнування складів, тари й пакувальних матеріалів, і, як наслідок, до утворення великої кількості непридатних до використання пестицидів — небезпечних відходів.

Згідно зі статтею 12 Закону України «Про відходи» та постановою Кабінету Міністрів України від 03.08.98р. № 1217 «Про затвердження Порядку виявлення та обліку безхазяйних відходів», порядок виявлення та обліку безхазяйних відходів, визначення режиму використання безхазяйних відходів покладено на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Відповідно до статті 20 Закону України «Про відходи», забезпечення ліквідації несанкціонованих і неконтрольованих звалищ відходів, організація та сприяння створенню спеціалізованих підприємств усіх форм власності для збирання, оброблення і утилізації відходів належить до повноважень місцевих державних адміністрацій.

Згідно зі статтею 34 цього Закону, суб'єкт господарської діяльності, у власності якого є хоча б один об'єкт поводження з небезпечними відходами, зобов'язаний забезпечити запобігання забруднення ними навколишнього природного середовища, а у разі виникнення такого забруднення — ліквідувати забруднення та його наслідки, а також вживати заходів, направлених на запобігання аваріям».

Одне слово, все, мовляв, чудово. Ніякої екологічної проблеми під Джурином немає. Відтак, стверджується, що в отрутомогильника є навіть господар — громада села Джурин. Хоча якось заступник генерального прокурора України Тетяна Корнякова чітко і однозначно на всю державу заявила, що на цьому полігоні, який, на жаль, має глобальне екологічне значення, і не лише для Вінницької області та України, — усього світу, ось уже чверть віку немає елементарного господаря. Ніхто не опікується проблемами покинутого отрутомогильника, який, без сумніву, ще дасть про себе знати. Але чи можна буде зарадити справі, якщо все десятиліттями пущено на самоплив?

Безсоромні столичні чиновники радять у разі чого опиратися на відповідні статті Закону України «Про відходи». Але нижче й самі визнають, що закон не діє, розпорядження глави Уряду не діють. Тоді навіщо нам таке міністерство, навіщо ми утримуємо своїми податками цих унікальних крющокодерів, якщо вони не можуть добитися дії постанови Кабміну, законів України? А це є їх прямиий службовий обов'язок.

Як на мене, то все, що написано у відповіді заступника міністра на мій журналістський запит — повний абсурд. Банальна демагогія. А демагогія, як стверджує відомий словник Ожегова, це «оснований на умисному перекручуванні фактів вплив на почуття, інстинкти малосвідомої частини мас». Мабуть, у міністерстві вважають, що ми з вами і є малосвідомі, екологічно обмежені люди.

Ви вчитайтесь лишень у словесну еквілібристику високорангового столичного чиновника: «Будь-яка технічна документація по отрутомогильнику відсутня...». Але вже наступним реченням автор сам собі заперечує, вказуючи, що «Об'єкт представляє собою бетонну конструкцію, яка перекрита бетонними плитами та шаром ґрунту, покритим трав'яним покривом». Виникає цілком логічне запитання: а звідки ж це відомо заступнику міністра, коли, за його ж словами, документація відсутня? Далі: «Стан об'єкту впродовж всього терміну існування є стабільним та задовільним, негативного впливу на довкілля не зафіксовано». Я б хотів тут у пана С. Лизуна запитати: а хто і коли із цього міністерства навідувався сюди, бував безпосередньо на об'єкті? Звідки такі переконливі дані про те, що все гаразд у лісі за Джурином? І чи не прийшла пора нарешті провести глибокомасштабне, повноцінне дослідження отрутомогильника, за участі науковців, досвідчених практиків? Щоб нарешті дати самим собі і всьому світові конкретну і точну відповідь на питання: якою ж є справжня ситуація на об'єкті?

Очікувати на милостиню від чинуш, а тим паче, чекати від них конкретної підтримки в розв'язанні цього складного питання немає чого. Нам конче потрібно створювати Екологічний комітет Джурина. До його складу мають увійти активні представники сільської громади, вихідці

із села. Треба включити до його складу відомого в Україні доктора біологічних наук В. Д. Чміля, провідного спеціаліста Інституту екології та токсикології імені Л. І. Медведя, який у нашій державі є найбільшим знавцем зі знищення пестицидних відходів, а також вихідця із Джурина, кандидата технічних наук Анатолія Івановича Салюка, який якраз на науково-професійному рівні займається проблемами захисту довколишнього середовища — за його підручниками у вищій школі готують фахівців із цих проблем.

До речі, доктор В. Д. Чміль має декілька унікальних технологій знищення якраз таких агресивних хімічних сполук та відходів. Крім того, науковець володіє найбільш досконалими способами екстракції, себто розщеплення молекул води із визначенням вмісту в них різноманітних хімічних складних речовин, які, можливо, потрапили із довколишнього середовища. А те, що негайно потрібно провести глибокі, професійні, на високому науковому рівні відповідно до вимог Європейської директиви з питної води (80/778/ЕЕС) аналізи криничної джерелиці на вміст у ній можливих домішок відходів із отрутомогильника, гадаю, ні в кого із джуринян немає сумнівів. Тому, що є, на жаль, небезпідставні підозри про те, що багато із наших людей уже вживають замість джерельної кришталевої водиці коктейль із домішками пестицидів. Саме це може бути підставою для все зростаючої кількості захворювань і смертей у межах нашого і сусідніх населених пунктів, про що переконливо свідчить сумна статистика і жалобні процесії до цвинтару.

Треба бити у дзвони. Треба звертатися до Генеральної прокуратури України, яка має право вимагати чіткого дотримання урядових рішень і Законів держави щодо захисту інтересів сільської громади. Для цього, власне, і потрібен Екологічний комітет Джурина, який би разом із сільською радою ставив питання перед компетентними органами. Який би мусолив чиновників, вимагав уваги до своїх проблем. Тільки у такий активний спосіб можна зрушити нашого воза із місця. Усе це надзвичайно схоже на безсмертний заклик Віктора Гюго, який свого часу писав: «Не знаю, чи переможемо, але ми неодмінно повинні протестувати. Насамперед висловлювати протест у парламенті. Якщо парламент закритий, протестувати на вулицях. Якщо заблокують вулицю, протестувати у вигнанні. Якщо помремо у вигнанні, протестувати в могилі...». Така, друзі мої джуриняни, наша доля.

У кінці осені 2007 року я як приватна особа звернувся з листом, у якому розповів про глобальну екологічну проблему маленького Джурина, до нового лауреата Нобелівської премії з проблем захисту довколишнього середовища, колишнього віце-президента США Альберта Гора. Схоже, саме він нині у світі є найбільшою величиною, котра всерйоз опікується подібними катаклізмами.

Донька Тетяна переклала моє послання англійською і ми відправили його на інтернет адресу офісу пана Гора. Яким же було моє здивування, коли через деякий час зі Сполучених Штатів Америки прийшов лист. Один із радників Нобелівського лауреата написав, що зміст мого послання було викладено особисто Альберту Гору, і він з увагою вислухав це повідомлення. Американці написали, що їм потрібні відеоматеріали з могильника, але виконані в певному технологічному форматі. Я кинувся до друзів-знайомих із українського телебачення. Мене розчарували. Пояснили, що такі відеозйомки потрібно проводити зі стаціонарною апаратурою, яку належить за допомогою не менш як двох спецмашин безпосередньо привезти у джуринський ліс. Щоб доставити спеціалістів за чотириста кілометрів від столиці, та ще й з усією обслугою, необхідно викласти замало не по 100 гривень за кожен кілометр. А потім невідомо, що дадуть ті зйомки. Можливо, вони стануть лише піаром для самого пана Гора, оскільки мої посилання на те, що для облаштування могильника отрутохімікатів, перевірки його впливу на довколишнє середовище потрібні насамперед кошти, залишилися поза будь-якою увагою, хоча про це я писав у трьох листах поспіль. Поки що офіс пана Гора цікавить лише одне — високоякісні відеоматеріали з наших країв, щоб, як я зрозумів, широко заявити про нашу біду на якомусь із світових конгресів із проблем захисту довколишнього середовища. Що ж, нехай поки що хоч у такий спосіб вирішується проблема. Зйомки ми все одно якось проведемо. Лиш би дало це користь, зрушило б справу з мертвої точки.

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГУ

Я добре розумію, що інтерес до моєї книжки був би набагато вищим, якби мені в ній вдалося розповісти чи бодай згадати про кожного із джуринян. Але для цього потрібно було б щонайменше опублікувати список моїх добрих земляків. Чи було б це цікаво? Напевне, що ні.

Тому я вибрав лише те, що запам'яталось особисто мені, що врзалось в свідомість, викликало якісь людські емоції. За бортом розповіді, розумію, залишилося надзвичайно багато. Але що поробиш, весь світ не обіймеш.

Якось, приїхавши у Джурин, із здивуванням помітив, що із села геть таки зникла вузькоколія. Багато десятиліть попередувала вона наш населений пункт, вселяючи в людей певну надію на те, що й вони причетні до розвитку і залізничного транспорту, і переробної промисловості держави, поміж заводами яких бігали потішно-маленькі паровозики та вагони. А було ж колись, і сам я покладав певні надії на розвиток цієї не збиткової галузі виробництва...

На початку 1994 року зареєструвався я кандидатом у народні депутати України по Шаргородському виборчому округу. У березні в молодій незалежній державі мали відбутися чергові парламентські вибори. Найбільше запам'ятався той період тим, що на прикол тоді було поставлено практично весь автомобільний парк держави. У людей, в організаціях, господарствах не було коштів, ні за що було придбати пальне. Дорогою із Києва до Джурина мені зустрілося не більше десятка авто. Зупинилося все, що рухалося за допомогою двигунів. Через матеріальну скруту припинилося автобусне сполучення. Люди ходили пішки. І в Шаргород із Джурина, і в Рахни... Ось тоді мене й пройняла ідея: а чому б не використати для сполучення поміж селами, з виїздом аж до Жмеринки (у широкий світ) через Михайлівну, Ярошенку — вузькоколіяку.

Тієї пори Південно-Західну залізницю очолював мій добрий приятель Борис Степанович Олійник — надзвичайно чуйна, мудра, добра людина. З Джурина я розшукав його по телефону, розповів про цю біду.

Виявилось, що він добре знав наші краї. Народився і виріс Б. С. Олійник у Деражнянському районі Хмельниччини, а свою трудову діяльність починав черговим по станції Могилів-Подільський. Свого часу навіть інспектував цю вузькоколіяку, так що і на станції Джурин бував, на полустанку Сапіжанка, і аж у Моївці, куди добігає колія.

— Будеш у Києві, — казав Борис Степанович, — заходь, розглянемо цю пропозицію...

У столиці мені привелося побувати аж у другій половині березня, практично напередодні виборів. Начальник Південно-Західної залізниці Б. С. Олійник приємно здивував мене тим, що коли я навідався до нього, він гукнув якогось із спеціалістів і той пришов у кабінет із мапою вузькоколіяки, з уже підготовленими розрахунками на запуск ранкового і вечірнього потягів від Ярошенки до Моївки з двома пасажирськими вагонами. Про таке тільки мріяти можна. Але Б. С. Олійник запевнив: це реальний план.

— Нам лише потрібні офіційні листи від керівників районів, — сказав Борис Степанович, — щоб все мало законні підстави. Візьмеш на себе? — справився.

Після цієї розмови, Борис Степанович гукнув мене до потайних дверей свого кабінету і ми пройшли до великої кімнати, яка розміщувалася за стінами його робочої вітальні. Це був старезний кабінет Сергія Юлійовича Вітте, колишнього начальника Південно-Західної залізниці, того самого знаменитого Вітте, котрий на зламі XIX–XX століть працював прем'єр-міністром царської Росії. Звідси справді віяло старовиною: на стелі і по кутках красувалися дорогі різьблення, камін був увінчений гранітними львами. Посередині приміщення стояв дорогий, уцяцькований химерними, мабуть, іще царськими вензлями стіл, у кутку височів дивний і надміру високий по тих часах заморський холодильник.

Про цю особливу кімнату Бориса Олійника знала й гомоніла чи не вся Південно-Західна залізниця. Бо існувало правило: якщо на прийом до найвищого залізничного начальника добивався простий робітник, його одразу ж вели до Бориса Степановича, нехай би скільки там не було начальників чи інженерів на прийом до очільника дороги. А він брав під руку дорогого гостя, якогось там стрілочника чи електрика, і чинно супроводив через свій кабінет у кабінет пана Вітте. Відкривав холодильник, діставав нарізане сало, житній хліб, карафку самогону. Наливав по чарчині і казав: «А ну розповідайте, що вас до мене привело...». І ніхто ніколи не вийшов звідсіля, щоб його питання не було вирішено тут же.

Ось і тепер Борис Степанович майже до тонкощі виконав цей звичний ритуал і весело підніс перший тост за те, щоб через Джурин якнайшвидше побігли пасажирські вагони вузькоколіяки.

Що там скривати: вагони не покотилися через наші поля на Очаків і далі у світ лише тому, що я програв на тих виборах. А після того просто не хотілося оббивати пороги райдержадміністрацій, збирати чолобитні папери для залізниці. Виходило, що люди не сприйняли моєї пропозиції, оскільки я про неї говорив на кожній зустрічі із виборцями. Заради справедливості скажу, що тієї передвиборної пори і в Джурині ходили вулицями наші ж такі окремі односельці, які казали, що Горобець — це несерйозно, що оскільки він журналіст, то значить, слизький чоловік, та й нічого не вручає виборцям (йдеться ж, звісно, про хабарі для виборців)... Себто, нічим не купляє односельчан. А ось є кандидат, котрий жінкам виділяє по хустці, а чоловікам по кашкету. І, як не смішно це виглядає нині, з позиції часу, потім чимало тих хусток та кашкетів з'явилося на селянських головах у нашому селі. І по інших селах також. Так споконвіку облесливі люди, рвучись до влади, купляли голови і мізки наших людей. Обдурили вони людей і того разу. А хіба ж не так? Що, скажіть, насправді отримав Джурин з перемоги якогось там киянина на виборах? Фігу з маком.

Хоча, якщо говорити по великому рахунку, то я тієї пори для Джурина зробив, мені здається, вельми пристойну справу. Приїхав тоді до мене замало не в сльозах голова колгоспу Сергій Яковичин: бодай чимось допоможіть, все розвалюється, на ходу зупиняється — просив. Що та як тоді все робилося, мабуть, не так вже цікаво нині. Але незабаром на рахунок господарства поступило, здається, 500 мільйонів карбованців (а це якраз була пора розпалу інфляції). Великі це чи малі гроші — судіть самі — колгосп придбав за них млина, який успішно працює й понині. І мені Сергій Яковичин не один рік по тому казав: «Ось уже наступного разу приїдете, і на приміщенні млину буде висіти вивіска, яка вказуватиме на те, що придбаний він на кошти, які переказав для господарства наш односельчанин Олександр Горобець».

Немає таблички — є млин. І слава Богу. Шкода, що немає вузькоколійки. Вона стала жертвою грабунку України, який відбувся у період накопичення первісного капіталу в бандюків, які, на жаль, осіддали державу. Ось чому я добре знаю одне: не може бути щасливим, заможним життя в одному, окремо взятому селі, якщо страждає вся держава. Тому думаючи, друзі, про себе, думайте про державу, бо тільки її розквіт дасть змогу заможніше жити і вашим дітям, і вашим онукам. Майте завжди на думці, турбуйтеся, моліться за Україну!

Якщо б мене нині хто запитав, якою я хочу бачити рідну державу, я б не задумуючись сказав так. Хочу бачити в ній велич Великобританії, достаток Швейцарії, патріотизм Німеччини, волелюбство Франції. Тоді неодмінно щастя оселиться і в Джурині, в кожній його оселі.

А НА ОСТАНОК Я ВАМ СКАЖУ, ЩО ...

... **Н**аша родинна колісанка — субстанція надзвичайно тонка і делікатна. Насамперед тому, що сама по собі штука вона вельми об'ємна і громіздка. А через це координатів своїх ніколи не змінювала, і поштова адреса у неї, сподіваюся, завжди залишиться одна й та ж сама — солов'їна Вінниччина, ожинове Поділля. Позаяк люльку цю з собою не перевезеш, не привласниш, хоч би скільки і яких грошей не назбирав. Вона завжди залишиться там, де й понині є ще з часів древнього Чурилового замку та доби прадавніх гордих джур.

Наша гойдалка, що зависла між трьох річечок — найкраща тому, що сади тут весніють найпривабливіше, найчарівніше. Це від мене, людини, яка добру частину світу помандрувала-з'їздила, на віру сприйміть — не помилитесь.

А люди живуть тут щирі та щедрі. Добрі на вдачу, привітні і не злостиві. Такі, що в біді не полишать, на виручку неодмінно прийдуть.

Колиска у нас визначна: про неї в древніх літописах згадується, в найдостойнішому з енциклопедичних словників — Брокгауза і Ефрона розповідається. І цим по праву можна гордитися, що й я завжди принагідно роблю. Тепер ось про неї і книжка вже є. Якою вона мені вдалася — вам судити. Але повірте — щира, написана від душі.

Отже, пишімося своїм чарівливим родинним помістям, оскільки воно є джерелом нашого витоку у світ сягнистий і неповторний. І в морі людей не забувайте, пам'ятайте, що ми із джуринського потічка. Із роду знаменитих подільських джур. Подібних яким немає у всій цивілізації.

Джурин — центр всесвіту. І це аксіома.

25 вересня 2008 року.
Джурин — Київ.

Літературно-художнє видання

Олександр ГОРОБЕЦЬ, автор тексту
Ігор НЕЧПАЙЛО, керівник проекту

РОДИННА КОЛИСКА – ДЖУРИН

ПП «Видавництво «АТОС»

61112, м. Харків, пр-т П'ятдесятиріччя ВЛКСМ, № 90, кв. 57.

Тел./факс: 8 (057) 7544307

www.atos.com.ua, e-mail: atosvydav@ukr.net

Свідоцтво про внесення до державного реєстру видавців,
виготівників та розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3077 від 27.12.2007 року.

Підписано до друку 20.10.2008. Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Друк офсетний. Ум.-друк.арк. 11,625. Гарнітура Minion Pro.

Підписано до друку 20.11.2008 р. Наклад 1000 прим

Надруковано у СПДФО Ізрайлев Є.М.

Свідоцтво № 04058841Ф0050331 від 21.03.2001 р.

61002, м. Харків, вул. Фрунзе, 16